

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΜΟΥΣΕΙΑΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2013
ΤΕΥΧΟΣ 8 & 9

ΜΟΥΣΕΙΟ

Εκδότης
ΚΕΝΤΡΟ ΜΟΥΣΕΙΑΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Συντάκτης
Ομότ. Επίτ. καθ. Μ.Δ. Δερμιτζάκης
τ. αναπληρωτής Πανεπιστημίου Αθηνών

Συντακτική ομάδα
Κ. Δερμιτζάκη
Τ. Δοξανάκη
Δ. Σταμπολιάδη

Επιμέλεια κειμένων
Δ. Σταμπολιάδη
Ε. Παπαγεωργίου

Σχεδιασμός: **grafishdesign**

Αξιολογητές
Ε. Αντζουλάτου-Ρεταίλα
Ν. Γιωλιές
Μ. Δουλιγερίδης
Β. Ιωαννίδη
Δ. Κυριακή - Μάνση
Β. Λαμπροπούλου
Μ. Μούλιου
Ν. Νικονάνου
Γ. Παναγιώτης
Ι. Παπαδάτος

Διεύθυνση
Κέντρο Μουσικών Ερευνών
Νέο Κτήριο Μαθηματικού
Πανεπιστημίου Αθηνών
157 04, Ζωγράφου

Επικοινωνία
210 727 6499, 210 727 6465
E-mail: dstatoli@admin.uoa.gr

Εξώφυλλο
Μουσείο Guggenheim Νέος Υόρκης -
Frank Lloyd Wright. Εσωτερική όψη.
{www.greatbuildings.com/~/Guggenheim-Museum.html}

Περιεχόμενα

Μνημιαικοί τόποι: Το στρατόπεδο-μουσείο του Άουσβιτς και μια πρόταση μουσειολογικής ανάδειξης του στρατοπέδου Χαϊδαρίου Άννα-Μαρία Δραουπαύκη	4
Προληπτική συντήρηση για την έκθεση – αποθήκευση εγχόρδων κλασικών μουσικών οργάνων: βιολιών Ιωάννης Πρόδρομος Κατσιφάκος	14
Μουσεία και τρίτη ηλικία Το μουσείο ως χώρος κοινωνικής προσφοράς Αικατερίνη Κωστή	24
Λατρευτικά αντικείμενα βυζαντινής & μεταβυζαντινής περιόδου σε μουσεία και σπήλαια. Παράμετροι και παρατηρήσεις που προέκυψαν από τη μελέτη περιπτώσεων Ελένη Νινικά	34
Σύγχρονοι δοντολογικοί και νομικοί προβληματισμοί για τα ανθρώπινα υπολείμματα. Η περίπτωση του Εγκληματολογικού Μουσείου Ζωή Σακκή	42
Μουσειακή εκπαίδευση στην πράξη: ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη Νεοθιτική Εποχή Αλεξάνδρα Τράντα	52
Τα αρχαιολογικά μουσεία και η επικοινωνία τους με το κοινό: Αναστασιακή παράγοντες επιρροής στο μπίθιο της επισκεψιμότητας των αρχαιολογικών μουσείων της Αθήνας Αναστασία Δοξανάκη	60
Μεθοδολογικός οδηγός εγκατάστασης αρχειοστασιών, για τη βέλτιστη φύλαξη και διατήρηση του αρχαιολογικού υλικού σε υφιστάμενα κτήρια αρχείων: μια πρόταση για τα Γενικά Αρχεία του Κράτους Νομού Ευβοίας Μαρία Γιαννίκου	72
Τεκμηρίωση συλλογής πολύτιμων βιβλίων: απαιτήσεις και μοντελοποίηση Ευδοκία Β. Νταΐτσικα	82
Μουσειογραφία και αρχιτεκτονική μουσείων, ένας διάλογος Αυγη Ε. Τζόκου	92
Ιστορίες των Μυκηνών. Ο σχεδιασμός ψηφιακής αφηγηματικής εμπειρίας με θέμα τους Ταφικούς Κύκλους Α' και Β' των Μυκηνών Αθηνά Χιώτη	102
Βιβλιοπαρουσίαση	110

Επιστημολογία

Στο διπλό αυτό τεύχος με χαρά παρουσιάζουμε μια ανθολογία μεταπτυχιακών εργασιών εξειδίκευσης που έχουν εκπονηθεί από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές του διατμηματικού προγράμματος «Μουσειακές Σπουδές» του Πανεπιστημίου Αθηνών κατά τη διάρκεια των 9 χρόνων λειτουργίας του.

Η εργασία με θέμα τους τόπους μνήμης, κάνει μια επισκόπηση μουσειολογικών παρεμβάσεων σε στρατόπεδα συγκεντρώσεων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και προτείνει τη μουσειολογική ανάδειξη του ελληνικού τόπου μαρτυρίου και μνήμης, του στρατοπέδου του Χαϊδαρίου. Σε άλλη εργασία θίγονται θέματα προληπτικής συντήρησης και αποθήκευσης αντικειμένων, με μελέτη περίπτωσης την προστασία βιβλίων. Επίσης, αναλύονται θέματα ερμηνείας και παρουσίασης ειδικών συλλογών, όπως τα λατρευτικά αντικείμενα, καθώς και θέματα που αφορούν την αρχειοθέτηση βιβλίων και τη μοντελοποίηση συστήματος καταλογογράφησης, και συμπληρωματικά με αυτό, θέματα που εστιάζουν στη φύλαξη και διατήρηση αρχειακού υλικού με την πρόταση εφαρμογής μεθοδολογικού οδηγού εγκατάστασης αρχειοστασιών.

Σε άλλες διπλωματικές εργασίες συζητούνται οι σύγχρονοι δεοντολογικοί και νομικοί προβληματισμοί για τα ανθρώπινα κατάλοιπα, καθώς και ο ρόλος του μουσείου ως χώρος κοινωνικής προσφοράς για την τρίτη ηλικία. Επίσης, γίνεται ένας διάλογος της αρχιτεκτονικής των μουσείων και της μουσειολογίας, παρουσιάζονται εκπαιδευτικά προγράμματα με θέμα τη νεοελληνική εποχή, καθώς και μια ψηφιακή αφηγηματική εμπειρία που αφηγείται και ερμηνεύει τις ιστορίες των Μικηνών, εργασίες που συνιστούν πρακτική εφαρμογή εκπαιδευτικών μεθόδων με σύγχρονα μουσειολογικά και εκπαιδευτικά κομμάτια. Τέλος, στην εργασία που προκύπτει από τα συμπεράσματα διδακτορικής διατριβής, αναλύονται και ερμηνεύονται τα παρίσματα έρευνας κοινού με αντικείμενα τα αρχαιολογικά μουσεία της Αθήνας και την επικοινωνία τους με το κοινό, καθώς και οι αναστασιακοί παράγοντες επίσκεψης σε αυτά.

Η ποικιλία θεματολογία των παραπάνω εργασιών που εκπονήθηκαν από τους φοιτητές του προγράμματός μας, μαρτυρεί τη διεπιστημονικότητα του κλάδου της μουσειολογίας, αλλά και το ευρύ φάσμα προσεγγίσεων και επεξεργασίας ζητημάτων που προκύπτουν τόσο από τη φύση του ίδιου του μουσείου, όσο και από τις σύγχρονες μουσειολογικές αντιλήψεις που υποστηρίζουν το διάλογο, την εκπαίδευση, την ψαλμάτωση και την κατανόηση του κοινού. Ειδικότητες αρχαιολόγων, παιδαγωγών, φιλόλογων, συντηρητών, αρχιτεκτόνων, ερευνητών υπηρετούν την επιστήμη της μουσειολογίας, ο καθένας εστιάζοντας στον τομέα ειδίκευσής του, αλλά, παράλληλα, αλληλεπιδρώντας με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας, ώστε το μουσείο να λειτουργεί ως ζωντανός οργανισμός όπου η συλλογικότητα και η συνεργασία είναι απαραίτητα στοιχεία για τη διασύληξη του παρελθόντος, την ανακάλυψη νέων ερμηνευτικών μέσων και την ανταπόκριση του μουσείου στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας. Η παιδευσιαστική αυτή προσέγγιση και η ανάπτυξη της συνεργασίας διαφορετικών ειδικοτήτων στο χώρο του μουσείου συνδέεται άμεσα με το θεωρητικό υπόβαθρο του μεταπτυχιακού μας προγράμματος.

Θμάτ. Επιτ. καθ. Μιχαήλ Δ. Λερμυζάκης
έως αντιπρύτανης Πανεπιστημίου Αθηνών

Μνημονικοί τόποι: Το στρατόπεδο-μουσείο του Άουσβιτς και μια πρόταση μουσειολογικής ανάδειξης του στρατοπέδου Χαϊδαρίου¹

Άννα-Μαρία Δραυμπούκη
Ιστορικός – Μουσειολόγος

Περίληψη

Η παγκόσμια έκρηξη ενδιαφέροντος για τη σιιθλο-γική μνήμη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τους μνημονικούς τόπους δεν παρατηρείται στον ίδιο βαθμό στην Ελλάδα. Στο πρώτο μέρος του άρθρου επιχειρείται μια γενική επισκόπηση των μουσειογραφικών παρεμβάσεων στα κτίρια (μπλοκ) των στρατοπέδων (λάγκερ) Άουσβιτς I και Άουσβιτς II- Μπίρκεναου. Με βάση αυτή την επισκόπηση, στο δεύτερο μέρος προτείνεται η μουσειολογική ανάδειξη ενός ελληνικού τόπου μαρτυρίου και μνήμης, του στρατοπέδου Χαϊδαρίου, με σκοπό την απελευθέρωσή του από την τωρινή του χρήση, τον επαναπροσδιορισμό της λειτουργίας του και την απόδοσή του στην κοινωνία ως επισκέψιμου χώρου ιστορικής μνήμης.

«Για τους επισκέπτες που εισέρχουν στην Ελλάδα κάθε καλοκαίρι η Κατοχή είναι πρακτικά άσρατη, την ώρα που βρίσκονται ξαπλωμένοι στις ηλιόλουστες παραλίες ή εξοικειώνονται με τους ερειπωμένους ναούς και τα θέατρα. Στην Ελλάδα, όπως και αλλού, ο μεταπολεμικός κόσμος κρύβει πολύ καλά την καταγωγή του. Για εκείνους όμως που ξέρουν που να ψάξουν- πίσω από τους φράχτες των εγκαταλειμμένων εβραϊκών επαύλεων, στη Θεσσαλονίκη, στο Χαϊδάρι, όπου οι καινούριες πολυκατοικίες κρύβουν τη θέα προς το χωριό της αλληλοεξουδετέρωσης «Βασιλίας της Ελλάδας», ή πίσω από τους πυκνούς θάμνους που κρύβουν τα εγκαταλεημένα κι εται-

μόρροπα πολυβολεία των Γερμανών, κατά μήκος του εθικαειδούς ορεινού δρόμου από τα Γιάννενα προς την Άρτα-, οι σιιθές από τις κατοχικές πηγές της υπάρχουν ακόμη» (Mazower 1994, 407).

Εισαγωγή

Οι τόποι μνήμης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αποτελούν τους αγωγούς με τους οποίους επικοινωνούμε με την υλική διάσταση του παρελθόντος. Η υλικότητα της μνήμης είναι αυτή που θα μας απασχολήσει στο παρόν άρθρο. Η περίοδος της ναζιστικής κατοχής στην Ευρώπη είναι από τις ζοφερότερες περιόδους στην ιστορία του εικοστού αιώνα. Η παγκόσμια επιστημονική κοινότητα εξακολουθεί να τοποθετεί στο επίκεντρο της προβληματικής και των μελετών της τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και το φαινόμενο του ναζισμού. Χιλιάδες μελέτες έχουν γραφτεί, και εξακολουθούν να γράφονται, χωρίς να εξαντλούνται τα ζητούμενα, τα ερωτήματα και τα νέα ιστορικά στοιχεία που έρχονται στο φως. Το στοιχείο που διαφοροποιεί αυτόν τον πόλεμο, αποτελεί ένα από τα ανεξάντητα θέματα που πραγματεύονται επιστήμονες όλων των ειδικοτήτων και, καθώς φαίνεται, θα συνεχίσουν να επεξεργάζονται, είναι ο αφανισμός εκατομμυρίων ανθρώπων που βασίζονταν σε ένα

¹ Το παρόν άρθρο αποτελεί μέρος της διδακτορικής εργασίας «Εξοικειωμένοι που εκλονήθηκε στο ΓΜΣ Μουσουλάνι Σπουδές του Πανεπιστημίου Αθηνών με τηριμνή επιτροπή τους: Δρ. Μ. Μούλιου, Επίκ. Καθ. Κ. Γορδίκου, Ο. Βαράν-Πασαορ.

Εικ. 1: Κάτοψη του Άουσβιτς
 1 και παρτίδα αποκλειστών
 στρατών με κόκκινα
 (από τον ιστότυπο του
 Μουσείου)

Εικ. 2: Η είσοδος στο Άουσβιτς I (Φωτ. αρχείο Α. Δρακουπάνη).

Εικ. 3: Το δωμάτιο 5 του μπλόκ 4. Προθήκη με δύο τόνους μπλόκ των εκτελεσθέντων (Φωτ. από Świebicki, H., Świebicki, T., 2003: Auschwitz. The Residence of Death, Auschwitz-Birkenau State Museum, Oświęcim, σελ. 77).

Εικ. 4: Η κιβάνη του μπλόκ 5 «Evidence of Crimes Against Humanity». Προθήκη με βολύβους των εκτελεσθέντων (Φωτ. από Świebicki, H., Świebicki, T., ibid, σελ. 84).

τέλεια οργανωμένο γραφειοκρατικό σχέδιο εξαγωγής πληθυσμιακών ομάδων με μόνο κριτήριο την καταγωγή. Ο πόλεμος γέννησε έναν νέο ορατή γενοκτονία, και η φυλετική ιδεολογία απέκτησε κεντρική σημασία για την αυτοκρατορία του Χίτλερ. Τα SS, το παραστρατιωτικό σκέλος του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος (ναζιστικό κόμμα), βρήκαν τους κατάλληλους τόπους για να εφαρμόσουν το σχέδιό τους, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και θανάτωσης, τα οποία χτίζονταν με ταχείς ρυθμούς μετά την έναρξη του πολέμου. Τα Άουσβιτς στην Πολωνία ήταν ένα από αυτά, ίσως το εμβληματικότερο όλων. Μετά το τέλος του πολέμου πολλά στρατόπεδα μετατράπηκαν σε επισκέψιμους τόπους μνήμης ή πολλά επαναχρησιμοποιήθηκαν, όπως για παράδειγμα στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας, όπου στρατόπεδα, όπως το Μπουχενβάλντ ή το Ζόχσενχάουζεν, χρησιμοποιήθηκαν από τους Σοβιετικούς για την κράτηση Γερμανών. Ο στόχος του άρθρου είναι διπλός. Καταρχήν στο πρώτο μέρος θα επιχειρηθεί μια γενική επισκόπηση των μουσειογραφικών παρεμβάσεων στα κτίρια (μπλόκ) των στρατοπέδων (λάγκερ) Άουσβιτς I και Άουσβιτς II- Μπίρκεναου. Με βάση αυτή την επισκόπηση, στο δεύτερο μέρος θα επιχειρηθεί η μουσειολογική ανάδειξη ενός ελληνικού τόπου μαρτυρίου και μνήμης, του στρατοπέδου Χαϊδαρίου, με σκοπό την απελευθέρωσή του από την τωρινή του χρήση, τον επαναπροσδιορισμό της λειτουργίας του και την απόδοσή του στην κοινωνία ως επισκέψιμου χώρου ιστορικής μνήμης.

Λουσβιτς-Μπίρκεναου

Το Μάρτιο του 1946, λιγότερο από ένα χρόνο μετά τη λήξη του πολέμου, οι οργανώσεις των κρατουμένων του Λουσβιτς και οι πολωνικές αρχές πρότειναν τη δημιουργία ενός μουσείου στο χώρο του στρατοπέδου [Steinbacher 2005, 132].

Στις 2 Ιουλίου του 1947, το Πολωνικό Κοινοβούλιο ψήφισε νόμο με τον οποίο ιδρύθηκε το μουσείο του Λουσβιτς (Εικ. 1). Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο αριθμός των επισκεπτών στο μουσείο και στο Μπίρκεναου ήταν γύρω στα μισά εκατομμύριο το χρόνο [Steinbacher 2005, 132]. Το 1979, το μουσείο του Λουσβιτς εγγράφηκε στον κατάλογο της παγκόσμιας κληρονομιάς της ανθρωπότητας της Ουνέσκο [Wieviorka 2006, 215]. Το στρατόπεδο είναι εμβληματικό όρων των στρατοπέδων συγκέντρωσης και εξόντωσης, συνώνυμο της γενοκτονίας των Εβραίων, καθώς σε αυτό βρήκαν τον θάνατο περίπου 1.000.000 Εβραίοι [Βαρών-Βασάρ 2005, 24-26]. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο επιλέξαμε να αξιοποιήσουμε ως μελέτη περίπτωσης το συγκεκριμένο λάγερ (Εικ. 2).

Η μόνιμη έκθεση του Λουσβιτς 1 κρονολογείται από το 1955, σε μια εποχή κατά την οποία λέγονταν και γραφόνταν ελάχιστα για το Ολοκαύτωμα. Επαιξε ένα πολύ σημαντικό εκπαιδευτικό ρόλο και έγινε σημείο αναφοράς για όλες τις εκθέσεις και τα μουσεία Ολοκαυτώματος που ακολούθησαν. Η συναισθηματική εμπλοκή των επισκεπτών προκαλείται από εκθέματα με ιδιαίτερο συγκινησιακό φορτίο, όπως στην αίθουσα με τις βαλίτσες των κρατουμένων που έφταναν στο λάγερ ή με τα μαλλιά τους που συλλέγονταν μετά το θάνατο των κρατουμένων προκειμένου να αξιοποιηθούν ως

πρώτη ύλη για τη βιομηχανία [Εικ. 3, 4].

Τα τελευταία χρόνια πληθαίνουν οι φωνές που διατρανώνουν ότι τα μαλλιά δεν επιτρέπεται να εκτίθενται και πως αυτή η έκθεση προσβάλλει την αξιοπρέπεια των θυμάτων. Ο James Young ακολούθως αρνητικά την έκθεση προσωπικών αντικειμένων των εκτοπισμένων (βαλίτσες, γυαλιά και άλλα) στο μουσείο του Λουσβιτς 1. Αυτά τα αντικείμενα θυμίζουν τα θύματα των Ναζί όπως αυτοί θα ήθελαν να τα θυμόμαστε [Young 1993, 132]. Οι επισκέπτες γνωρίζουν τα θύματα μέσα από την απουσία τους. Η Annete Wieviorka σημειώνει πως η έκθεση των μαλλιών σημαίνει τη διατήρηση μιας από τις αποδείξεις του εγκλήματος, ενώ η ταφή τους είναι επιβεβλημένη προκειμένου να διαφυλαχθεί η αξιοπρέπεια των θυμάτων. Γι' αυτό προτείνει να κτιστεί μια κρύπτη στο μουσείο, εμπνευσμένη από τα μοναστήρια των φραγκισκανών, όπου θα ταφούν τα μαλλιά [Wieviorka 2005, 163-164].

Νέα μουσεία Ολοκαυτώματος δημιουργούνται συνεχώς σε όλο τον κόσμο, ιδιαίτερα σε μέρη όπου υπήρχαν ή συνεχίζουν να υπάρχουν εβραϊκές κοινότητες. Τόποι που συνδέονται με οποιαδήποτε τρόπο με τη ναζιστική κατοχή (πρώην αρχηγεία των SS, φυλακές, χώροι κράτησης, γκέτο) μουσειοποιούνται ή ανεγείρονται σε αυτούς μνημεία. Είναι η στιγμή που τα γεγονότα αναπόφευκτα μετασχηματίζονται μέσω της ιστορικής, ερμηνευτικής προσέγγισης

Στρατόπεδο Χαϊδαρίου

Η παγκόσμια έκρηξη ενδιαφέροντος για τη συλλογική μνήμη του πολέμου, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τους μνημονικούς τόπους, δεν παρατηρείται στον ίδιο βαθμό στην Ελλάδα. Η ιστορικός Ρένα Μόλχο έχει μιλήσει για τη μνημοκτονία που συντελείται στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα και η ιστορικός Ουνέτ Βαράν-Βασάρ έχει επισημάνει την ελλείψη κρατικής μέριμνας για μνημεία και μνημονικούς τόπους που συνδέονται με τη ναζιστική κατοχή και την εξόντωση των Ελληνοεβραίων στην Ελλάδα (Ρήγας, Γεωργιάδου 2007, 34, 88). Μολονότι η ναζιστική κατοχή ήταν μια πρωτόγνωρη εμπειρία για την Ελλάδα, στην πραγματικότητα εντοπίζεται ένα παράδοξα: η παραμέληση των μνημείων και των χώρων που σχετίζονται με την Κατοχή, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με τη συνήθεια της ελληνικής κοινωνίας να προτάσσει τη σημασία της ιστορίας ως μοναδικού αποδεικτικού για την ιστορική της συνέχεια και την πολιτιστική αξία της χώρας. Στην πράξη, οι μνημονικοί τόποι παραμελούνται ή υποβαθμίζονται και δεν αναδεικνύονται επαρκώς, όπως στην περίπτωση του Χαϊδαρίου, των υπογείων της Κοραή (φυλακές της γερμανικής Κομανττούρ) ή του κτηρίου-πρώην αρχηγείου των SS της οδού Μέρλην στο κέντρο της Αθήνας. Παρόλο αυτό, τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες προσέγγισης του «δύσκολου παρελθόντος», με μουσεία όπως του Καθαβρυτινού Ολοκαυτώματος στα Καθαβρυτα

[εγκαίνια 2005], του Μουσείου Μακρονήσου στην Αθήνα [εγκαίνια 2007] και του Μουσείου Πολιτικών Εξοριστών Άνδρων Στράτη στην Αθήνα [εγκαίνια 2006] (Παντζου 2010, 50). Η εμπειρία της ναζιστικής κατοχής στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα τραυματική και σχετίζεται άμεσα με το Χαϊδारी, καθώς εκεί βρισκόταν το μεγαλύτερο στρατόπεδο συγκέντρωσης στην Ελλάδα, αντίστοιχο με τα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Γερμανίας και της Πολωνίας. Το στρατόπεδο χτίστηκε επί Ι. Μεταξά το 1937. Στη διάρκεια της Κατοχής μεταφέρονταν εκεί αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης και Εβραίοι, οι οποίοι στέλνονταν αμέσως μετά στα στρατόπεδα της Πολωνίας, και ιδιαίτερα στο Άουσβιτς. Από το 1946 έως σήμερα χρησιμοποιήθηκε ως στρατόπεδο. Στους χώρους του πλέον λειτουργεί η Σχολή Διαβιβάσεων, πραγματοποιούνται επιμορφωτικά σεμινάρια για αξιωματικούς και εκπαιδεύονται οι υποψήφιοι έφεδροι αξιωματικοί των Διαβιβάσεων (Λέριου 2006, 249, 251, 257). Η διαφορά του με τα υπόλοιπα στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Ευρώπη είναι πως τα περισσότερα εξ αυτών, αμέσως μετά από τη συντριβή των δυνάμεων του Άξονα, ανακηρύχθηκαν διατηρητέα ιστορικά μνημεία και με σειρά ενεργειών εξασφαλίστηκε η ανάδειξη και η προβολή τους, ενώ σε ορισμένα από αυτά ανεγέρθηκε μουσείο.

Τα τελευταία χρόνια πάντως έγιναν προσπάθειες για την απελευθέρωση του στρατοπέδου Χαϊδαρίου από την υπάρχουσα χρήση του και την ανάδειξή του σε επισκέψιμο μνημονικό τόπο, μοιζονάτι εξοχουθεί και λειτουργεί ως χώρος στρατιωτικών ασκήσεων που ανήκει στο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, με μόνη εξαίρεση το μπλόκ 15, που ανήκει από το 1999 στο Υπουργείο Πολιτισμού. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η απόφαση του Δήμου Χαϊδαρίου το 2005 [293Α/2005] να κηρύξει ιστορικό τόπο υπόκληση την έκταση του στρατοπέδου [Εικ. 5].

Ο Δήμος έχει έρθει επίσης σε επαφή με το Πανευρωπαϊκό Δίκτυο Στρατοπέδων Συγκέντρωσης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου με σκοπό την ανάδειξη της ιστορίας του στρατοπέδου μέσω του διαδικτύου και των εκδόσεων. Παρόλο αυτά, στην πράξη δεν έχει υλοποιηθεί έως τώρα κανένα σχέδιο ανάδειξης του στρατοπέδου και αποδέσμευσής του από την υπάρχουσα χρήση του. Σήμερα αξιοποιείται μόνο το μπλόκ 15, στο οποίο πραγματοποιούνται σπανίως ξεναγήσεις, με αποδέκτες κυρίως μαθητές σχολείων των γύρω περιοχών [Εικ. 6]. Ξεναγήσεις για μεμονωμένους επισκέπτες δεν πραγματοποιούνται, γεγονός που οφείλεται στην απουσία πρωτοβουλιών από τους ιθύνοντες για εκπαιδευτικές δράσεις, στη σχεδόν ανύπαρκτη ενημέρωση για την ύπαρξη του μπλόκ 15, στην κακή σημερινή κατάσταση, αλλά και στη δυσκολία εισόδου στο στρατόπεδο, καθώς απαιτείται ειδική άδεια και χρονοβόρα συνεννόηση με τους υπεύθυνους της Ελληνικής Διαβίβασης.

Εικ. 5. Το Μπλόκ 15 στο Χαϊδάρει [Φωτ. αρχείο Ά. Δραουμπούκη].

Εικ. 6. Ξεναγήση σε σχολεία της περιοχής [Φωτ. αρχείο Ά. Δραουμπούκη].

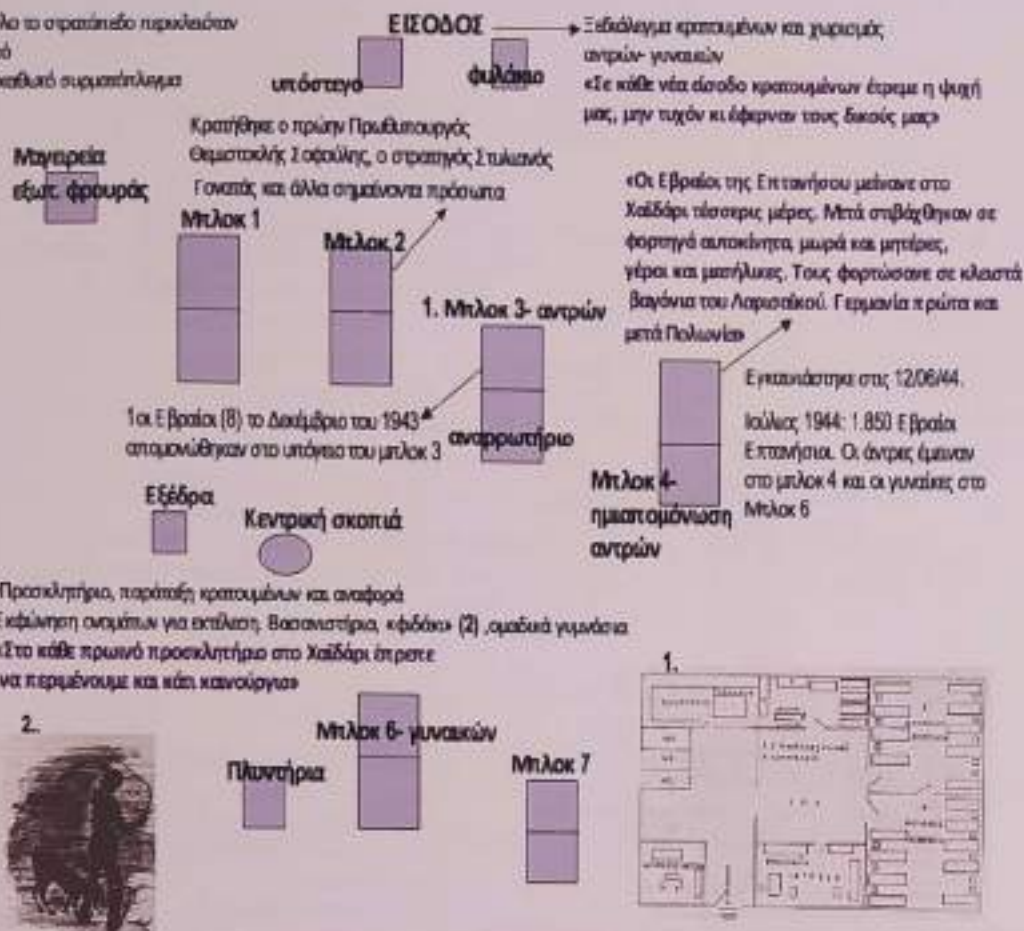
Μουσειολογική πρόταση

Το σύνολο των εγκαταστάσεων του στρατοπέδου Χαιδαρίου, το μεγάλο μέγεθός του και οι εκατοντάδες κτιριάδες κρατούμενοι που πέρασαν από αυτό, συγκροτούν το μέγεθος του προβλήματος και στοιχειοθετούν τις δυσκολίες της προσπάθειας να μετασχηματιστεί το Χαιδάρη σε επισκέψιμο μνημικό τόπο. Αφετηρία και προϋπόθεση της πρότασής μας είναι η απελευθέρωση του λόγκερ, ώστε τα κτίρια να αποτελέσουν επισκέψιμους χώρους. Ο βασικός στόχος των προτάσεων είναι ο μετασχηματισμός του Χαιδαρίου σε επισκέψιμο χώρο μνήμης, παιδείας και πολιτισμού.

Βασικοί άξονες της πρότασής μας είναι η ανάδειξη του χώρου και η ενεργοποίηση της μνήμης, η ήπια παρέμβαση στο χώρο του στρατοπέδου, που δεν θα αλλοιώσει το φυσικό τοπίο αλλά θα κάνει κατανοητή τη λειτουργία του και το ρόλο που έπαιξε στη διάρκεια της Κατοχής, η σήμανση χώρων και κινήσεων μέσα από προτεινόμενα διαγράμματα (Εικ. 7), η οργάνωση επισκέψεων εκπαιδευτικού χαρακτήρα, η ευαισθητοποίηση του ελληνικού και ξένου κοινού και η γνωριμία με το στρατόπεδο, που μέχρι τώρα στους περισσότερους είναι άγνωστο. Εδώ να σημειωθεί πως σε αυτό το κείμενο δεν μπορούν να αναφερθούν αναλυτικά όλες οι προτάσεις ανάδειξης λόγω του περιορισμένου χώρου, θα προσπαθήσουμε να αναφερθούμε στα κυριότερα σημεία.

Εικ. 7. Προτεινόμενο διάγραμμα πορείας των επισκεπτών στους χώρους του στρατοπέδου.

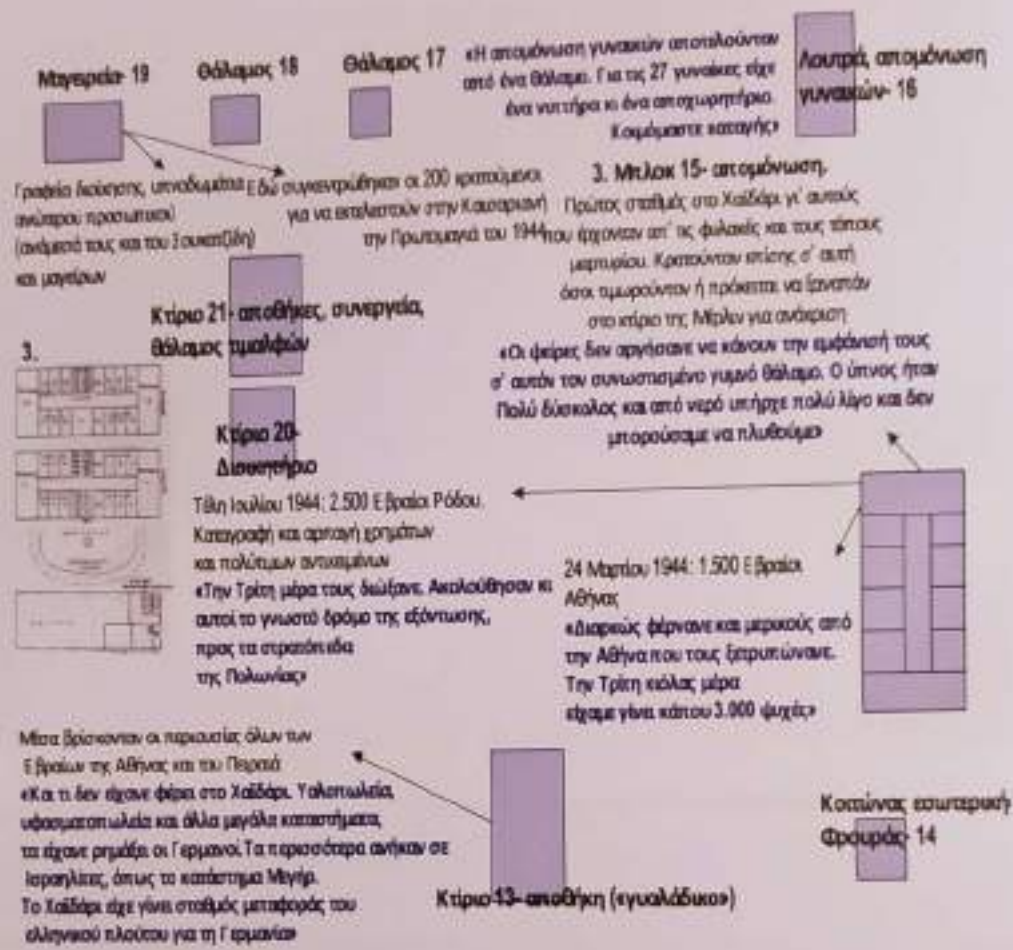
*Όλο το στρατόπεδο περιελάσταν από οικιακό συγκρότημα

Παράλληλα, προτάθηκε η ένταξη του στρατοπέδου σε δίκτυο αντίστοιχων περιπτώσεων, ιστορικών τόπων και στρατοπέδων συγκέντρωσης, καθώς και η σύνδεση με ελληνικούς μνημονικούς τόπους, όπως το Σκοπευτήριο της Καισαριανής, η Μέρπην και το υπόγειο της Κοραή. Συγκεκριμένα, προτείνουμε τη δημιουργία ιστορικού πολιτιστικού πάρκου, μουσείου («Μουσείο Αντίστασης και Μνήμης» στο χώρο του μπλοκ 15) και μνημείου των αιχμαλώτων του Χαϊδαρίου. Μέσα από την επίσκεψη στο στρατόπεδο θα πρέπει να καταδειχθεί η λογική του στρατοπέδου συγκέντρωσης έτσι όπως την εκφράζει ο G. Agamben: «Είναι η απόλυτη εξουσία πάνω στην ίδια τη ζωή των κρατουμένων, η αναγωγή της ζωής τους στη 'γυμνή ζωή' χωρίς δικαιώματα και ιδιαιτερότητες» (Σκουρίδης 2006, 294).

Στο μουσείο δεν θα κυριαρχούν τα αντικείμενα αλλά οι εμπειρίες, οι συμπεριφορές και τα βιώματα των ανθρώπων που αιχμαλωτίστηκαν στο στρατόπεδο. Στην Ελλάδα υπήρχε πάντοτε η τάση να συνδέεται ο όρος «μουσείο» με την αρχαιολογία. Στον κατάλογο των μουσείων του Υπουργείου Πολιτισμού δεν βρίσκουμε πολλά ιστορικά μουσεία, και αρκετά από αυτά είναι παράλληλα ησυχαστικά και εθνογραφικά. Ιδιαίτερα για την περίοδο της Κατοχής, η απουσία ενός μουσείου που θα προσέγγιζε με σύγχρονη ματιά την εν λόγω περίοδο, είναι μια δυσάρεστη πραγματικότητα (Βαρών-Βασάρ, 1998, 115). Αλήπστε, τα ιστορικά μουσεία στην Ελλάδα συνδεθηκαν με την προβολή ηρωικών στιγμών της εθνικής πορείας ενώ η σύγχρονη Ιστορία δεν είχε αποτελέσει για μεγάλο χρονικό διάστημα αντικείμενο μουσειακής αφήγησης (Χατζηνικοηάου 2010, 43-44).

Εικ. 8: Χάρτης Μνήμης του στρατοπέδου που θα περιλαμβάνεται στον οδηγό ημερησίου για ενημέρωσή ο επισκέπτης για τη λειτουργία του χώρου.

Τέλος, για την καλύτερη κατανόηση των λειτουργιών των χώρων του στρατοπέδου, προτείνεται η συγκέντρωση βασικών μαρτυριών επιζώντων του Χαϊδαρίου, σε συνδυασμό με βιβλιογραφικές πηγές, αρχεία, εικόνες, σχέδια και παλιές φωτογραφίες, ώστε να δημιουργηθεί ένας οδηγός για τον επισκέπτη, κάτι που βρίσκουμε σε όλα τα μουσειοποιημένα στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Ευρώπη. Όλα αυτά τα «υλικά μνήμης» θα βρουν τη θέση τους στο χώρο, θα συσχετιστούν με τόπους, κτίσματα, διαδρομές, δίνοντας με αυτόν

τον τρόπο μια άλλη δυναμική και σημασία στο δομημένο τοπίο. Ο «χάρτης μνήμης» μέσα στον οδηγό θα αποτελέσει για τους επισκέπτες ένα στέρεο υπόβαθρο, ένα ντοκουμέντο οδοιπορικής ιστορικής μνήμης με πυκνές πληροφωρίες, που με μια ιδιαίτερη γραφιστική επεξεργασία θα μπόρεσει να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο πληροφόρησης για τους μελλογοντικούς επισκέπτες του στρατοπέδου (Εικ. 8, 9).

Εικ. 9: Χάρτης Μνήμης του στρατοπέδου

Επίλογος

Κεντρική ιδέα της πρότασης παρεμβάσεων στο Χαϊδари είναι πως τα ιστορικά μνημεία, ως πολυφωνικοί «μνημονικοί τόποι», συμπικνώνουν και παρέχουν υλική υπόσταση σε ένα κεντρικό αφήγημα και κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργούν και αναπαράγουν ένα «χρήσιμο παρελθόν» στο παρόν. Το συμπέρασμα που προέκυψε από αυτή τη μελέτη είναι πως χρειάζεται να διανύσουμε μεγάλη απόσταση μέχρι να μπορούμε να μιλήσουμε για ουσιαστική προσέγγιση της μνήμης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το ναζιστικό παρελθόν σε άλλες χώρες, με κατεχόμενη παράδειγμα τη χώρα των θυτών, τη Γερμανία, εδώ και χρόνια επανερμηνεύεται και γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας και ποδηλών νέων μελετών. Αυτές οι μελέτες διαπραγματεύονται το «δύσκολο παρελθόν» (αυτό σχετίζεται με τις ενοχλητικές και δυσάρεστες κοινωνικές σχέσεις και όχι με το είδος των ηρωικών ή των ηρωοειδικών ιστοριών) και την ιστορική του κουλτούρα μέχρι σήμερα, όπως για παράδειγμα στην πόλη της Νυρεμβέργης (Macdonald 2010, 16). Στην Ελλάδα, το παρόδοξο της παντελούς έλλειψης μιας συγκροτημένης προσπάθειας επαναπροσέγγισης του πρόσφατου παρελθόντος μέσω της υλικότητάς του, είναι ένα φαινόμενο που θα πρέπει να αντιμετωπιστεί σοβαρά προκειμένου να διασώσουμε όσα κομμάτια της συλλογικής μνήμης έχουν καταφέρει ως σήμερα να επιβιώσουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσα

Βαράν-Βασάρ, Β. (επιμ.), 1998. *Εδραϊκή Ιστορία και Μνήμη*. Αθήνα: Πόλις.

Βαράν-Βασάρ, Β., 2005. «Λουβίτες: Η ανάδυση μιας δύσκολης μνήμης». *ΕΠόλις* 133:24-26.

Βιβρακό, Α., 2006. *Λουβίτες - 60 χρόνια μετά*. Αθήνα: Πόλις.

Λαρίου, Α., 2006. *Χαϊδари - Σύντηξη με την ιστορία*. Αθήνα: Αλέξανδρος.

Macdonald, S., 2010. «Η ιστορία ως κοινωνικό ζήτημα. Ερμηνεύονται τα δύσκολα κληρονομιά». *Τετράδια Μουσικολογίας* 7:14-22.

Μαζουζέρ, Μ., 1994. *Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της Κατοχής*. Αθήνα: Αλεξάνδρος.

Πανίκου, Ν., 2010. «Φοβείς τραυματικής ιστορικής μνήμης: Το Μουσείο Πολέμων Εξωτερικών Άπ Τσράντ στην Αθήνα». *Τετράδια Μουσικολογίας* 7:49-51.

Ρήγας, Α., Γαργαλάου, Β. (επιμ.), 2007. *Λουβίτες. Το γεγονός και η μνήμη του: ιστορικές, κοινωνικές, ψυχαναλυτικές και πολιτικές όψεις του γεγονότος*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Σκουρδής, Γ. (επιμ.), 2006. *Μνήμη και κληρονομιά του πόλεμου*. Αθήνα: Αλεξάνδρος.

Φλόιντερ, Χ., 1988, 1995. *Στάλιν και Στάλινκας. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944, τόμος α' και β'*. Αθήνα: Παπαζήσης, Χατζηκωνσταντίνου, Γ., 2010. «Ιστορικά τεκμήρια και προσωπικά βιώματα. Η πρόκληση των μουσείων σύγχρονης ιστορίας». *Τετράδια Μουσικολογίας* 7:43-48.

Ξενόγλωσσα

Macdonald, S., 2009. *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond*. Oxford, New York: Routledge.

Steinbacher, S., 2005. *Auschwitz. A History*. England: Penguin Books.

Young, J., 1993. *The Texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning*. New Haven and London: Yale University Press.

Διαδίκτυο

<http://www.auschwitz.org.pl/html/eng/start/index.php> [εξέλιξις επίσκεψης: 07/03/2007].

Προληπτική συντήρηση για την έκθεση – αποθήκευση εγχόρδων κλασικών μουσικών οργάνων: βιοηθίων¹

Ιωάννης Πρόδρομος Κασιφάκος
Συντηρητής Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης – Μουσικολόγος

Περίληψη

Το παρόν άρθρο αναφέρεται στην προληπτική συντήρηση των κλασικών εγχόρδων μουσικών οργάνων και ειδικά των βιοηθίων.

Η προστασία, η διδασκαλία και η συντήρηση των μουσικών οργάνων έχει άμεση σχέση με τα υλικά από τα οποία είναι φτιαγμένα (ξύλο, μέταλλο, κόλλες, βερνίκια, χρωστικές κ.ά.), τον τρόπο της κατασκευής τους (π.χ. χειροποίητα ή βιομηχανικά), την ποιότητα της πρώτης ύλης και την επεξεργασία της. Επιπλέον, έχει άμεση σχέση με το περιβάλλον στο οποίο τα όργανα παρέμειναν για μεγάλο διάστημα, τη χρήση που τους έγινε και τις ταλαιπωρίες που υπέστησαν.

Αναγκαία είναι η περιγραφή και η ανάλυση του είδους και του βαθμού διάβρωσης που υπόκεινται τα μουσικά όργανα από παράγοντες όπως ο φωτισμός, η θερμοκρασία, η υγρασία του περιβάλλοντος καθώς και η ατμοσφαιρική ρύπανση.

Τα παραπάνω στοιχεία θα αποτελέσουν το βασικό οδηγό για τη διαμόρφωση προτάσεων οι οποίες αφορούν την έκθεση, φύλαξη, μεταχείριση και μεταφορά των μουσικών οργάνων.

Τα μουσικά όργανα κατασκευάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από αρχαιολατρινών χρόνων αφενός μεν ως μέσο καλλιτεχνικής έκφρασης, κάτι που, αν γνωρίζουμε, αποτελεί χαρακτηριστικό αποκλειστικό του είδους μας στον πλανήτη, αφετέρου δε ως μέσο ψυχαγωγίας, είτε με την αρχαία ελληνική έννοια (αγωγή της ψυχής) είτε με τη σημερινή (τέρψη, διασκέδαση).

Μεταξύ άλλων των εγχόρδων μουσικών οργάνων, το βιοηθί είναι αναμφισβήτητο το πιο ξεχωριστό, ίσως και το πιο δημοφιλές. Ο ήχος του διαυγής και εκφραστικός, μπορεί να αποδώσει μεγάλη γκάμα ηχοχρωμάτων, γι' αυτό και δικαίως κατέχει τον τίτλο του «βασιλιά των οργάνων». Πολλοί βιρτουόζοι μουσικοί έχουν αναδείξει τις δυνατότητές του με τη δεξιοτεχνία τους, ενώ οι μεγαλύτεροι συνθέτες του έχουν αφιερώσει μερικές από τις καλύτερες δημιουργίες τους. Όσο για τους κατασκευαστές του, αυτοί, στην προσπάθειά τους να επιτύχουν ένα αποτέλεσμα ανάλογο των προσδοκιών τόσο των πελατών τους όσο και των δικών τους, σχοινοβατούν μεταξύ τέχνης, επιστήμης και μυστικισμού.

Τα βιοηθία των Λομβαρδών οργανοποιών, Amati (Αμάτι), Guarneri (Γκουαρνέρι) και Stradivari (Στραντιβάριους), εξαιτίας του अपαράμιλλητου ήχου απλά και της απανιότητας τους, έχουν περάσει στη σφαίρα κουλτούρας και έγιναν αντικείμενα λατρείας από μουσικούς και συλλέκτες και πρότυπα για τους μεταγενέστερους οργανοποιούς.

¹ Το παρόν άρθρο αποτελεί μέρος της θεματικής έκθεσης «Εξέλιξη και εξέλιξη» που εκκινεί στην ΠΜΕ Μουσικής Γραμμάτις του Πανεπιστημίου Αθηνών με τη μελέτη περίπτωσης του καθ. Β. Αρμπέρουα, επίκ. καθ. Α. Παύλου, Ν. Μπρά

Η κατασκευή του βιολιού είναι ιδιαίτερα δύσκολη και απαιτεί υπομονή, πολυετή εμπειρία και μήνες συστηματικής εργασίας. Ωστόσο, για να δημιουργηθεί ένα σωστό και επιτυχημένο όργανο, σημαντικά ρόλα παίζουν η τεχνική αθλή και τα υλικά που ο οργανοποιός θα επιλέξει.

Το βιολί, που αποτελείται από το δοξάρι και το κυρίως όργανο, μπορεί να είναι χειροποίητο ή βιομηχανικά φτιαγμένο και κατασκευάζεται από πολλά διαφορετικά υλικά, όπως ξύλο για το σώμα, μέταλλο ή έντερο ζώου για τις καρδές, ξύλο και τριχες αλόγου για το δοξάρι, κόλλα για την σύνδεση των ξύλινων τμημάτων του και βερνίκι για την προστασία και την εξωτερική του εμφάνιση. Ακόμη, σε ορισμένες περιπτώσεις, συναντά κανείς ζωγραφικά θέματα σε ηλιότες χειροποίητων βιολιών όπως σε αυτά που απεικονίζονται στις εικόνες 1, 2 και 3.

Τα υλικά κατασκευής, καθώς απομακρύνονται από το φυσικό τους περιβάλλον, οδηγούνται σταδιακά σε φυσική γήρανση. Ο βαθμός της γήρανσης επηρεάζεται από την ποιότητα των πρώτων υλών, από την επεξεργασία που υφίστανται, από την αντίδραση των υλικών μεταξύ τους αλλά και από το περιβάλλον στο οποίο το όργανο φυλάσσεται και εκτίθεται.

1

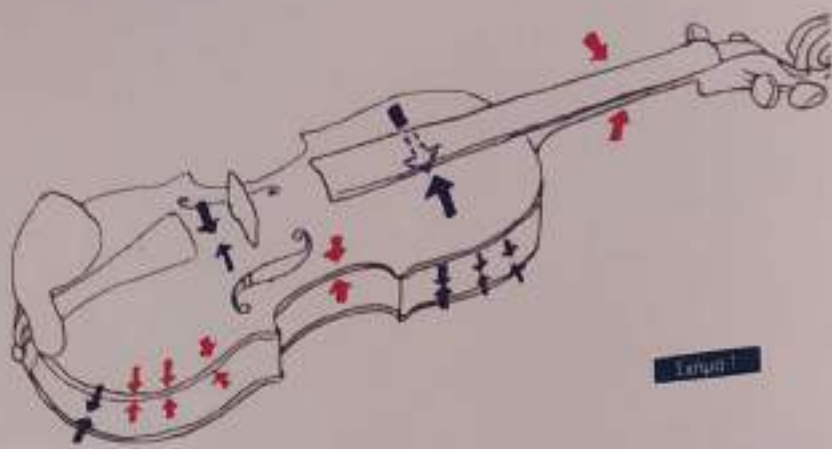
2

3

Εκ. 1. Αγοράρα του Αντίου Ιωάννη Πριβόραου με γυακωμένο σε ηλιότες κερύκελο του Βιολιού κατασκευασμένο από τον Νικόλαο Βράσι (φωτ. Γ.Π. Κοττάκος)

Εκ. 2, 3. Ζωγραφικά διακοσμητικά στοιχεία με τέμπρα σε ηλιότες βιολιού του Ανδρέα Αμάτι, περί το 1566 (Laurance 1982).

Παράγοντες φθοράς του δομικού υλικού των βιοηθών

Οι παράγοντες που επηρεάζουν τα έγχορδα μουσικά όργανα διακρίνονται σε ενδογενείς και εξωγενείς. Ενδογενείς είναι τα ελαττώματα του ξύλου καθώς και πιθανές προσβολές του από μικροοργανισμούς, πριν από την κοπή του. Εξωγενείς είναι οι βιολογικοί (βλ. παρακάτω) και οι ανθρωπίνι παράγοντες φθοράς, καθώς και το μικροκλίμα ενός μουσείου: θερμικό, ατμοσφαιρικό, ακουστικό και οπτικό υποκλίμα. Αναλυτικότερα, οι εξωγενείς παράγοντες φθοράς των εγχόρδων μουσικών οργάνων είναι οι ακόλουθοι:

Οι αυξομειώσεις της *θερμοκρασίας* και *υγρασίας* του περιβάλλοντος, οι οποίες μπορούν να προκαλέσουν στα βιοηθιά, εκτός από μείωση της ελαστικής και μηχανικής τους αντοχής, σκέβρωμα και ρωγμάτωση του ξύλου τους, διάρρηξη της συνοχής του δεσμού ξύλου και κόλλας, ανάπτυξη μικροοργανισμών, καθώς και οξείδωση των μεταλλικών τμημάτων τους.

Οι μεταβολές των διαστάσεων του ξύλου των βιοηθών εξαρτώνται, πέρα από την περιβαλλοντική υγρασία, και από την κατεύθυνση των ινών του ξύλου (Σκ. 1). Η *ατμοσφαιρική ρύπανση*, τα χημικά στοιχεία της οποίας, αντιδρώντας με την υγρασία, μπορούν να σχηματίσουν ισχυρά ή ασθενή οξέα, που με τη σειρά τους αποχρωματίζουν και προκαλούν αλλοιώσεις στην επιφάνεια των βιοηθών, ενώ διαβρώνουν τις χορδές και τα μεταλλικά τους στοιχεία.

Ο φωτισμός και συγκεκριμένα η υπεριώδης ακτινοβολία (UV), η οποία προκαλεί φωτοχημικές αντιδράσεις στο ξύλο των εγχόρδων μουσικών οργάνων, αποχρωματισμό των συστατικών του βερνικιού τους, μείωση της μηχανικής αντοχής και στη συνέχεια αλλοίωση της χημικής τους σύστασης (Barclay 1997). Η βιολογική διάβρωση (μύκητες, μικροοργανισμοί), η οποία μπορεί να αλλοιώσει χρωματικά την επιφάνεια των βιολιών, να μειώσει τις μηχανικές αντοχές και το βάρος του ξύλου τους, να αυξήσει το pH καθώς και την υγρασκοπικότητά τους. Επιπροσθέτως, η διάβρωση που προκαλούν τα έντομα στα βιολιά, εκτός από την αισθητική παραμόρφωση που προκαλεί [Εικ. 4], αλλοιώνει και την ποιότητα του ήχου τους.

Ο άνθρωπος, ο οποίος, ως χρήστης και μελετητής, μπορεί να δημιουργήσει αισθητικές αλλοιώσεις στην επιφάνεια του βιολιού και του δοξαριού με την εναπόθεση σκόνης μεταλλικής ή αφηρόντας λίπας και ιδρώτα κατά τη διάρκεια παιξίματος ή μετακίνησης [Εικ. 5, 6, 7] (Mc Kee 1996, Karp 1979).

Στη συνέχεια ακολουθούν προτάσεις για την αναστολή ή την επιβράδυνση των παραγόντων που προκαλούν φθορές στα μουσικά όργανα. Οι εν λόγω προτάσεις αφορούν τόσο στην έκθεση όσο και στη φύλαξη τους.

6

Εικ. 4. Αναστροφή των εσωτερικών μεμβρανών με κωνική ροζακίνα σε εντομική. Το μικρό βύλο παραδειγματίζει την κατασκευή της σκληρής ροζακίνας κατά το κόψιμο της τριτογενούς, που είναι και η μεγαλύτερη [Εκ. 1.Π. Καραφάνος].

7

Εικ. 4. Χειρουργείο από τμήμα της σπινθηρικής τροχιάς σκουπιδιού στα βιολιά που έχει προβληθεί από ένα μη-δοκονομικό σπινθηρικό, που κόβεται καθώς και βιολιά είναι κλειστά από το βερνικωμένο επιφάνεια [Εκ. 1.Π. Καραφάνος].

Εικ. 5, 6, 7. Δράβωση του βάρους του υποστρώματος και της γειτονικής ταφής επιφάνειας του βιολιού από τον ιδρώτα και την άμεση επαφή του οργανοπαίκτη με το μουσικό όργανο [Εκ. 1.Π. Καραφάνος].

A. Προληπτική συντήρηση για την έκθεση μουσικών οργάνων

Περιβαλλοντικές συνθήκες εκθεσιακού χώρου

1. Θερμικό κλίμα

Οι τιμές σχετικής υγρασίας που ενδείκνυνται για την καλύτερη διατήρηση των βιοθίων, κυμαίνονται μεταξύ 50% – 60% (Paine 1995), ενώ δεν θα πρέπει να υπερβαίνουν το 65% ή να είναι χαμηλότερες από 35% (Λυριτζής, Ορφανίδη 2003). Ακόμη, η επιθυμητή μέση θερμοκρασία σε έναν μουσειακό χώρο πρέπει να κυμαίνεται μεταξύ 18 και 21 °C με ημερήσια διακύμανση $\pm 1,5$ °C.

Παρόλο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η «κλιματική ιστορία» του αντικειμένου, καθώς και οι κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στις διάφορες χώρες και τα ημισφαίρια στα οποία βρίσκονται τα μουσικά μουσεία.

Ο έλεγχος των τιμών της σχετικής υγρασίας και της θερμοκρασίας των αίθουσών ενός μουσείου μπορεί να γίνει με μηχανικά συστήματα που λειτουργούν σε μια κεντρική κλιματιστική μονάδα (HVAC) ή σε αυτοδύναμες τοπικές μονάδες, καθώς επίσης και με επεμβάσεις στο κέλυφος του μουσείου, όπως με υγραμόνωση, θερμομόνωση κ.ά. (Frost 1992).

2. Οπτικό κλίμα

Παρόλο που το ξύλο δεν ανήκει στην κατηγορία των ιδιαίτερα φωτοευαίσθητων υλικών, η προστασία από την UV και IR ακτινοβολία κρίνεται απαραίτητη. Γενικότερα, για τους χώρους στους οποίους εκτίθενται και φυλάσσονται τα ξύλινα τεχνουργήματα η ένταση φωτισμού δεν πρέπει να υπερβαίνει τα 100-150 lux, με μέγιστη τιμή τα 200 lux = 18,6 footcandles (Λαμπρόπουλος 2003, ICOM 1989) και με μέγιστη συσσωρευμένη ετήσια έκθεση στα φως 600.000 lux/hours. Η UV ακτινοβολία πρέπει να παραμένει κάτω από τη τιμή των 75 Mw/lm, κάτι που επιτυγχάνεται εύκολα με την χρήση ποιοτικών φίλτρων (ακρυλικά στερεά ή πολυκαρβονικά φίλτρα, λεπτές αυτοκόλλητες μεμβράνες οξικών οξέων, βερνίκια κ.ά.) (Thomson 1986, Σταματοπούλου 2003).

Η υπέρυθρη ακτινοβολία είναι βλαπτική για τα μουσικά όργανα, γι' αυτό και θα πρέπει να εκμηδενίζεται. Εκτός από τα ανάλογα φίλτρα απορρόφησης της IR ακτινοβολίας, μπορεί να χρησιμοποιηθούν ειδικά λαμπτήρες, όπως ψυχρής δέσμης, οπτικές ίνες και διαοδοί που εκπέμπουν φως (Light Emitting Diodes ή LED).

3. Ατμοσφαιρικό κλίμα

Η μέγιστη ανεκτή συγκέντρωση των ατμοσφαιρικών ρύπων σε έναν μουσειακό χώρο είναι:

1. SO₂ = 5 μg/m³
2. NO₂ = 5 μg/m³
3. O₃ = 5 μg/m³

Εκ. 6. Βήλη αναγεννητική, ιδανική για τη μεταφορά βιοθίων μεγάλου πλάτους (Musafia 2005). Οι συσκευασμένες βήλες χρησιμοποιούνται για τη μεταφορά βιοθίων πολύ υψηλής αξίας όπως για παράδειγμα του βιολίου «αί. Joachim - II Gumpelner» του Antonius Stradivarius (1715).

Εκ. 7. Διαφορές μεταξύ μιας πρόκλησης κατασκευασμένης με ασβεστώδη μόνωση κερπίρι και μιας μη πρόκλησης για την ορθότητα διατήρηση των αντικειμένων (Α: ούλητος, Β: ούλητος με φίλαρο, C: ούλητος για τον έλεγχο του κλίματος) [Σκ. 1. Π. Χαλαφάκος].

Γενικότερα, τα αέρια που ρυπαίνουν την ατμόσφαιρα δεν πρέπει να βρίσκονται σε συγκεντρώσεις μεγαλύτερες από 10 mg/m^3 .

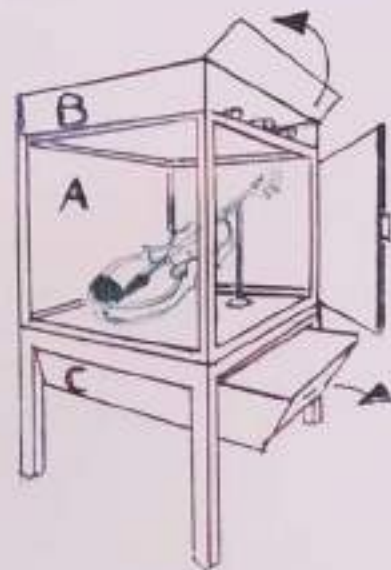
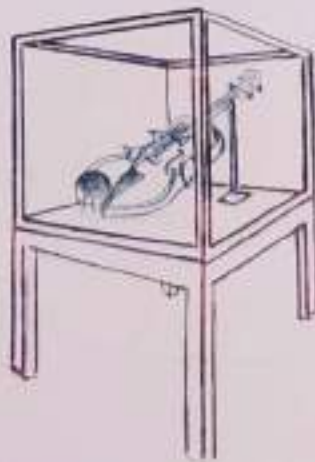
Για τον έλεγχο των ατμοσφαιρικών ρυπανών στους χώρους έκθεσης των μουσικών οργάνων, προτείνεται η εγκατάσταση κεντρικής ή τοπικής μονάδας καθαρισμού του αέρα [Dean 1994, Thomson 1986].

Παρόσο, η επίτευξη του 100% της αποβολής των αερίων ρυπανών εντός ενός μουσείου είναι αδύνατη, διότι ακόμη και το άνοιγμα μιας πόρτας μπορεί να εισαγάγει συγκεκριμένη ποσότητα ρυπανών και συνεπώς να αυξήσει την συγκέντρωσή τους στους εσωτερικούς χώρους.

4. Ακουστικό κλίμα

Η επιθυμητή στάθμη θορύβου εντός των μουσειακών χώρων και των χώρων μελέτης κυμαίνεται μεταξύ 35 και 45 db. [Σαμπτακόκης 1996]

Για τη δημιουργία κατάλληλου ακουστικού κλίματος, θα πρέπει να αποφευχεται η κατασκευή των μουσειακών χώρων σε περιοχές με υψηλές τιμές ηχορύπανσης. Επειδή όμως τα περισσότερα μουσεία στεγάζονται σε παλαιά ιστορικά κτήρια, τα μέτρα αντιμετώπισης του θορύβου περιορίζονται αναγκαστικά στην ανακαίνιση της διαδρομής του ήχου, όπως με τη χρήση εμποδίων περιμετρικά του μουσείου, με τη φυτεύση δενδροστοιχιών κατά μήκος των περιμετρικών οδών αρτηριών ή με την τοποθέτηση καθυμμάτων γύρω από την ηχητική πηγή κ.ά. [Σαλλή 1998]. Ακόρη ενδεικνύεται και η κατασκευή των μουσειακών κτηρίων από κατάλληλα υλικά (ηχομόνωση) και τα διπλά τζάμια στα παράθυρα, που μπορούν να μειώσουν αρκετά την ηχορύπανση εντός των έκθεσικών και αποθηκευτικών χώρων.

Σχήμα 2.

Εξοπλισμός εκθεσιακού χώρου

1. Προθήκες

Οι προθήκες, μαζί με τα μέσα στήριξης των μουσεικών οργάνων, αποτελούν τα πιο βασικά στοιχεία του εξοπλισμού ενός μουσείου, καθώς δι' αυτών δημιουργείται και εξασφαλίζεται ένα περιβάλλον ιδανικό για την προστασία των αντικειμένων.

Για την κατασκευή του σκελετού των προθηκών συνιστάται η χρήση κραμάτων αλουμινίου ή αδρανούς επιμεταλλωμένου κάλυβα, λόγω των μηχανικών τους αντοχών.

Ακόμη, τα γυάλινα τμήματα των προθηκών ενδείκνυται να είναι κατασκευασμένα από φυλλώδες αντανάκλαστικό ελασματοποιημένο γυαλί (laminated glass), που δεν μπορεί να θρυμματιστεί εύκολα.

2. Μικροκλίμα

Οι προθήκες των μουσείων πρέπει να κλείνουν ερμητικά και οι ενώσεις στις πλευρές να είναι καλά σφραγισμένες, για να δημιουργείται σταθερότερο μικροπεριβάλλον.

Έτσι, θα πρέπει να διαθέτουν τρία διακριτά διαμερίσματα (Σχ. 2).

Θερμικό κλίμα

Γενικά, για τον έλεγχο του θερμικού κλίματος στον εσωτερικό χώρο των προθηκών χρησιμοποιούνται υγραντές-αφυγραντές και ξηραντικά μέσα (Cassar 1985) ενώ, για καλύτερα αποτελέσματα, οι προθήκες μπορούν να συνδεθούν με εύκαμπτους σωλήνες κατάλληλης διατομής με τις κεντρικές μονάδες παροχής κλιματιζόμενου αέρα που είναι εγκαταστημένες στο χώρο κλέγχου του μουσείου.

Οπτικό κλίμα

Οι φωτιστικές πηγές που ενδείκνυνται είναι: Λάμπες φθορισμού με απόδοση χρώματος 3000K τοποθετημένες στην οροφή των προθηκών.

Λάμπες αλογόνου χαμηλής τάσης με UV φίλτρο και διχρωμικό ανακλαστήρα για την εξάλειψη κατά 85% της IR ακτινοβολίας.

Γυάλινες οπτικές ίνες με φίλτρο UV.

Λάμπες ψυχρής καθόδου.

LEDs (Light Emitting Diodes).

Συνοψίζοντας, οι προθήκες θα πρέπει:

- Να προστατεύουν τα αντικείμενα που εσωκλείουν από βανδαλισμούς, άμεση επαφή των επισκεπτών, κλοπές ή οποιαδήποτε άλλη φθορά.
- Να είναι λειτουργικές και προσβάσιμες στους εφόρους του μουσείου, αλλά και να διευκολύνουν το κοινό στην παρατήρηση των εκθεμάτων.
- Να είναι κατασκευασμένες από υλικά που δεν βλάπτουν τα αντικείμενα.
- Να προβλέπεται κατά την κατασκευή τους κενός χώρος για μελλοντική εγκατάσταση συστήματος ρύθμισης του μικροκλίματος.
- Να προστατεύουν τα εκθέματα από τους ατμοσφαιρικούς ρύπους και τη σκόνη παρέχοντας ένα σταθερό μικροκλίμα.
- Να αποτελούν το «σκηνικό» μέσα στο οποίο το κάθε αντικείμενο ξεχωριστό έχει το ρόλο του, και δίνουν τη δυνατότητα στους επισκέπτες να έρθουν όσο γίνεται πιο κοντά στα ευαίσθητα και ανεκτίμητα αξίας αντικείμενα.

Σχ. 3 Γενικό άνοιγμα του κελύφους μεταφοράς (Bergoni 1947).

Σχ. 4 Το κέλυφος μεταφοράς σε τμήτ. Διακρίνεται το κέλυφος για την αποθήκευση του βίου και τον απορρόφητο κραδάκι (Bergoni 1947).

Σχ. 5 Διαμόρφωση ελαστικών μολύβδων αυτίλων κατά το άνοιγμα του κελύφους (Bergoni 1947).

Β. Πραθητική συντήρηση για την αποθήκευση μουσικών οργάνων

Οι αποθήκες ενός μουσείου μπορούν να κατασκευαστούν σε διάφορα σημεία του κτηρίου, όπως στο υπόγειο ή στον τελευταίο όροφο. Η ιδανική, ωστόσο, τοποθέτηση για την κατασκευή τους είναι ένας κεντρικός χώρος στο εσωτερικό του μουσείου που θα βρίσκεται μακριά από εξωτερικούς τοίχους, εγκαταστάσεις θέρμανσης, κεντρικούς αγωγούς νερού και φως πύργου.

Κτηριακές προδιαγραφές

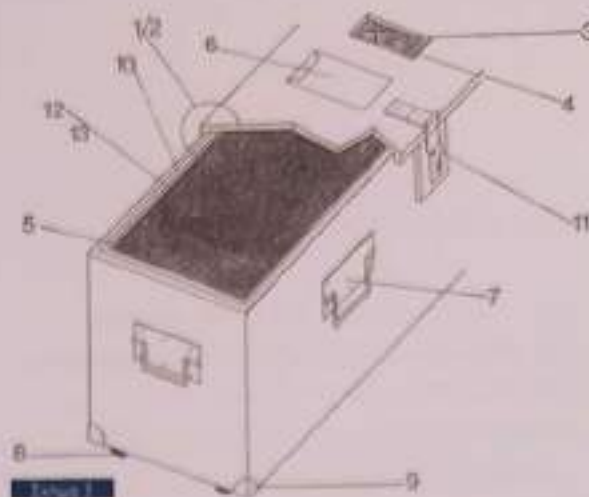
Στον αποθηκευτικό χώρο των μουσικών δεν θα πρέπει να υπάρχουν:

Ηλεκτρομηχανικός εξοπλισμός και σωλήνες θέρμανσης ή ύδρευσης.

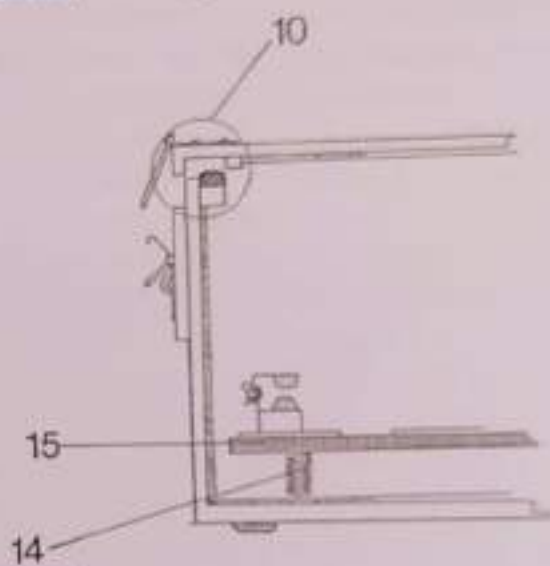
Φεγγίτες και υαλοστάσια, διότι αυξάνουν τις πιθανότητες εισροής νερού και καθιστούν τη διατήρηση των συνθηκών του περιβάλλοντος επισφαφέστερη [Σταματοπούλου 1999].

Το τσιμέντο που χρησιμοποιείται στην κατασκευή της τοιχοποιίας και στην επιστρώση του πατώματος θα πρέπει να επικαλύπτεται από μονωτικό υλικό ή με κεραμικό ή λίθινο πλάκακι, με ξυλινα φύλλα ή τσιππες.

Γενικά, τα επικαλυπτικά μέσα και το τελικό χρώμα των επιφανειών των δομικών στοιχείων της αποθήκης πρέπει να διασφαλίζουν την αδιαπερατότητα της τοιχοποιίας και του εδάφους από την υγρασία, να έχουν χημική σταθερότητα, να έχουν μεγάλη αντοκλιτικότητα, να επιτρέπουν την ανέκθεση εντόμων και να συμβάλλουν στη διατήρηση της καθαριότητας του χώρου.

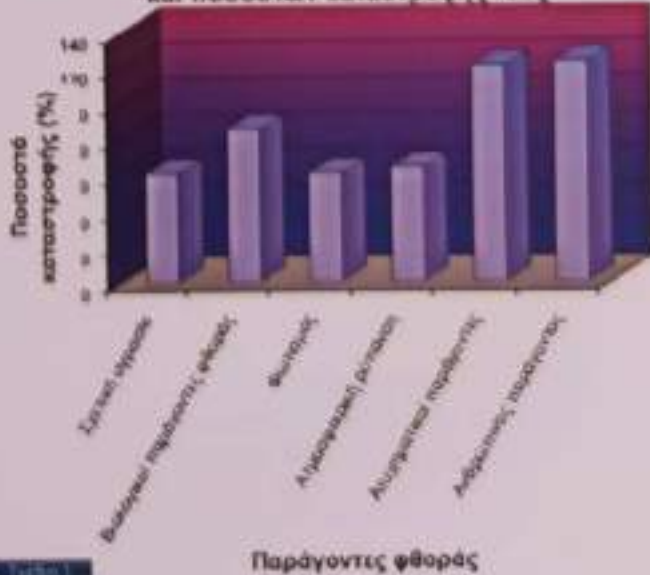

Σχ. 3

Σχ. 4

Διάγραμμα παραγόντων φθοράς μουσικών συλλογών και ποσοστών καταστροφής τους

Σχ. 5

Μικροκλίμα

Οι τιμές σχετικής υγρασίας στους αποθηκευτικούς χώρους των μουσικών οργάνων πρέπει να κυμαίνονται μεταξύ 45-55% και η θερμοκρασία να είναι 21 °C με ημερήσια διακύμανση $\pm 1,5$ °C (Karp 1982, 469). Για την επίτευξη των τιμών αυτών οι χώροι συνιστάται να εξοπλίζονται με αυτόνομη μονάδα κλιματισμού που να ρυθμίζεται με υγρασιότητα, έτσι ώστε να εντοπίζονται οι πιθανές αποκλίσεις της σχετικής υγρασίας του περιβάλλοντος.

Ο έλεγχος του φωτισμού πραγματοποιείται με την τοποθέτηση κουρτινών ή στοριών και άλλων μη διαφανών καλυμμάτων στα παράθυρα. Μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν λαμπτήρες φθορισμού ένθετοι στην οροφή με απορροφητές UV και ανακλαστικές φωτός ή λάμπες πυρακτώσεως, που παράγουν μειωμένες ποσότητες UV ακτινοβολίας.

Όσον αφορά την απορρόφηση των αερίων ρύπων, συνιστάται η χρήση τριών επάλληλων φίλτρων ενεργού άνθρακα στο σύστημα αερισμού.

Στο σχεδιάγραμμα 1 παρουσιάζονται οι βασικοί περιβαλλοντικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη φυσική κατάσταση των οργάνων.

Μονάδες αποθήκευσης

Οι προδιαγραφές που πρέπει να πληρούνται είναι:

- Ευκαμψία και ανθεκτικότητα.
- Στεγνή κατασκευή για την αποφυγή παραμόρφωσης τους από το βάρος των αντικειμένων.
- Εξασφάλιση ασφαούς μεταχείρισης-μετακίνησης των αντικειμένων.
- Προστασία των αντικειμένων από σκόνη, μηχανικές φθορές και βανδαλίες.
- Συμβατότητα των υλικών κατασκευής τους με αυτά των αντικειμένων.

Γ. Μεταφορά

Η μεταφορά των μουσικών οργάνων μπορεί να γίνει για προσωρινή απομάκρυνση (δανεισμό), για επισκευή ή μετεγκατάσταση και μπορεί να πραγματοποιηθεί με όλα τα μέσα μεταφοράς (αδικώς, ακτοπλοϊκώς, αεροπορικώς ή σιδηροδρομικώς). Οποιοδήποτε μέσο από τα παραπάνω και αν επιλεγεί, θα πρέπει κατά τη μεταφορά το μικροκλίμα των αντικειμένων να παραμείνει το ίδιο με εκείνο του εκθεσιακού και σταθμικευτικού τους χώρου.

Η πιο συντηρημένη μέθοδος επίτευξης ενός μικροκλίματος στα εσωτερικά του κιβωτίου μεταφοράς, είναι η χρήση αφυγραντικών υλικών και φίλμ πολυβυθιενίου που τοποθετείται στα εσωτερικά τοιχώματα των κιβωτίων (Thomson 1977).

Παρακάτω παρουσιάζεται ένα προτεινόμενο κιβώτιο μεταφοράς με τις αναγκαίες κατασκευαστικές λεπτομέρειες για τη μεταφορά εγχόρδων μουσικών οργάνων (Σχ. 3 και 4).

Για τη μετακίνηση των βιοητών εντός και εκτός του μουσειακού χώρου συνιστάται και η χρήση ειδικά μελετημένων θηκών (Εικ. 8), που υπάρχουν σε μεγάλη ποικιλία στο εμπόριο.

Οι προδιαγραφές που θα πρέπει να πληρούν οι θήκες αυτές είναι οι εξής:

- Να είναι κατασκευασμένες από ανθεκτικά υλικά.
- Να αντέχουν σε ακραίες περιβαλλοντικές συνθήκες και στην UV και IR ακτινοβολία.
- Να είναι ελαφριές και επικαλυμμένες με αδιάβροχο βερνίκι.
- Να έχουν ειδικά αντιόξινα και χημικά αδρανή περιγεμίσματα στη βάση τους για την απορρόφηση των κραδασμών.
- Να διαθέτουν σύστημα ελέγχου της σχετικής υγρασίας (υγράμετρο) και υγραντήρα.
- Να διαθέτουν διπλό φερμουάρ ασφαλείας και περιμετρικές κλειδαριές. Επίσης, ενδείκνυται οι θήκες να κλειδώνονται με διπλό σύστημα ασφαλείας (double action safety lock).

Επίλογος

Η πρόληψη και όχι η θεραπεία είναι αναμφισβήτητο η ιδανική αντιμετώπιση για την προστασία των ευχάρδων μουσικών οργάνων τα οποία αποτελούν μουσειακά αντικείμενα που εκτίθενται ή αποθηκεύονται στους χώρους ενός μουσείου ή οποιουδήποτε πολιτισμικού φορέα.

Ετσι, κτήρια με προδιαγραφές για σωστή έκθεση, αποθήκευση και φύλαξη, προθήκες με κατάλληλο εξοπλισμό για σταθερή και ασφαλή έκθεση, αποθήκες με ιδανικές συνθήκες για τη σύντομη ή μακροχρόνια φύλαξη των βιοβίων, κανόνες μετακίνησης και ασφαλούς μεταφοράς και μετακίνησης, οδηγίες για αποφυγή κλοπής και συμβουλές για τακτική φροντίδα των βιοβίων, αποτελούν μερικές προτάσεις που συμπεριλαμβάνονται στο παρόν κείμενο και μπορούν να εφαρμοστούν από τους φορείς, βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα.

Οι προτάσεις που προαναφέρθηκαν δεν αποτελούν πανάκεια, αλλά υλοποιούνται κατά περίπτωση, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες, τις ανάγκες και τις δυνατότητες του κάθε φορέα που διαβέλει συλλογές μουσικών οργάνων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσα

ΙΣΟΜ, 1989. *Πρακτική Συντήρηση στα Μουσεία. Είλεγχος φαινομά, είλεγχος κλίματος και κλιμακτική ελεγχόμενης δεξαμενίας*. Αθήνα: Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων, Ελληνικό τμήμα.

Λομπροπούλου, Β. 2003. *Περιβαλλοντικές συνθήκες, μουσείων και αρχαιολογικών χώρων*. Αθήνα: Λομπροπούλου Β.Ν.

Λυριτζής, Γ., Ορφανίδη, Α. [επιμ.], 2003. *Εισαγωγή στη μουσειολογία και στην πρακτική συντήρηση*. Ρόδος: Λάβη Ορφανίδη & Ιωάννης Λυριτζής.

Σελή, Γ., 1998. *Μουσειολογία Γ. Αποθήκευση, Πρακτική Συντήρηση, κειμήλια, Ασφάλεια και προστασία, Τήρηση μουσικών συλλογών*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Τσιμποτάκης, Μ., 1996. *Περιβαλλοντικές παράμετροι. Σημειώσεις μαθήματος*, τμήμα Σ.Α.Ε.Τ., Τ.Ε.Ι. Αθηνών.

Τσιμποτάκης, Ε., 2003. «Έκθεση και αποθήκευση μουσικών αντικειμένων: επιλογή και χρήση κατάλληλων κατασκευαστικών υλικών». *Αρχαιολογία και τέχνες* 86: 59-63.

Τσιμποτάκης, Ε., 1999. *Ο σχεδιασμός των χώρων αποθήκευσης στο μουσείο. Σημειώσεις σεμιναρίου που διεξήχθη τον Δεκέμβριο 1999 στο τμήμα Σ.Α.Ε.Τ., Τ.Ε.Ι. Αθηνών*.

Ξενογλωσσα

Barclay, R.L., 1997. *The Care of historic Musical Instruments*. Edinburgh: CIMCIM.

Berganzi, A., 1987. *Per una Carta Europea del Restauro. Conservazione, restauro e risso degli strumenti musicali antichi, il trasporto degli strumenti musicali*. Firenze: Olshki I., 5. ed. 97-106.

Cassar, M., 1985. "Case design and climate control: a climatological analysis". *Museum* 146:104-107.

Dean, B., 1994. *Museum exhibition, theory and practice*. London and New York: Routledge.

Frost, M., 1992. *La conservation preventive. Preventive conservation: a major invisible design influence upon museum architecture*. Paris 8, 10 October, IC, CCI, Pantheon Sorbonne: ICCROM.

Karp, C., 1979. "Restoration, conservation, repair and maintenance". *Early music* 7(1):79-84.

Karp, C., 1982. "Storage climates for musical instruments". *Early music* 10(4):469.

Laurence, C., 1982. "The surviving instruments of Andrea Amati". *Early music* 10(4):487-494.

Mc Kean, J. N., 1996. *Commonsense instrument care: How to look after your violin, viola or cello and your bow*. Milwaukee: String letter publishing.

Paine, C., 1995. *Standards in the museum care of musical instruments*. London: Museums and galleries commission.

Thomson, G., 1986. *The Museum Environment*, London: Butterworths.

Διαδικτυακοί τόποι

Canadian Conservation Institute (CCI), 2002. *How to care for string instruments*. World Wide Web, [On-line]. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.preservation.gc.ca.

Musafia, A., 2005. *Violin cases*. World Wide Web, [On-line]. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.musafia.com.

Μουσεία και τρίτη ηλικία Το μουσείο ως χώρος κοινωνικής προσφοράς¹

Αικατερίνη Κωστή
Φιλολόγος – Μουσειολόγος

Περίληψη

Η μεταπτυχιακή εργασία εξειδίκευσης *Μουσεία και τρίτη ηλικία. Το μουσείο ως χώρος κοινωνικής προσφοράς*, είχε ως στόχο να διερευνήσει τον κοινωνικό ρόλο που μπορούν τα μουσεία να απευθύνουν στην ευαίσθητη ομάδα των ηλικιωμένων. Βασική ερευνητική υπόθεση της εργασίας ήταν ότι τα μουσεία έχουν πολύ καλές προϋποθέσεις για να δημιουργήσουν ευκαιρίες για τους ηλικιωμένους, ώστε να συνεχίσουν τη ζωή τους δημιουργικά, περιορίζοντας τους παράγοντες που τους καθιστούν ευάλωτους στον κοινωνικό αποκλεισμό. Για την απόδειξη της υπόθεσης αυτής πραγματοποιήθηκαν βιβλιογραφική-θεωρητική μελέτη, έρευνα για τη συγκέντρωση ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων από τα χώρα των ευρωπαϊκών μουσείων και από το πλαίσιο της τοπικής κοινότητας και ανάπτυξη ειδικά διαμορφωμένου για την τρίτη ηλικία μουσειοπαιδαγωγικού προγράμματος. Οι προσεγγίσεις αυτές έδειξαν πως πράγματι τα μουσεία μπορούν να ωφεληθούν τους ηλικιωμένους, αξιοποιώντας κυρίως τις μνήμες και τις εμπειρίες τους, κάτι που φαίνεται να συμμερίζονται αρκετά ευρωπαϊκά μουσεία.

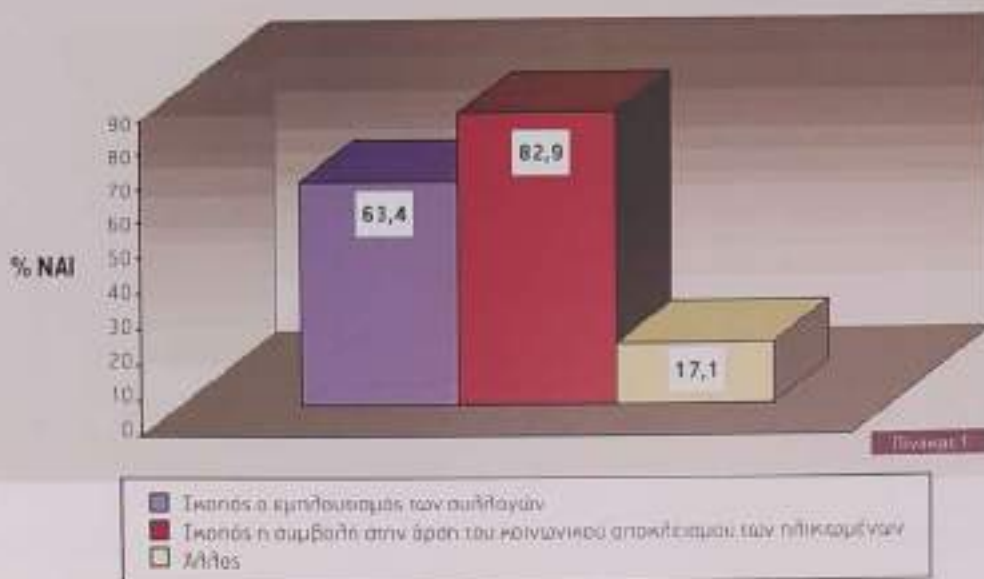
Το μουσείο μπροστά στις προκλήσεις της δημογραφικής γήρανσης

Κοινωνιολογικές και δημογραφικές μελέτες σήμερα συμφωνούν πως ο παγκόσμιος πληθυσμός γεννά με πρωτοφανείς ρυθμούς. Πρόκειται για μια πραγματικότητα η οποία αφορά και την Ελλάδα, καθώς αυτή αποτελεί μία από τις πιο γηρασμένες χώρες στον κόσμο (United Nations 2006, United Nations 2002, 1-5, Kinsella & Velkoff 2001, 7-22, Peace et al. 2007, 1-2, Μαρκουλάκη 2000, 238, Δάμο 2007).

Η πραγματικότητα αυτή θέτει μυριάδες προκλήσεις για τη διαμόρφωση κοινωνικής πολιτικής για την τρίτη ηλικία, πολιτικής που επιβάλλει τη συνεργασία υπηρεσιών από διαφορετικούς τομείς· στο σημείο αυτό και τα μουσεία έχουν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο, απαντώντας στις προκλήσεις της περίπτωσης (Department for Culture, Media and Sport 2000, 12)· συγκεκριμένα:

(α) Η πρώτη πρόκληση σχετίζεται με την **προσβασιμότητα**· η βιολογική και διανοητική φθορά που υφίσταται ο άνθρωπος με την πάροδο της ηλικίας (ενδεικτικά Westendorp & Kirkwood 2007, Αβεντσιάν-Παγοροπούλου 2000, 87-115, Ευκλείδη 1999β, 75-88, Δοντάς 1993, 21-23, Έρικε-Πουλιονάου 1999, 239-279, Δοντάς 2000, Tucker 1999, 34, Kastenbaum 1982, 14) επιβάλλουν ειδικό σχεδιασμό και προγραμματισμό για την προσβασιμότητα των ηλικιωμένων στα μουσεία (ενδεικτικά Resource 2001, 24, 28, Pilgrim 1992, 59, Silverstein 2001, 3,

¹ Το παρόν άρθρο αποτελεί μέρος της διδακτορικής εργασίας εξειδίκευσης που ολοκληρώθηκε στο ΠΜΣ Μουσεία και Γραμμάτια του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα: "Η πληροφορική και η τρίτη ηλικία". Καθ. Β. Χαμπανούδη, κη. Δρ. Μούτσου Μ., Δρ. Μ. Δεβουή.

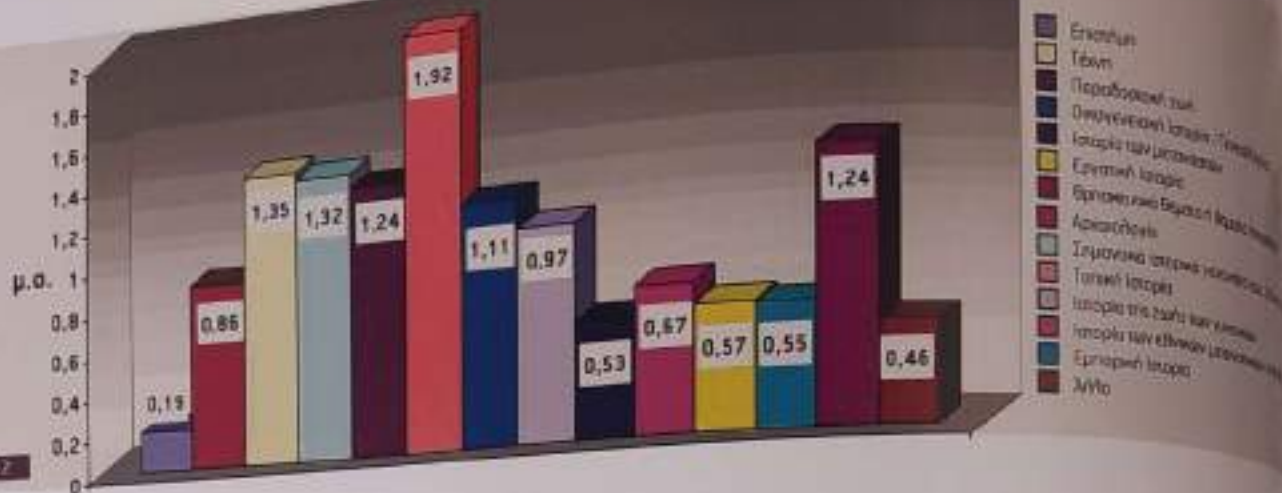
National Endowment for the Arts 2003, 161, Delin 2003, 9, Playforth 2003, 14].

[β] Η δεύτερη πρόκληση σχετίζεται με την **προσέλευση κοινού τρίτης ηλικίας**· διάφορες ψυχολογικές θεωρίες τεκμηριώνουν την πολυεπίπεδη διαφοροποίηση των αναγκών των ηλικιωμένων από τις άλλες ηλικιακές ομάδες, αλλά και τα συνυφασμένα με την ηλικία τους προβλήματα που μπορούν να τους κρατήσουν μακριά από τα μουσεία [ενδεικτικά Ευκλείδη 1999α, 212-213, Marsoen et al. 2007, 55, Tucker 1999, 39-40, Αβεντισιάν-Παγοροπούλου 2000, 190-193]· η πραγματικότητα αυτή υποδεικνύει διαμόρφωση αντίστοιχης επικοινωνιακής πολιτικής για την τρίτη ηλικία [ενδεικτικά Rubin 2001, 8-9, Fleming 1997, Sachatello-Sawyer et al. 2002, 63, Sharpe 1992, 263-265, Gunther 1999, 121, Kelly et al. 2002, 54, 63-64, 59-60, Anderson 1999, 4, Silverstein 2001, 4, Pilgrim 1992, 81, Sachatello-Sawyer & Feilenz 2001, Reich & Borun 2001, 14-15].

[γ] Η τρίτη πρόκληση σχετίζεται με την **άρση του κοινωνικού αποκλεισμού των ηλικιωμένων**· διάφορες κοινωνιολογικές θεωρίες υποστηρίζουν ότι οι σύγχρονες κοινωνίες αντιμετωπίζουν την τρίτη ηλικία ως πρόβλημα, επειδή την ταυτίζουν με την έννοια του ανωφελούς [ενδεικτικά Αβεντισιάν-Παγοροπούλου 2000, 30, Παγοροπούλου 2000, 17, Kastenbaum 1982, 60, Hueges 1995, 26, Πλάτης 1993, 36,

Ερικ-Παυλοπούλου 1999, 47-48]· το γεγονός αυτό υποδεικνύει τη στροφή σε πρακτικές, σύμφωνα με τις οποίες οι γνώσεις και οι εμπειρίες των ηλικιωμένων, ανεξάρτητα από οικονομικό, κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο, μπορεί να αποδειχθούν πολύτιμες για την ιστορία και τον πολιτισμό· κι αυτές οι πρακτικές, όπως τις προσεγγίζουν γεροντολόγοι, ψυχολόγοι και κοινωνικοί ανθρωπολόγοι είναι η προφορική ιστορία και η ανάκληση μνήμης, οι οποίες είναι δυνατό να εξασφαλίσουν για τους ηλικιωμένους μια αίσθηση ταυτότητας και μια βεβαιότητα ότι μπορούν να φανούν χρήσιμοι στην κοινωνία, ενώ φαίνεται να έχουν πολύ καλή δυνατότητα εφαρμογής στο μουσείο [ενδεικτικά Gibson 2004, 179-180, Kavanagh 2000, 118-126, Kavanagh 1990, 154, Schweitzer 2006, Thompson 2002, 229-235, Webster 1997, 140, Marwick 1995, Dodd et al. 2002, Beveers et al. 1988].

Παύλος Ευκλείδης, Ημερήσια Σύνοδος Επιστημονικών Συμβουλών Ερευνών για την Τρίτη Ηλικία

Πίνακας 2

Μεθοδολογία έρευνας

2. Το εργαλείο έρευνας, που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα ως εργαλείο ανάλυσης της ποσοτικής δεδομένης ως προς το υπάρχον είναι το δοκίμιο με βάση ερωτηματολόγιο έρευνας που εστάλη στο διαδίκτυο. Η ποσοτική ανάλυση των δεδομένων έγινε με τη χρήση του SPSS 11.0.

3. Το εργαλείο έρευνας εστάλη στην έρευνα σύμφωνα με τα γενικά πρότυπα που υπάρχουν για συλλογή πληροφοριών σε παγκόσμια κλίμακα διερευνώντας παλαιότερα, αβάντικα και άλλα κριτήρια.

4. Η τελική διερεύνηση των ερωτηματολογίων έγινε μετά από συντονισμένες μετρήσεις με την ομάδα της παιδαγωγικής έρευνας (1) με τη βοήθεια της ηλικιωμένων της τοπικής κοινότητας. Η ποσοτική ανάλυση των δεδομένων έγινε με την βοήθεια του SPSS 11.0.

Για να διερευνηθεί το θεωρητικό αυτό πλαίσιο πραγματοποιήθηκε έρευνα σε μουσεία του ευρωπαϊκού χώρου, καθώς στο πλαίσιο της τοπικής κοινότητας.

Συγκεκριμένα, για τις ανάγκες της έρευνας στο χώρο των ευρωπαϊκών μουσείων, η οποία έγινε με στόχο τη διερεύνηση του θέματος σε επίπεδο εφαρμογής, συντάχθηκε ερωτηματολόγιο², το οποίο στάλθηκε σε μουσεία, μουσειακούς οργανισμούς και φορείς με συναφή δράση, όπως αρχεία και βιβλιοθήκες, σε χώρες της Ευρώπης και στο Ισραήλ³. Η συλλογή των δεδομένων διήρκεσε από τον Ιούνιο μέχρι και τον Αύγουστο του 2007, διάστημα κατά το οποίο συγκληθήκαν σαράντα δύο (42) ερωτηματολόγια από 17 μουσεία δεκαεπτά (17) χωρών.

Για τον έλεγχο του θεωρητικού πλαισίου της εργασίας σε επίπεδο διαδικασίας πραγματοποιήθηκε έρευνα πεδίου στην τοπική κοινότητα των Μεγάρων. Το όλο ερευνητικό πρόγραμμα ξεκίνησε με διττό σκοπό:

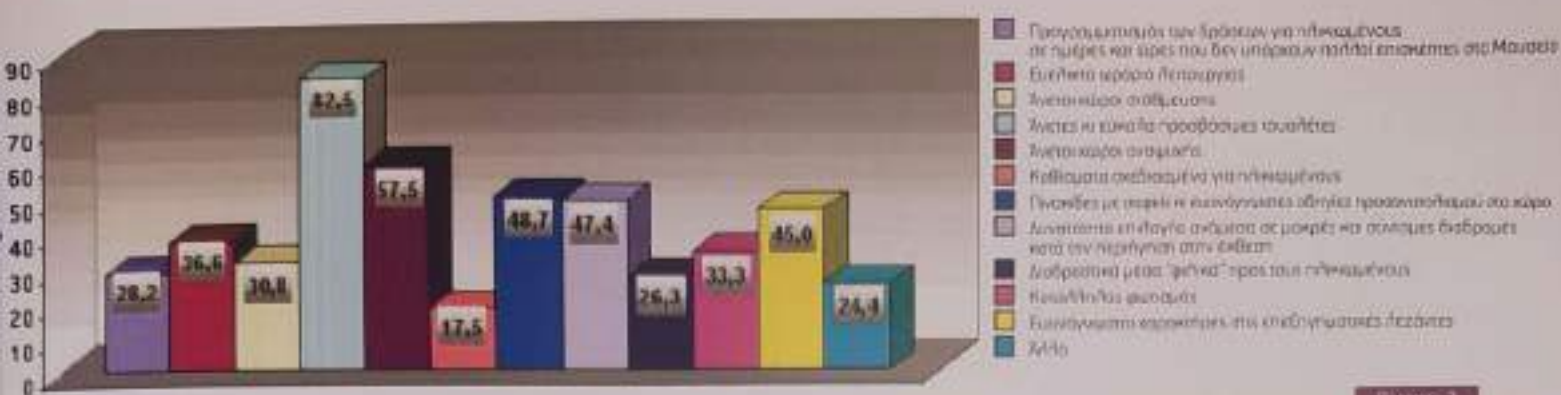
1. Να διερευνηθεί η στάση των ηλικιωμένων της τοπικής κοινότητας απέναντι στον πολιτισμό και τα μουσεία και
 2. να αναζητηθούν πιθανές δράσεις που θα μπορούσαν να προσεγγίσουν το ενδιαφέρον της ηλικιακής αυτής ομάδας στο τοπικό τους μουσείο.
- Ετσι, σε πρώτο επίπεδο διενεργήθηκε έρευνα για τη συγκέντρωση κυρίως ποσοτικών και δευτερευόντως ποιοτικών δεδομένων από τον ευρύτερο πληθυσμό των ηλικιωμένων της τοπικής κοινότητας. Με αυτό το στόχο, συντάχθηκε ειδικό ερωτηματολόγιο⁴, το οποίο

διακινήθηκε κατά την περίοδο των καλοκαιρινών μηνών του 2007 με τη μέθοδο της τυχαίας δειγματοληψίας με αποτέλεσμα να συμπληρωθούν 80 (80) ερωτηματολόγια.

Σε δεύτερο επίπεδο, αναπτύχθηκε ειδικό μουσειοπαιδαγωγικό πρόγραμμα με ομάδα ηλικιωμένων της τοπικής κοινότητας, με στόχους:

1. Να αξιολογηθεί όσον αφορά τους ηλικιωμένους η αποτελεσματικότητα προσέγγισης των αρχαίων εκθεμάτων μέσω της ανάκλησης μνήμης.
 2. Να δοθεί η δυνατότητα στους ηλικιωμένους να αναδείξουν δεξιότητες, να αισθανθούν χρήσιμη και τονώσουν την αυτοπεποίθησή τους και να απηλλάξουν ίσως τη γενικότερη στάση τους απέναντι στον πολιτισμό και τα μουσεία.
 3. Να επισημανθούν τρόποι με τους οποίους ένα μικρό τοπικό μουσείο, ανεξάρτητα από τη θεματική του, μπορεί να προσεγγίσει το κοινό τρίτης ηλικίας.
- Για τη συγκέντρωση των δεδομένων στο πλαίσιο της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια, ενώ η ανάλυση στηρίχθηκε κυρίως στο Measuring Learning Toolkit (Inspiring Learning for All, Black 2005, 153-154) και το πρότυπο αξιολόγησης προγραμμάτων για ενήλικες των Sachatello Sawyer (Sachatello-Sawyer et al. 2002, 14-19)

1-1. Τμήμα Παιδαγωγικής Επιστήμης, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.
2-1. Τμήμα Παιδαγωγικής Επιστήμης, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.
3-1. Τμήμα Παιδαγωγικής Επιστήμης, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.
4-1. Τμήμα Παιδαγωγικής Επιστήμης, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.

Πίνακας 3

Τάσεις στον ευρωπαϊκό χώρο

Η ποσοτική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας στα μουσεία του ευρωπαϊκού χώρου, σε συνδυασμό με την ποιοτική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε, έδωσαν μεταξύ άλλων συνοπτικά τα εξής αποτελέσματα:

- Τα περισσότερα μουσεία του δείγματος (45,2%) δήλωσαν ότι εφαρμόζουν άγραφα, αλλη παγωμένη πολιτική για την προσέλευση κοινού τρίτης ηλικίας· ένα μεγάλο ποσοστό, επίσης, θέτει διπλό σκοπό της πολιτικής του αυτής, σύμφωνα με τον οποίο η μουσειακή λειτουργία του εμπλουτισμού των συλλογών αποκτά και κοινωνικό χαρακτήρα (Πίν. 1).

- Μεγάλο ποσοστό των μουσείων του δείγματος (81%) έχει αναπτύξει συνεργασίες για την προσέλευση κοινού τρίτης ηλικίας, προϋπόθεση αναγκαία για μια πολιτική άρσης του κοινωνικού αποκλεισμού· συνηθέστερες είναι οι συνεργασίες με δίκτυα εθελοντικής πρωτοβουλίας και με κοινωνικές υπηρεσίες.

- Οι συνηθέστερες μορφές μουσειακών δράσεων για ηλικιωμένους είναι οι ξεναγήσεις, τα προγράμματα συγκέντρωσης προφορικής ιστορίας και οι συνεδρίες ανάκτησης μνήμης· ενώ περίπου τα ένα στα τρία μουσεία από το δείγμα έχει οργανώσει κάποια στιγμή προγράμματα για ειδικές ομάδες ηλικιωμένων, με συνηθέστερες ομάδες-στόχους τους ηλικιωμένους με αναπηρίες και τους ηλικιωμένους με διανοητική έκπτωση. Τα συνηθέστερα θέματα των προγραμμάτων σχετίζονται με την τοπική ιστορία, την τέχνη, τα σημαντικά ιστορικά γεγονότα του 20ου αι. και την παραδοσιακή ζωή (Πίν. 2), ενώ ως προς τη διάρκεια

είναι συνήθως ημερήσια· το προσωπικό που ασχολείται με το σχεδιασμό και την εφαρμογή των προγραμμάτων είναι συνήθως οι μουσειολογολογικοί και, στον αγγλοσαξονικό χώρο, οι υπεύθυνοι των προγραμματικών προσέγγισης.

- Δωρεάν είσοδο ή μειωμένο εισιτήριο για ηλικιωμένους προβλέπουν τα περισσότερα μουσεία του δείγματος, ενώ οι προβλέψεις για προσβασιμότητα στους χώρους των μουσείων φαίνεται να κυμαίνονται σε μέτρια επίπεδα (Πίν. 3). Χαρακτηριστικό είναι, ωστόσο, ότι μερικά μουσεία προτιμούν να αναπτύξουν τις δραστηριότητές τους για τους ηλικιωμένους εκτός μουσείου, στα μέρη όπου οι ίδιοι συχνάζουν ή σε κοντινούς προορισμούς, ώστε να αποφεύγονται προβλήματα στη μετακίνηση και πρόσβαση.

Γενικά, η έρευνα έδειξε πως υπάρχει ενδιαφέρον για σχετικές δράσεις στον ευρωπαϊκό χώρο, καθώς τα μουσεία του δείγματος πιστεύουν πως και τα ίδια και οι ηλικιωμένοι μπορούν να ωφεληθούν από τα προγράμματα αυτά, αν και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν για την υλοποίησή τους είναι υποδαγισίμες (Πίν. 4), θα μπορούσαν, μάλιστα, με όξονα τα μουσεία του δείγματος, να παρατηρηθούν:

- Μια τάση των μουσείων των χωρών της βόρειας, ανατολικής και κεντρικής Ευρώπης για συλλογή προφορικών μαρτυριών· χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Μουσείο του Ξεσηκωμού της Βαρσοβίας με κύρια ασχολία του τη συλλογή προφορικής ιστορίας.

Πίν. 3 Προβλέψεις για προσβασιμότητα

Πίνακας 4

• Μια τάση των αγγλοσαξονικών χωρών προς προγράμματα που στοχεύουν να κάνουν τους ηλικιωμένους να αισθανθούν οικεία ανάμεσα στα παρελθόν τους και στο γύρω εξελισσόμενο κόσμο - παράδειγμα αποτελούν τα μουσεία του Λίνκερσιπ, με ένα παιδευτικό πρόγραμμα ξεναγήσεων για την τρίτη ηλικία στηριγμένο στην ανάκληση μνήμης.

• Μια τάση των χωρών της Μεσογείου (της Ελλάδας στο δείγμα) και της Ιβηρικής να δοκιμάζουν τις δυνάμεις τους προς τη μισή την άλλη κατεύθυνση, ακολουθώντας παραδείγματα των άλλων ευρωπαϊκών χωρών - χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το Μουσείο do Trabalho Michel Giacometti στη Setúbal της Βορτογαλίας, με προγράμματα άμεσης συνεργασίας με την τοπική κοινότητα και τους ηλικιωμένους και το Γ.Α.Κ. Ν. Σάρου στην Ελλάδα, με προγράμματα για πρώην πολιτικούς κρατούμενους και ηλικιωμένους μετανάστες.

Πρέπει να σημειωθεί πως μια μεγάλη μερίδα μουσείων που ανταποκρίθηκαν στην έρευνα φαίνεται να αναφέρεται αποκλειστικά στα υπάρχον κοινά ηλικιωμένων, θεωρώντας πως ο κερσιμός των ανθρώπων σε ηλικίες είναι κοινωνικός αποκλεισμός (Anderson 2000, 7). Υπάρχουν, όμως, και οργανισμοί οι οποίοι θεωρούν πως οι ηλικιωμένοι είναι μια ιδιαίτερη ομάδα κοινού με συγκεκριμένες ανάγκες: χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο οργανισμός Kulturkontakt στην Αυστρία με το πρόγραμμα Kultur auf Rädern, όπου υγιείς ηλικιωμένοι εκπαιδεύονται στη μουσειολογική πρακτική για να προτείνουν προγράμματα προσέγγισης ηλικιωμένων που αντιμετωπίζουν προβλήματα.

Πν. 4: Δυστομία στη σκέψη, στην κίνηση, στην ακρόαση και την όραση, στην μνήμη και την υπακοή, στην επικοινωνία, στην επικοινωνία με την κοινωνία.

Πν. 5: Πως επικοινωνούν οι ηλικιωμένοι της τοπικής κοινότητας χωρών της Ευρώπης με τα μουσεία.

Πίνακας 5

Τοπική κοινότητα

Η ποσοτική και κυρίως ποιοτική ανάλυση των δεδομένων στην τοπική κοινότητα έδωσε αποτελέσματα που αφορούσαν στάσεις και απόψεις των ηλικιωμένων για τον πολιτισμό και τα μουσεία και κατέγραφε πιθανές αντιδράσεις αυτών σε σχετικά προγράμματα.

Στάσεις και απόψεις των ηλικιωμένων της τοπικής κοινότητας

Η ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των δεδομένων μπορεί να συμπεριληφθεί στα εξής:

- Ένας στους τέσσερις ηλικιωμένους της συγκεκριμένης κοινότητας δεν έχει επισκεφθεί ποτέ κάποιο μουσείο ή αρχαιολογικό χώρο. Όσοι έχουν επισκεφθεί κάποιον ανάλογο χώρο τους τελευταίους δώδεκα μήνες, συνδέουν το γεγονός με σχετική οργάνωση από συγκεκριμένες ομάδες (πολιτιστικούς συλλόγους) ή το ΚΑΠΗ της περιοχής (Πίν. 5).

- Οι ηλικιωμένοι της τοπικής κοινότητας αναγνωρίζουν τη σημασία των μουσείων ως φορέων μάθησης κοινωνικών εσφών και σύνδεσης με το παρελθόν, αλλά θεωρούν πως οι ίδιοι αντιμετωπίζουν προβλήματα στην προσέγγισή τους, με βασικότερα τη μεγάλη απόσταση των μητροπολιτικών μουσείων από τις επαρχιακές περιοχές και τη δυσκολία πρόσληψης εκθέσεων που απαιτούν ένα σχετικά υψηλό μορφωτικό επίπεδο.

- Τα μεγάλα εθνικά μουσεία είναι εύκολο προσβάσιμα σε ηλικιωμένους της επαρχίας
- Τα μουσεία είναι χάρμα για ηλικιωμένους και αβέβαιο
- Τα μουσεία είναι μόνο για τους νέους
- Το περιεχόμενο των μουσείων δεν είναι εύκολα κατανοητό σε άτομα που δεν έχουν κληρονη μόρφωση
- Τα μουσεία είναι μονό και βαρετά

Πίνακας 6

Πρόγραμμα Μουσείο και Τρίτη Ηλικία

τικό επίπεδο (Πίν. 6). Εφόσον, όμως, τους δοθεί η κατάλληλη ευκαιρία, δηλώνουν πως ενδιαφέρονται για τα μουσεία. Εκθέσεις με το πιο προστό σε αυτούς κοντινό παρελθόν, προγράμματα ανάκλησης μνήμης και εκπαιδευτικά προγράμματα για παππούδες/γιαγιάδες και εγγόνια, είναι επιλογές που φαίνεται να τους κεντρίζουν το ενδιαφέρον (Kelly et al. 2002, Merriman 1991).

- Προσεγγίζουν το κοντινό παρελθόν με μια διάθεση συγκριτικής νοσηολογίας (Lowenthal 1985, Archibald 1999, Merriman 1991, 21-22, Dodd et al. 2005, 68-69), ενώ, ως προς το ιστορικό παρελθόν, αξιολογούν ως σημαντικότερη ιστορική περίοδο την αρχαιότητα και μετά το νεότερο ή το βυζαντινό ελληνοισμό (Φραγκουδάκη & Δραγώνα 1997). Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνουν και στην τοπική ιστορία (Πίν. 7).

- Περισσότεροι από ένας στους τρεις έχουν προσφέρει τις υπηρεσίες τους στην κοινότητά τους μέσα από δράσεις που στοχεύουν στην καταγραφή της τοπικής τους ιστορίας, ενώ πάνω από οκτώ στους δέκα έχουν στην κατοχή τους αντικείμενα της παραδοσιακής ζωής, με τα οποία τους συνδέουν ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί.

Στο πλαίσιο των ευρημάτων αυτών κινήθηκε και το δεύτερο σκέλος της έρευνας στην τοπική κοινότητα, το οποίο έλαβε τη μορφή σχεδίου εργασίας (project) (Frey 2005, 9, Μασαγγούρας 2004, 221-222), με ομάδα δεκαπέντε ηλικιωμένων μελών του ΚΑΠΗ Μεγάρων. Οι στόχοι του προγράμματος, για τις ανάγκες της έρευνας, ήταν (α) η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας προσέγγισης των αρχαίων εκθεμάτων μέσω της μνήμης και (β) η παροχή δυνατότητας στους ηλικιωμένους να αναπτύξουν ή να φέρουν στην επιφάνεια δεξιότητες, τονώνοντας την αυτοπεποίθησή τους και αλλοιώνοντας ίσως τη στάση τους απέναντι στον πολιτισμό και τα μουσεία.

Το πρόγραμμα, που συμβατικά ονομάστηκε **Μουσείο και Τρίτη Ηλικία**, αναπτύχθηκε σε πέντε συναντήσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τους μήνες Μάιο, Ιούνιο και Σεπτέμβριο 2007: στην πρώτη συνάντηση οι ηλικιωμένοι γνωρίστηκαν με την εμψυχώτρια και τους παρουσιάστηκαν οι στόχοι του προγράμματος· η δεύτερη αναπτύχθηκε στο τοπικό αρχαιολογικό μουσείο, με στόχο τη διερεύνηση της σχέσης των αρχαιοτήτων με τις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντα των ηλικιωμένων της τοπικής κοινότητας και το βαθμό κατανόησης αυτών (Εικ. 8).

Πίν. 6- Η στάση των ηλικιωμένων της τοπικής κοινότητας απέναντι σε πιθανές δυσκολίες προσέγγισης των μουσείων

Πίνακας 7

	Αρχαία Ελληνική Ιστορία	Βυζαντινή Ιστορία	Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία	Τοπική Ιστορία	Ευρωπαϊκή Ιστορία	Παγκόσμια Ιστορία
Διάρκεια	2,00	3,00	3,00	3,00	5,00	5,00
Εύρος	5	5	4	5	5	5
Μέσος όρος	2,35	2,73	2,63	2,69	5,00	5,43
Τυπική απόκλιση	1,386	1,071	1,018	1,592	0,856	1,119

στην τρίτη έγινε αξιολόγηση της επίσκεψης στο μουσείο: η τέταρτη συνάντηση είχε τη μορφή συνεδρίας ανάκλησης μνήμης με θέμα το εργάχειρο, με στόχο να διερευνηθεί η ανταπόκριση της ομάδας στην πρακτική αυτή, καθώς και η δυνατότητά της να παραγάγει «προϊόντα», που στην περίπτωση αυτή έλαβαν τη μορφή ενός «κουτιού μνήμης» (Kavanagh 2000, 118, Dodd et al. 2002:38, Martin 1996) (Εικ. 9). Το πρόγραμμα έκλεισε με μια εορταστική συνάντηση που κατέληξε σε μια έκθεση στο χώρο του ΚΑΠΗ, την οποία διαμόρφωσαν οι ίδιοι οι συμμετέχοντες (Εικ. 10).

Τα δεδομένα του προγράμματος αναλύθηκαν κυρίως με τις μεθόδους της ποιοτικής και δευτερευόντως της ποσοτικής ανάλυσης κι έδειξαν, μεταξύ άλλων τα εξής:

- Οι ηλικιωμένοι στα αρχαιολογικά μουσεία λειτουργούν ως «κοινότητα ερμηνευτών», με κοινή αφηγηματική μνήμη τους (Μουρούνη 2002, 78, Harper-Greenthill 1999, Harper-Greenthill 2000, 49-51, 103-123). Έδειξαν μάλιστα τη διάθεσή με τα οικεία τους ερμηνευτικά εργαλεία να απολετήσουν «τη γη της κοινότητας» (Peers & Brown 2003, 1), αλλά και να λειτουργήσουν ως διαμεσολαβητές μεταξύ μουσείων και κοινότητας, ως «επιμελητές της κοινότητας» (Loosemore & Mayle 2001, 45-48). Γενικά η επίσκεψη στο μουσείο τόνωσε την αυτοπεποίθησή τους, καθώς είδαν πως ανήκουν στην ίδια ιστορική συνέχεια της αρχαιότητας, η οποία βρίσκεται καταξιωμένη στα μουσεία, και γιατί αισθάνθηκαν ότι μπορούν

να προσφέρουν τις μαρτυρίες τους στην κοινότητα ως απόδειξη της ιστορικής αυτής συνέχειας.

- Κατά τη διάρκεια της συνεδρίας ανάκλησης μνήμης οι ηλικιωμένοι συμμετέχοντες εκτίμησαν εκ νέου τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους, προσέφεραν έστω και αποσπασματικές πληροφορίες που σχετίζονται με την τοπική ιστορία και εξέφρασαν ελεύθερα τα συναισθηματά τους για τα περασμένα, συμφωνώντας όλοι πως οι αναμνήσεις είναι το καλύτερο εργαλείο με το οποίο μπορούν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στους νεότερους. Παράλληλα, ανέλαβαν ενεργητικό ρόλο δημιουργώντας το «κουτί μνήμης» ως προσφορά στους άλλους ηλικιωμένους (Gibson 2004, 154-155, 169, 174, Kavanagh 2000, 118, Martin 1996, The Benevolent Society 2006a, 12).

- Η συνολική αξιολόγηση (Sachatello-Sawyer et al. 2002, 10-14) έδειξε ότι οι ηλικιωμένοι επηρεάστηκαν θετικά από το όλο εγχείρημα και γιατί έμαθαν «καινούργια πράγματα», όπως είπαν, αλλά και γιατί ήρθαν σε επαφή με συνομηλικούς τους και αντάλλαξαν αναμνήσεις από τα παλιά. Και το γεγονός πως η «κατόκτηση» αυτή συντελέστηκε με αφορμή το τοπικό μουσείο, φαίνεται να επηρέασε θετικά και τη στάση τους απέναντι σε αυτό.

Πιν. 7: Κατάκτηση των ιστορικών βιωμάτων (βλ. άνω), εύρος, μέσος όρος και τυπικές αποκλίσεις

Συμπεράσματα

Η πρόκληση της ανταπόκρισης στις ανάγκες της τρίτης ηλικίας φαίνεται να λαμβάνει διαστάσεις ανάγκης για τα σύγχρονα μουσεία: μια ειδικά σχεδιασμένη προσέγγιση της τρίτης ηλικίας μπορεί να προσφέρει αμοιβαία θετική επίδραση: οι ηλικιωμένοι μπορούν να βρουν την ταυτότητά τους κι ένα χώρο για τις μνήμες τους μέσα σε αυτό, και τα μουσεία να πλουτίσουν τις συλλογές τους με αντικείμενα και προφορικές μαρτυρίες και να επεκτείνουν τα κοινά τους. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο η ανάλυση έδειξε ότι αναγκαίες παράμετροι είναι:

- Η «**πολιτιστική ενδυνάμωση**» των ηλικιωμένων, η οποία φαίνεται να σχετίζεται στενά με την ένταξη των εμπειριών τους στη μουσειακή πρακτική.
- Η **ενίσχυση των τοπικών μουσείων**, όπου οι ηλικιωμένοι μπορούν να εντάξουν γόνιμα τις μνήμες τους.
- Οι **συνεργασίες** μουσείων με φορείς προστασίας των ηλικιωμένων σύμφωνα με ένα οργανωμένο πλαίσιο προσφοράς και αξιολόγησης υπηρεσιών.
- Η παρουσία **ανθρώπινου δυναμικού** με διάθεση για συνεχή ενημέρωση, σεβασμό και ευαισθησία προς τις ανάγκες και τις προαδρίες των ηλικιωμένων, φιλοπονία, ευελιξία και επιμονή μπροστά στις δυσκολίες που μπορεί να προκύπτουν.

Βασική παράμετρος σε όλα τα παραπάνω είναι **το ενδιαφέρον για τον άνθρωπο**: αν οι ηλικιωμένοι μπορούν να βρουν την ταυτότητά τους μέσα στα μουσεία, αν τα μουσεία μπορούν να πλουτισθούν τις συλλογές τους και τις δράσεις τους χάρη στους ηλικιωμένους, τότε η προσπάθεια αξίζει. Χρειάζεται μόνο καλή διάθεση, ευαισθησία και πρόθυμο ανθρώπινο δυναμικό.

Εικ. 8: Η επίσκεψη στο μουσείο (φωτ. Αικ. Κωστή).

Εικ. 9: Το «κουτί μνήμης» (φωτ. Αικ. Κωστή).

Εικ. 10: Η διαμόρφωση της έκθεσης από τους συμμετέχοντες στα πρόγραμμα (φωτ. Αικ. Κωστή).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσα

Αβενισάν-Παγοροπούλου, Α., 2000. *Ψυχολογία της Τρίτης Ηλικίας*. Αθήνα.

Ιάκωβ, Γ., 2007. «ΕΜΜΑΔΑ, Η τριτη με γερασμένη χώρα της Ε.Ε.». *Ελευθεροτυπία*, 01.10.2007. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.emer.gr/online/text/c=117/id=96383936> (τελευταία επίσκεψη 06.11.2007)

Λονίος, Α.Σ., 1993. *Γραμματική για Μουσικούς*. Αθήνα: Παρισιάνος.

Εμμε-Παυλοπούλου, Η., 1999. *Επίλητες Ηλικιωμένοι Πολίτες. Παρεμβάν. Παρά και Μέσων*. Αθήνα: ΕΛΜΗ.

Ευκλείδης, Α., 1999α. «Η ανάπτυξη στην ενήλικη ζωή και το γήρας», στο Κωσταρίδου-Ευκλείδης, Α. (επιμ.), *Θέματα Γηροκομολογίας και Γεροντολογίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 179-230.

Ευκλείδης, Α., 1999β. «Γήρας και υγεία», στο Κωσταρίδου-Ευκλείδης, Α. (επιμ.), *Θέματα Γηροκομολογίας και Γεροντολογίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 21-107.

Γεωργιάδης, Γ., 2005. Η «Μεταδός Project». Μία Μορφή Εργασίας στο Σχολείο ως Βασικό και Προβλ (μετ. Μαρίτσου, Κ.). Βεσσαρίωνη: Αφοι Κυριακίδη.

Kastenbaum, R., 1982. *Η Τρίτη Ηλικία* (μετ. Τσελένιου, Ε.). Αθήνα: Βασίλειος.

Μαροκογιάνης, Ε.Γ., 2000. «Κοινωνικά παράγοντες και τρίτη ηλικία», στο Κωσταρίδου, Γ.Ν., Κωσταγιάνης, Β.Π. (επιμ.), *Η Τρίτη Ηλικία*. Αθήνα: Εκδόσεις ΒΗΤΑ, σσ. 237-246.

Μουσαγγούρης, Η.Γ., 2004. *Η διαδραστικότητα στη σχολική γνώση (συλλογική) Αξιοποίηση και Σχεδιασμός Εργασίας*. Αθήνα: Τριθύριος.

Κωσταρίδης, Η., 2002. «Μουσική και Κοινωνίες Εργαζομένων», στο Κωσταγιάνης, Γ., Αποδόνη, Ε. (επιμ.), *Διαπολιτισμικές Προσεγγίσεις στη Μουσική Αγωγή*. Αθήνα: Μεταίχμη, σσ. 77-92.

Παυλοπούλου, Α., 2000. *Η γεροντική κατάσταση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πλάτος, Χ., 1993. *Γεροντολογική Νοσηλεύση*. Αθήνα.

Tompson, P., 2002. *Φωνές από το Παρελθόν. Προφορική Ιστορία* (μετ. Μυλωνάτου, Ρ.Β., Παπαράνας, Η.). Αθήνα: Πόσειδος.

Tucker, N., 1999. *έφηβα. Διαφορές και Τρίτη Ηλικία* (μετ. Γαϊτανάκη, Ε., επιμ. Γαϊτανάκη, Η.Δ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Φραγκουδάκη, Α., Δρακόπου, Β. (επιμ.), 1997. «*Τι είναι η πατρίδα μας*», εθνικιστικός στην Ελλάδα, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Ενδογλωσσα

Anderson, J., 1999. *A Common Wealth. Museums in the Learning Age*. London: Department for the Culture, Media and Sport.

Anderson, J., 2000. "A conceptual framework", στο Chadwick, A., Stanlett, G. (επιμ.), *Museums and Adults Learning. Perspectives from Europe*. Leicester: NIACE, σσ. 4-11.

Archibald, R. R., 1999. *A Place to Remember. Using History to Build Community*. Walnut Creek-Lanham-New York-Oxford, Alta Mira Press.

Beveers, L., Moffat, S., Clark, H., Griffiths, S., 1988. *Memories and Things. Linking Museums and Libraries with Older People*. Edinburgh: WEA South East Scotland District.

Black, G., 2005. *The Engaging Museum. Developing Museums for Visitor Involvement*. London & New York: Routledge.

Bein, A., 2003. "Disability in context", στο MLA, *Disability Portfolio Guide 1*. London: Resource. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.mla.gov.uk/website/policy/Diversity/Disability/Portfolio/> (τελευταία επίσκεψη 10/8/2007).

Department for Culture, Media and Sport, 2001. *Centres for Social Change, Museums, Galleries and Archives for All*. London: DCMS. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.culture.gov.uk/pdf/socialchange.1.11.pdf> (τελευταία επίσκεψη 20/11/2005).

Dodd, J., O'Riain, H., Hooper-Greenhill, E., Sandell, R., 2002. *A Catalyst for Change. The Social Impact of the Open Museum*. Leicester: RDM. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.le.ac.uk/mis/research/Reportcatalyst.pdf> (τελευταία επίσκεψη 20/11/2005).

Fleming, T., 1997. "Lifelong Learning. The Challenge of the Later Years", *Paper Presented at Learning in later years - The Challenge to Educational Service Providers, Age and Opportunity*. Dublin: Merril Institute of Education (διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.leeds.ac.uk/educal/documents/000000319.htm>) (τελευταία επίσκεψη 18/6/2007).

Gibson, F., 2004. *The Past in the Present. Using Reminiscence in Health and Social Care*. Baltimore-London-Winnipeg-Sydney: Health Professions Press.

Gunther, C.F., 1999. "Museum-goers, life-styles and learning characteristics", στο Hooper-Greenhill, E. (επιμ.), *Learning in the Museum*. London & New York: Routledge, σσ. 118-129.

Hooper-Greenhill, E., 1999. "Education, communication and interpretation, towards a critical pedagogy in museums", στο Hooper-Greenhill, E. (επιμ.), *The Educational Role of the Museum*. London & New York: Routledge, σσ. 3-27.

Hooper-Greenhill, E., 2000. *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. London & New York: Routledge.

Hueges, B., 1995. *Older People and Community Care*. Buckingham & Philadelphia: Open University Press.

Inspiring Learning for All: <http://www.inspiringlearningforall.gov.uk/> (τελευταία επίσκεψη 08/2011).

Kavanagh, G., 2000. *Dream Spaces. Memory and the Museum*. London & New York: Leicester University Press.

Kavanagh, G., 1990. *History Curatorship*. Leicester: Leicester University Press.

Kelly, L., Savage, G., Landman, P., Tonkin, S., 2002. *Energised. Engaged Everywhere. Older Australians and Museums*. Sydney: Australian

- Museum. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.ahonline.net.au/america/pdf/research/fullreport.pdf> [αρθρογραφία ενσωματωμένη 27/3/2007].
- Kissella, K., Veckoff, V.A., 2001. *An Aging World, 2001*. U.S. Census Bureau, Series P95-01-1, Washington, DC: U.S. Government Printing Office. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.census.gov/pmd/2001pubs/p95-01-1.pdf> [αρθρογραφία ενσωματωμένη 10/6/2007].
- Loosemore, J., Moyle, N., 2001. "Regenerating Plymouth", στο Gidd, J., Sandell, R. (επιμ.). *Including Museums, Perspectives on Museums, Galleries and Social Inclusion*. Leicester: Research Centre for Museums and Galleries, σσ. 45-48. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.le.ac.uk/mg/research/Reports/including_museums.pdf [αρθρογραφία ενσωματωμένη 20/11/2005].
- Lowenthal, D., 1985. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marcus, A., Coleman, P.G., O'Hanlon, A., 2007. "Psychological Ageing", στο Bond, J., Peace, S., Dittmann-Kohli, F., Westerhof, G.J. (επιμ.). *Ageing in Society*. London-Los Angeles-New Delhi-Singapore: Sage, σσ. 38-67.
- Wartin, D., 1996. "Making reminiscence boxes", *Museum Practice* 3:76-79.
- Marwick, S., 1995. "Learning from each other: museums and older members of the community - The People's Story", στο Hooper-Greenhill, E. (επιμ.). *Museum, Media, Message*. New York-London: Routledge, σσ. 148-150.
- Merriman, N., 1991. *Beyond the Glass Case. The Past, the Heritage and the Public*. London: UCL Institute of Archaeology.
- National Endowment for the Arts, 2003. *Design for Accessibility. A Cultural Administrator's Handbook*. Washington: National Endowment for the Arts, National Endowment for the Humanities, National Assembly of State Arts Agencies. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.arts.gov/resources/Accessibility/pubs/DesignAccessibility/DesignAccess.pdf> [αρθρογραφία ενσωματωμένη 14/4/2007].
- Peace, S., Dittmann-Kohli, F., Westerhof, G.J., Bond, J., 2007. "The ageing world", στο Bond, J., Peace, S., Dittmann-Kohli, F., Westerhof, G.J. (επιμ.). *Ageing in Society*. London-Los Angeles-New Delhi-Singapore: Sage, σσ. 1-14.
- Peers, J., Brown, A.K., 2003. "Introduction", στο Peers, L., Brown, A.K. (επιμ.). *Museum and Source Communities, A Routledge Reader*. London & New York: Routledge, σσ. 1-16.
- Piggin, D., 1992. *The Accessible Museum. Model Programs of Accessibility for Disabled and Older People*. Washington: The American Association of Museums.
- Paythorpe, S., 2001. "Meeting Disabled People", στο MLA *Disability Portfolio*, Guide 2. London: Resource. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα [http://www.mla.gov.uk/website/policy/Diversity/Disability Portfolio/](http://www.mla.gov.uk/website/policy/Diversity/Disability%20Portfolio/) [αρθρογραφία ενσωματωμένη 10/8/2007].
- Reich, E., Borun, M., 2001. "Exhibition Accessibility and the Senior Visitor", *Journal of Museum Education* 26(1):13-16.
- Resource, 2001. *Disability Directory for Museums and Galleries*. London: Resource. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.mla.gov.uk/resources/assets/DisDir.pdf> [αρθρογραφία ενσωματωμένη 14/4/2007].
- Rubin, E., 2001. "Older Adults at the Museums of Fine Arts, Boston", *Journal of Museum Education* 26(1):7-9.
- Sachatello-Sawyer, B., Feltenz, R.A., Gittings-Carson, L., Lewis-Mahony, J., Woolbaugh, W., 2002. *Adult Museum Programs: Designing Meaningful Experiences*. Walnut Creek-Lanham-New York-London: AltaMira Press.
- Sachatello-Sawyer, Feltenz, R., 2001. "Listening to Voices of Experience: A National Study of Adult Museum Programs", *Journal of Museum Education* 26(1):16-21.
- Schweitzer, P., 2004. *Talking Reminiscence: Talking and Remembering Memories*. Bern: Peter Lang. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.peterlang.ch/eng/wh/whopping/whopping/remembrance.html> [αρθρογραφία ενσωματωμένη 15/6/2007].
- Sharpe, L.M., 1992. "Education programs for Older Adults", στο *Partners in Practice. Selections from the Journal of Museum Education*. Washington: Museum Education Roundtable, σσ. 262-267.
- Silverstein, N.M., 2001. "Museums and Ageing: Reflections on the Ageing Visitor, Volunteer, and Employee", *Journal of Museum Education* 26(1):3-7.
- Silverstein, N.M., 2001. "Museums and Ageing: Reflections on the Ageing Visitor, Volunteer, and Employee", *Journal of Museum Education* 26(1):3-7.
- The Benevolent Society, 2006a. *Reminiscing Handbook*. Paddington: The Benevolent Society, Initiating Change. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.bensoc.org.au/uploads/documents/reminiscing-handbook-ian2006.pdf> [αρθρογραφία ενσωματωμένη 18/4/2007].
- United Nations, 2006. *Population Ageing 2006*. New York: Department of Economic and Social Affairs, Population Division, United Nations. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/ageing2006chart.pdf> [αρθρογραφία ενσωματωμένη 8/8/2007].
- United Nations, 2002. *Report on the Second World Assembly on Ageing*. Madrid, 8-12 April 2002. New York: United Nations. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/397/51/PDF/N0239751.pdf?OpenElement> [αρθρογραφία ενσωματωμένη 8/8/2007].
- Webster, J.D., 1997. "The reminiscence functions scale: A replication", *International Journal of Aging and Human Development* 44(2):137-148.
- Westendorp, R.G.J., Kirkwood, T.B.L., 2007. "The ecology of ageing", στο Bond, J., Peace, S., Dittmann-Kohli, F., Westerhof, G.J. (επιμ.). *Ageing in Society*. London-Los Angeles-New Delhi-Singapore: Sage, σσ. 15-37.

Λατρευτικά αντικείμενα βυζαντινής & μεταβυζαντινής περιόδου σε μουσεία και συλλογές. Παράμετροι και παρατηρήσεις που προέκυψαν από τη μελέτη περιπτώσεων¹

Ελένη Νινίκα
Αρχαιολόγος — Μουσικολόγος

Περίληψη

Το παρόν άρθρο αποτελεί συνοπτική παρουσίαση της μεταπτυχιακής εργασίας εξειδίκευσης με θέμα «Λατρευτικά αντικείμενα βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου. Παρουσίαση και ερμηνεία σε μουσεία και συλλογές». Η εργασία αυτή εστιάζει στην παρουσία των χριστιανικών λατρευτικών αντικειμένων σε μουσεία και συλλογές στην Ελλάδα και μελετά την παρουσία και ερμηνεία τους στις αντίστοιχες εκθέσεις.

Για το σκοπό αυτό επελέγησαν αντιπροσωπευτικά —κατά το δυνατόν— είδη εκθέσεων που φιλοξενούν λατρευτικά αντικείμενα: οι μόνιμες εκθέσεις των δύο μεγάλων βυζαντινών μουσείων της χώρας, ένα πρότυπο εκκλησιαστικό μουσείο, τρεις μοναστηριακές συλλογές (η μία καλά οργανωμένη, οι δύο άλλες με αρκετές ελλείψεις), μία ενδιαφέρουσα περιοδική έκθεση και ένα αξιόλογο τοπικό θεματικό μουσείο. Πρόκειται για: το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο (Αθήνα), το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού (Θεσσαλονίκη), το Εκκλησιαστικό Μουσείο της Μητροπόλεως Αλεξανδρουπόλεως, το Σχευοφυλάκιο και την Λίθουσα Χειρογράφων της Ι. Μ. Μεγάλου Μετεώρου, τις Συλλογές Χειμνητίων των Μονών Αγ. Λαύρας και Μεγάλου Σπηλαίου, την έκθεση «Λατρείας τόματα» στον Πύργο Μπαζαίου στη Νόξο και το μουσείο στον Πύργο Πικουλάκη (Αρεόπολη Μάνης) με θέμα «Ιστορίες θρησκευτικής πίστης στη Μάνη».

Στο παρόν άρθρο γίνεται διερεύνηση εννοιών και παραμέτρων που αφορούν την έκθεση χριστιανικών λατρευτικών αντικειμένων και παρατίθενται οι παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη μελέτη των συγκεκριμένων περιπτώσεων.

Λατρεία και λατρευτικά αντικείμενα

Η λατρεία, ως εκδήλωση του ανθρωπίνου πνεύματος, είναι φαινόμενο καθολικό και πανθρησκειακό. Ορίζεται ως το φαινόμενο κατά το οποίο ο άνθρωπος συνάπτει ζωσα προσωπική σχέση προς το θείο ή το άγιο, ως ανταπόκριση του ανθρώπου προς τον θεό (ΒΗΕ, 1966: 144). Η λατρεία κατά καιρούς και σε διάφορες θρησκείες προσέλαβε διαφορετικές μορφές.

Τα χαρακτηριστικά και το νόημα της χριστιανικής λατρείας διατύπωσε ο ίδιος ο Χριστός στο διάλογο με την Ταμαρείαδα: «Πνεύμα ο θεός και τους προσκυνούντας αυτών εν πνεύματι και αληθεία δεί προσκυνείν» (Ιωαν. δ' 24). Ο Κύριος, επίσης, έδωσε το υπόδειγμα και το περιεχόμενο της λατρείας, λατρεύοντας τον Πατέρα κυρίως με την προσευχή. Επομένως, η χριστιανική λατρεία είναι πνευματική, «λογική» και «νοερά». Παύσα, λόγω της φύσεως του ανθρώπου, που έχει σωματική υπόσταση και διατελεί σε συνθήκες χρόνου και τόπου, η εσωτερική λατρευτική διάθεση λαμβάνει ορισμένη αισθητή μορφή. Η εξωτερική και αντιληπτή

¹ Το παρόν άρθρο αποτελεί μέρος της διπλωματικής εργασίας εξειδίκευσης που εκπονήθηκε στο ΠΜΕ Μουσικολογία Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών με τη μελέτη επιτροπής των: Πρώτ. Καθ. Ν. Σα. Κοβ. Μ. Γουρασίση, Καθ. Ν. Γκιώσης.

με τις αισθήσεις εκδήλωση της λατρευτικής ευλάβειας μέσω τελετουργικού τυπικού (λόγων – συμβολών – μυστηριακών πράξεων) και με τη χρήση υλικών στοιχείων, ονομάζεται κατά κανόνα λατρεία.

Για την Ορθόδοξη Εκκλησία λατρεία είναι κατ' εξοχήν τα ιερά μυστήρια, οι ιερές ακολουθίες και τελετές, και τα κείμενα της λατρείας. Κατά συνέπεια, λατρευτικά αντικείμενα είναι όσα χρησιμοποιούνται και συμβάλλουν στην – έμπρακτη και αισθητή – τέλεση της λατρείας. Στοιχεία της αρχιτεκτονικής, ζωγραφικής, γλυπτικής και ξυλογλυπτικής, της αργυροχρυσοκοσίας και κεντητικής καθώς και της αμιδιτικής, της ποίησης και της μουσικής συμβάλλουν «εις την χειραγωγήν του ανθρώπου προς τον θεόν και εις την εκπλήρωσιν του σκοπού της λατρείας». [Φουντουρίτης, 1964:5-8, Τρεμπέλας, 1962: κζ-κθ, ΘΗΕ, 1966:144-151].

Λατρευτικά αντικείμενα λοιπόν κατ' εξοχήν είναι:

α) Τα ιερά ή λειτουργικά σκεύη (Εικ. 1).

β) Τα ιερά άμφια.

γ) Τα λειτουργικά βιβλία.

δ) Επιμέρους αρχιτεκτονικά μέρη και στοιχεία της σκευής και του διακόσμου των λατρευτικών χώρων [ναών] που συντελούν στην τέλεση της λατρείας και έχουν διδακτικό και συμβολικό περιεχόμενο (π.χ. τα τέμπλα, ο άμβωνας, οι φορητές εικόνες, οι τοιχογραφίες κ.λπ.).

ε) Αντικείμενα της ιδιωτικής λατρείας, όπως εικόνες, τόματα, φυλλάκια, επιστήθια σταυροί και ευλαγίες.

στ) Το ιερό λείψανο, που, ωστόσο, λόγω της ιδιαίτερης φύσης τους – είναι σωματικά κατάλοιπα αγίων προσώπων – και της ιερότητάς τους, δεν αποτελούν μουσειακό υλικό. Πάντως, αντικείμενα όπου φυλάσσονταν λείψανα, δηλαδή λείψαναθήκες και σαρκοφάγοι, περιλαμβάνονται σε μουσεία και εκθέσεις.

Εικ. 1. Εκθέσεις Μουσεία Αλεξάνδρου πόλεως: αίθουσα Β προθήκη με ιερά σκεύη (φωτ. Ε. Νινίκα).

Εικ. 2: Σκευοφυλάκια Μονής Μ. Νεσσόρου. Από τη συλλογή της συλλογής. Αριστερά η Παναγία Βρηνούσα και ο Χριστός «Άκρο Τασίνωση» (φωτ. Ε. Ντίκας).

2. Ανάσχευση της πρόσοψης του εκκλησιαστικού κτιρίου της Αρχαιολογικής του ΑΠΘ π. Κων/νου Καραϊσκάκη, 04.01.2007.

3. Νίκαια 590/1977, ΦΕΚ 146/31-5-77 τμήμα Α', αρ. 45, παρ. 5.

4. Βλ. και Παπαδημιτρίου Γ. (επιμ.), 2001, Παρουσία της Μονής Δοχειαρίου. Άγιον Όρος. Ιερά Μονή Δοχειαρίου, σ. 10-12.

5. Ν. 3028/2002, ΦΕΚ 153, τ. Α, 29.06.2002.

6. Όπως αναφέρεται και στην εισαγωγή μελετητικών ατόμων εκδόσεις Βυζαντινά και Χριστιανική Μουσική Αθήνας. Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης. Εκκλησιαστικό Μουσείο της Αγίας Μητροπόλεως Αθηνών. Δρομολόγια. Γκαλερίο και Αίθουσα Χειρογράφων και Νεομωσαϊκών της Ιεράς Μονής Μεγίστης Μαρτίνας. Συλλογή χειρογράφων Ιεράς Μονής Αγίας Λαύρας (Βρίταν). Συλλογή χειρογράφων Ιεράς Μονής Μεγίστης Σπυριδού. Γλυφές Μωσαϊκού "Λαοκρατία τάρτα" (Ιεράδοιο ορθόδοξο). Ιεράδοιο Βασιλικής Παναγίας στη Μονή Παναγίας Πλακουλάκι Αρκαδίας.

7. Βλ. Μουσείο International, September 2003, v.218, τακτικά αφιερώματα στην έννοια του «ιερού χώρου» «Sacred in an interconnected world».

8. Πληθ. Δοχειαρίου Μετροπολιτικού Μουσείου και Συλλογών του ΥΠΠΟ.

Εκθεση λατρευτικών αντικειμένων

Συλλογές λατρευτικών αντικειμένων δημιουργούνται από τους πρώιμους χριστιανικούς χρόνους με πρώτα να συλλέγονται τα λείψανα. Συλλέγονταν από ευλάβεια για λατρευτική χρήση και εκτίθονταν για προσκύνηση από τους πιστούς.

Το ζήτημα της συγκράτησης συλλογών χριστιανικών λατρευτικών αντικειμένων με επιστημονικά κριτήρια και για άλλους μη λατρευτικούς σκοπούς, τίθεται πλέον στην Ελλάδα μετά τα μέσα του 19^{ου} αι. και για πρώτη φορά επισήμως με την ίδρυση το 1884 της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (Βουδούρη, 2003:68). Υπήρξαν τότε αντιδράσεις για την απομάκρυνση των εικόνων και των ιερών σκευών από τους λατρευτικούς χώρους, την αφαίρεση του εκκλησιαστικού χαρακτήρα και τη μετατροπή τους σε μουσειακά εκθέματα.

Στις μέρες μας, το ερώτημα αν πρέπει να εκτίθενται ή όχι λατρευτικά αντικείμενα είναι ρητορικό, καθώς αποτελεί πλέον μια πραγματικότητα. Η κατοχή λατρευτικών αντικειμένων από ιδιώτες (για την ιδιωτική λατρεία) είναι αυτονόητη και αποδεκτή από την Εκκλησία και δικαιολογεί την κατοχή και συλλογή αυτών και από πολιτιστικούς οργανισμούς, αρκεί να περιβάλλονται με ιεροπρέπεια και σεβασμό².

Επίσης, η παράδοση της ύπαρξης σκευοφυλάκων στις μονές όπου φυλάσσονται και εκτίθενται ιερά κειμήλια, καθώς και η συστάση για τον ίδιο σκοπό εκκλησιαστικών μουσείων από μητροπόλεις, η ίδρυση των οποίων αναγνωρίζεται και ρυθμίζεται από τον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος³, δικαιολογεί και εκκλησιαστικώς-θεολογικώς το θέμα (Εικ. 2).

Πολλοί λόγοι συνηγορούν για την συγκέντρωση και έκθεση λατρευτικών αντικειμένων σε σκευοφυλάκια και μουσεία: η αποτελεσματικότερη διαφύλαξη και συντήρησή τους, η ανάγκη καταγραφής και μελέτης, η εκτίμηση της καλλιτεχνικής αξίας ή της αρχαιολογικής και ιστορικής μαρτυρίας τους και η πρόθεση ανάδειξης αυτών, ακόμα και η αντίληψη ότι είναι ζωντανά μνημεία με συνέχεια βίου, θεολογική παράδοση και μαρτυρία ορθόδοξου ήθους⁴. Τα λατρευτικά αντικείμενα βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, που χρονολογούνται έως και το 1830, δηλαδή το σύνολο σχεδόν των αντικειμένων της μελέτης μας, θεωρούνται αρχαία μνημεία ή αρχαία και προστατεύονται απευθείας από τις διατάξεις του νόμου 3028/2002⁵.

Κατά τη συλλογή και έκθεση παιρευτικών αντικειμένων θα πρέπει – κατά την γνώμη μας – να λημβηθούνται υπ' όψιν τρία βασικά στοιχεία:

α) Πρόκειται για τελετουργικά αντικείμενα ζωντανής θρησκείας που, αποσπώμενα από τον εκθεσιακό χώρο, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν άμεσα στη λατρεία. Απαιτείται συνεπώς σεβασμός προς την ιδιότητά τους αυτή και ιδιαίτερη προσοχή σε κάθε χειρισμό τους ώστε να μην θιγεί το κοινό αίσθημα.

β) Κατά την θραύδαξη Εκκλησία, η λατρεία του Θεού είναι μυστήριο και ενέργεια του Αγίου Πνεύματος μέσα στην Εκκλησία, δια της οποίας αποκαλύπτεται ο Θεός (Φουλουύλης, 1964: 14-15). Όλα τα μέσα της λατρείας λοιπόν θεωρούνται αγιαστικά και ιερά και η ιερότητα αυτή θα πρέπει να διαφυλάσσεται και κατά την μουσειακή παρουσίαση και ερμηνεία τους.

γ) Πρόκειται για αντικείμενα των οποίων η χρήση και η σημασία είναι γνωστή και συγκεκριμένη. Παραφράζοντας λίγο τον καθηγητή Κωτσάκη, θα λέγαμε ότι «έχουμε να κάνουμε με "διαφανείς" μαρτυρίες που έχουν κοινό και ομοιόφρονητο περιεχόμενο στο παρόν και στο παρελθόν» (Κωτσάκης, 1998: 9-18). Τα τρία αυτά χαρακτηριστικά λειτουργούν διατάξ: θέτουν μεν ένα βασικό πλαίσιο ερμηνείας των λατρευτικών αντικειμένων, συνιστούν όμως και επιβεβλημένους περιορισμούς.

Παρατηρήσεις και συμπεράσματα

Με τη μελέτη των περιπτώσεων μουσείων και συλλογών στη χώρα μας⁴ που εκθέτουν λατρευτικά αντικείμενα, επιχειρήσαμε να καταγράψουμε τον τρόπο και να εντοπίσουμε τα μέσα με τα οποία ερμηνεύονται αντικείμενα αυτά, τους αποδοθούν δηλαδή νόημα, σημασία και νέα, μετά την απόσπασή τους από το αυθεντικό περιβάλλον τους και την αναστήραση του αρχικού τους προορισμού και υπόστασης.

Και στο εξωτερικό, στο χώρο της μουσειολογίας, ο προβληματισμός για την έννοια του «ιερού» και «λατρευτικού» αντικειμένου και τον τρόπο ερμηνείας του είναι υπαρκτός⁵. Ως «ιερά» ορίζονται γενικώς αντικείμενα που «περιέχουν-περικλείουν ένα συλλογικό συμβολικό νόημα» (Côté, 2003: 34-35). Η ερμηνεία τους όμως συχνά αδύνατη να προσεγγίσει την καθαυτό θρησκευτική τους διάσταση, περιλαμβάνει συγνήσεις και αποδοποιήσεις και αναδεικνύει κυρίως την αισθητική και εθνογραφική αξία τους (Martin, 2003: 38-45).

Τσον αφορά τη χώρα μας, σημειώνουμε:

α) Τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά λατρευτικά αντικείμενα στην Ελλάδα εκτίθενται και ερμηνεύονται κατά κύρια λόγο από φορείς στους οποίους ανήκουν, δηλαδή κρατικά μουσεία και εκκλησιαστικά ιδρύματα, καθώς και μερικές λαογραφικές ή ιδιωτικές συλλογές, που τελούν, ωστόσο, υπό κρατική εποπτεία και εμφορούνται από ανάλογο πνεύμα. Στο πλαίσιο αυτό διαφυλάσσεται και προτάσσεται η λατρευτική-θρησκευτική διάσταση των αντικειμένων και δεν έχουν υπάρξει παρουσιάσεις ή ερμηνείες προκλητικές και αμφισβητήσιμες που να αντιβαίνουν στις αντιλήψεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας και το κοινό αίσθημα [Εικ. 3].

β) Στις εκθέσεις που μελετήσαμε, η ερμηνεία των λατρευτικών αντικειμένων αποδίδει κατ' αρχήν τη θρησκευτική σημασία τους. Προβάλλει, επίσης, την καλλιτεχνική και την ιστορική ή αρχαιολογική σημασία τους, καθώς οι ιδιότητες αυτές αποτελούν βασικό κριτήριο για την επιλογή και τοποθέτησή τους στη μουσειακή έκθεση. Στις μουσειολογικά δομημένες εκθέσεις νοηματοδοτούνται εν συνεχεία και παρουσιάζονται ως μαρτυρίες του πολιτισμού που τα παράγαγε, με συγκεκριμένα υλικά και τεχνολογικά χαρακτηριστικά, ιδεολογικό προσανατολισμό, πνευματικές και αισθητικές αξίες. Αντιμετωπίζονται, τέλος, ως μουσειακά αντικείμενα που εντάσσονται στο μουσειολογικό σενάριο και υπηρετούν την εκτύλιξη της «ιστορίας» που θέλει να αφηγηθεί η έκθεση.

γ) Βασικά ερμηνευτικά μέσα είναι τα κείμενα και η οργάνωση των εκθέσεων σε επιμέρους θεματικές ενότητες. Τα κείμενα είναι ένα παραδοσιακό και πολύ ισχυρό μέσο μετάδοσης πληροφοριών και μνημάτων και «η αμεσότερη πηγή στην οποία προστρέχει ο επισκέπτης» [Σαλή, 2000: 148]. Χρησιμοποιούνται σε όλες τις περιπτώσεις που μελετήσαμε. Στις μουσειολογικά οργανωμένες εκθέσεις ανταποκρίνονται στις σύγχρονες αντιλήψεις για τη δομή και τη μορφή των μουσειακών κειμένων, στις άλλες περιπτώσεις είναι μάλλον τυποποιημένα και ανεπαρκή. Η οργάνωση των εκθέσεων σε επιμέρους θεματικές ενότητες, που καθιστούν άμεσα αντιληπτά για τον επισκέπτη ένα πρώτο βασικό επίπεδο ερμηνείας και κινήματων σταδιακά το μουσειολογικό «σενάριο», είναι ένα εξαιρετικά πρόσφορο ερμηνευτικό εργαλείο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί με ήπιο αλλιά και πιο τολμηρό τρόπο. Τα εκθέματα που εντάσσονται στο πλαίσιο ενός μουσειολογικού σεναρίου αποκτούν δυναμική. Αλλά και, τα σύγχρονα μουσεία υιοθετούν πλέον ένα λιγότερο γραμμικό και περισσότερο «θεατρικό» τρόπο παρουσίασης [Hein, 2000: 2-3]. Σε αυτόν εγγράφονται και τα σύγχρονα ερμηνευτικά μέσα που χρησιμοποιούνται, το πλούσιο οπτικό υλικό και οι αναπαραστάσεις [Εικ. 4]. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις εκθέσεις στις οποίες δεν υπάρχει «σενάριο» που να δημιουργεί νοηματικό και αντιληπτικό σύνολο [θεματικές ενότητες] ή επαρκή οπτικά μέσα, δεν ελκίζεται αρκετά η προσοχή και το ενδιαφέρον του επισκέπτη. Έτσι, η περιήγηση στην έκθεση διαρκεί λιγώ-

Εικ. 3: Εκκλησιαστικό Μουσείο Αλεξάνδρου πόλεως. Εικόνες από την 2^η θεματική ενότητα που αναφέρεται στη θεολογία των εικόνων [φωτ. Ε. Νίικα].

Εικ. 4: Πύργος Πικουλίου, Αρσινόη Μόνης. Τμήμα άμβωνα από τη θεματική ενότητα «λόγος» [φωτ. Ε. Νίικα].

λεπτά, ενώ τονόημα και οι πληροφορίες που αποκαμίζει ο επισκέπτης είναι ελάχιστες. Αντίθετα, στις εκθέσεις που πληρούν αυτές τις προϋποθέσεις η επίσκεψη γίνεται πολύ πιο ενδιαφέρουσα και αισιαστική.

δ) Στις περιπτώσεις που μελετήσαμε η παρουσίαση των λατρευτικών αντικειμένων γίνεται γενικό με καλοαίσθητο τρόπο, σεβασμό προς τη θρησκευτική τους σημασία, χωρίς πρόκληση και εκζήτηση. Πιστεύουμε πως σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο θα πρέπει να γίνεται η μουσειογράφηση: με λιτότητα, καλοαίσθησια και υπόμνηση εκκλησιαστικής ατμόσφαιρας.

Αναλυτικότερα παρατηρούμε:

Εθνικά Μουσεία: Τα δύο μεγάλα κρατικά μουσεία παρουσιάζουν μεγάλες ομοιότητες στη φιλοσοφία τους, τη μορφή, τα εκθετικά και ερμηνευτικά μέσα (Εικ. 5).

Έχουν υπερβεί το πεδίο της στενά εννοούμενης εθνικής αναφοράς, του διδακτισμού και του αισθητισμού, καθώς και της αυστηρής τυπολογικής-ακαδημαϊκής ταξινόμησης των αντικειμένων, στοιχεία που χαρακτηρίζουν παλαιότερες εκθέσεις των αρχαιολογικών μουσείων της χώρας (Γκαζή, 1999: 45-53). Έτσι:

α) Ερμηνεύουν τα λατρευτικά αντικείμενα στο πλαίσιο του βυζαντινού πολιτισμού. Παρακολουθώντας σύγχρονες θεωρητικές τάσεις αντλούν στοιχεία από τη θεωρία των συστημάτων (Pearce, 2002: 217-230) και τη μεταδιαδικαστική αρχαιολογία (Κωτσάκης, 1998: 99) και εντάσσουν τα αντικείμενα σε υποσυστήματα του πολιτισμού αυτού (κοινωνία, ιστορικό πλαίσιο, οικονομία, ιδεολογία, υλικός πολιτισμός), τοποθετώντας τα σε σύνολα και στους διαδοχικούς κύκλους συσχετίσεων στους οποίους συμμετέχουν καθώς χρησιμοποιούνται από τους ανθρώπους.

β) Παράλληλα, παρέχουν πολυεπίπεδη ερμηνεία των αντικειμένων λαμβάνοντας υπό όψιν – σύμφωνα με τα μοντέλα ανάδυσης αντικειμένων που χρησιμοποιούνται στη μελέτη του υλικού πολιτισμού (Pearce, 2002: 367-375) – το υλικό, την κατασκευή, τη διακόσμηση, την ιστορία, το περιβάλλον, τη λειτουργία και το ρόλο τους στην κοινωνική διάρθρωση.

Τα παραπάνω δύο βασικά χαρακτηριστικά του τρόπου ερμηνείας, σε συνδυασμό με την ωραία αισθητική παρουσίαση που παράγει η μουσειογράφηση των εκθέσεών τους, θέτει τα δύο βυζαντινά μουσεία στην πρωτοπορία του μουσειακού γίγνεσθαι στη χώρα μας (Εικ. 6). Εκκλησιαστικά μουσεία και μοναστηριακές συλλογές: Μεγάλο μέρος των βυζαντινών και μεταβυζαντινών λατρευτικών αντικειμένων στη χώρα μας βρίσκονται σε εκκλησιαστικά μουσεία και συλλογές μονών ή μητροπόλεων, οι οποίες έχουν και την κυριότητα των αντικειμένων αυτών (Βουδούρη, 2003: 401-405). Είκοσι επτά (27) εκκλησιαστικά μουσεία και περί της ενενήντα (90) συλλογές, τελούν υπό την εποπτεία των κατά τόπους ΕΒΑ και έχουν εκθέσεις ανοικτές στο κοινό³. Με το νόμο 590/1977 «περί του Καταστατικού Χάρτου της Εκκλησίας της Ελλάδος», δίνεται το δικαίωμα σε μητροπολίτες και μονές να συστήνουν μουσεία. Στο νέο αρχαιολογικό νόμο (Ν. 3028/2002) δεν περιλαμβάνονται ειδικές διατάξεις για τα μουσεία αυτά, επομένως, είναι δυνατόν να αναγνωρισθούν από το ΥΠΠΟ και να επιχορηγηθούν, εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις που τίθενται στις σχετικές διατάξεις του. Για να γίνει αυτό, χρειάζεται μουσειολογική και μουσειογραφική μελέτη που συνήθως ανατίθεται σε υπηρεσίες του ΥΠΠΟ.

Εικ. 5: Μουσεία Βυζαντινού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη. Πίνατο μόνιμο από φρέσκο χρώμα, πρώτη ενότητα. Το ανακείμενο εντάσσεται σε μουσειογραφικό & εννοιολογικό σύνολο (φωτ.: Ε. Νικήτα)

Εικ. 6: Βυζαντινά & Χριστιανικά Μουσεία, Αθήνα. Σύγχρονη παρουσίαση και αναφορά στην αυθεντική χώρα των ανακείμενων, το νόο (φωτ.: Ε. Νικήτα).

Εικ. 7: Μονή Μ. Σπηλαίου, Άσκη της εικόνας κρηπίδων [φωτ. Ε. Νίνας].

Εικ. 8: Πύργος Μιχαήλου, Νέος Όμιλος της εκθέσεως του μουσείου [φωτ. www.bzeios.gr].

Εικ. 9: Πύργος Πικουλίου, Μονή Φωταγωγικά υλικό επί κρηπίδα κρηπίδων [φωτ. Ε. Νίνας].

Παρά τις δυνατότητες αυτές, λίγα εκκλησιαστικά μουσεία και συλλογές είναι με σύγχρονες προδιαγραφές οργανωμένα (π.χ. μουσείο Αλεξάνδρουπόλης, σκευοφιλόκιο Ι. Μ. Μεγάλου Μετεώρου), ενώ τα περισσότερα παρουσιάζουν μεγάλες ελλείψεις (π.χ. συλλογές Αγίας Λαύρας, Μεγάλου Σπηλαίου) (Εικ. 7).

Για τις περιπτώσεις που υπάρχει αξιόλογη σε ποσότητα και ποιότητα υλικού συλλογή και ικανοί χώροι να τη στεγάσουν, θα προβλεφθούν τα παραδείγματα του μουσείου της μητρόπολης Αθ. Αλεξάνδρουπόλεως όπου με πρωτοβουλία του μητροπολίτη και με την υποδειγματική συνεργασία εκκλησιαστικών παραγωγών και κρατικών υπηρεσιών, λύθηκαν πρακτικά και επιστημονικά ζητήματα (χρηματοδότηση, μουσειολογική και μουσειογραφική μελέτη) και δημιουργήθηκε ένα όρτιο μουσείο.

Για τις συλλογές των μονών, ωστόσο, οι οποίες δεν είναι κοσμικά πολιτιστικά ιδρύματα ούτε φιλοδοξούν να γίνουν, θα προτείνουμε τη σωστή φυλάξη και αξιοπρεπή παρουσίαση των θησαυρών τους. Δηλαδή, συστηματική καταγραφή και τεκμηρίωση, συντήρηση και κατάλληλες συνθήκες φυλάξης των αντικειμένων. Επίσης, σύγχρονη και καλαίσθητη παρουσίαση με προσεγμένο αλλά λιτό υποστηρικτικό υλικό (κατάλληλα κείμενα, φωτισμός, μουσειογραφικές συνθέσεις). Προς τη σωστή κατεύθυνση είναι ενέργειες όπως επιστημονικές εκδόσεις και δανεισμός αντικειμένων για εκθέσεις άλλων φορέων.

- **Θεματικές εκθέσεις:** Η έκθεση του μουσείου Πικουλίου στη Μάνη και η περιοδική έκθεση του πύργου Μπαζαίου, δομούνται βάσει ενός προεπιλεγμένου θέματος. Δηλαδή, η συγκρότηση της συλλογής και η ανάπτυξη της έκθεσης «υπηρετούν» και παρουσιάζουν το θέμα. Η δομή, η ανάπτυξη και η συνολική παρουσίαση των εκθέσεων αυτών, τις καθιστούν ωραία παραδείγματα πομπηλής ερμηνείας του θέματος και εφαρμογής στοιχείων της κονστρουκτιβιστικής θεωρίας, σύμφωνα με την οποία ποικιλία μέσων χρησιμοποιείται για τη μετάδοση του μηνύματος στον επισκέπτη δίνοντάς του

την ευκαιρία να συναγάγει δικά του συμπεράσματα και να κατασκευάσει τη δική του γνώση και αντίληψη του θέματος (Hein, 1995:21-23). Πρόκειται για μια εναλλακτική και ενδιαφέρουσα πρόταση ερμηνείας και παρουσίασης παιδαγωγικών αντικειμένων με όραση και στις δύο περιπτώσεις αποτέλεσμα. [Εικ. 8, 9].

Τέλος, θα προτεινάμε:

- α) Την συστηματοποίηση του εκθεσιακού υλικού σε θεματικές ενότητες σε όλες τις εκθέσεις. Όπως έχουμε ήδη σημειώσει, κάτι τέτοιο δημιουργεί «πλοκή» στην ανάπτυξη της έκθεσης προκαλώντας τη συμμετοχή και το ενδιαφέρον του επισκέπτη, και διευκολύνει την ερμηνεία καθιστώντας τα μηνύματα της έκθεσης σαφέστερα και πιο εύληπτα για τον επισκέπτη.
- β) Σε αρκετές περιπτώσεις υπάρχει δυσκολία κατανόησης της ορολογίας. Δηλαδή, αναφέρεται το είδος του αντικειμένου, «μνηαίον», «κοντζιόν», «λαβίδα» αλλά ο μέσος επισκέπτης αγνοεί ή έχει ασαφή γνώση περί τίνος πρόκειται. Επεξήγηση της ορολογίας, χωρίς να επιβαρυνθούν τα υπάρχοντα, ήδη πολύ και πυκνά συνήθως, ερμηνευτικά κείμενα, θα μπορούσε να γίνει είτε σε ξεχωριστές πινακίδες (όπως στη β' ενότητα του μουσείου Αλεξανδρουπόλεως) είτε σε γλωσσάρια στον οδηγό ή το συνοδευτικό φυλλάδιο της έκθεσης ή ακόμη σε ηλυστικοποιημένες πιεζάντες, πρακτική συνηθισμένη σε μουσεία του εξωτερικού, τις οποίες ο επισκέπτης οφείλει να επιστρέψει στο τέλος της περιήγησης.
- γ) Όρισμένα είδη κειμένου που χρησιμοποιούνται στις εκθέσεις που μελετήσαμε, όπως τα εισαγωγικά κείμενα των ενότητων ή τα κείμενα των θεματικών εκθέσεων, οι οποίες διαθέτουν μεγαλύτερη ευελιξία στο χειρισμό των ερμηνευτικών μέσων τους, θα μπορούσαν να επωφεληθούν των πλεονεκτημάτων της μεθόδου Ekan για τη συγγραφή μουσειακών κειμένων [Ekan, 1999:201-204] μιας μεθόδου που έχει δοκιμασθεί με πολύ θετικά αποτελέσματα σε εκθέσεις στο εξωτερικό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνογλωσσά

Βουδούρη Δ., 2003. *Αρχαία και Μουσικά. Το θεαμακό πρόβλημα των προϊστορικών μουσείων*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Γκόγκωβλος.

Γκαλιό Α., 1995. «Η εξέλιξη των αρχαιολογικών επιθεμάτων [1829-1979]». *Αρχαιολογικά Έργα* 72:45-53.

Διασκευαστή και Ήβελ, Γεωμετροπούλου (παιδαγωγός ΘΠΕ), 1965. Αθήνα: 1: 8:144-151.

Κωστακόης Κ., 1998-9. «Αντικείμενα κοιταχνήσιον. Η χρησιμότητα του υλικού πολιτισμού στη σύγχρονη αρχαιολογία». *Επιτόμιμος* 2(16):11-23.

Ρεαζορί Σ., 2002. *Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές*. Θεσσαλονίκη: Βονιας.

Σαλή Τ., 2000. *Μουσολογία 2. Βασικές αρχές έκθεσης μουσειακών συλλογών*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Τρέμπλεϊ Π. Ν., 1962. *Αρχαία και χαρακτήρ της Χριστιανικής Λατρείας*. Αθήνα: Σατήρ.

Φουντουρίτη Ι., 1964. *Το πνεύμα της θείας Λατρείας*, εκδόθηκαν στα Δ' Συνεδρίαση Βεσθόλων «Εφέσσος» [Αύγουστος 1963]. Αθήνα.

Φουντουρίτη Ι., 2004. *Λειτουργική Α' : Εισαγωγή στη θεία Λατρεία*. Θεσσαλονίκη: Φουντουρίτης.

Ξενογλωσσά

Collie M., 2003. "From Masterpiece to Artefact: the Sacred and the Profane in Museums". *Museum International* 218:12-17.

Ekan M., 1999. "Combating redundancy: writing texts for exhibitions". Hooper-Greenhill E. (ed.), *The educational Role of the Museum*. London and New York: Routledge.

Hein H., 2000. *The Museum in Transition: A philosophical Perspective*. Washington: Smithsonian Institution Press.

Hein G., 1995. "The Constructivist Museum". *Journal for Education in Museums* 16:21-23. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.gem.org.uk/hein.html> [τελευταία επίσκεψη 31/01/2006].

Martin H. J., 2003. "The World's Affairs and the Contemporary Art Museum". *Museum International* 219:38-45.

Ο όρος «ανθρώπινα υπολείμματα» και οι ερμηνείες αυτού

Ο όρος *ανθρώπινα υπολείμματα* [*human remains*] σπανιτάει σε πλήθος κειμένων διεθνώς. Εντούτοις, δεν υπάρχει ένας διεθνώς αποδεκτός ορισμός, πλην αυτού της *Συνθήκης Ταμακι Μακου-ταου*³ που υιοθετήθηκε το 2006 στη διάρκεια της Παγκόσμιας Αρχαιολογικής Συνδιάσκεψης στην Ιαπωνία. Σε αυτή τη Συνθήκη, ο ορισμός είναι υπερβολικά ήπιος, αόριστος και επιδέχεται πολλαπλών ερμηνειών, καθώς αναφέρει ότι στα ανθρώπινα υπολείμματα ανήκουν τα οργανικά κατάλοιπα και άλλα συναφή υλικά. Το νομοθετικά κείμενο χωρών που επιχειρούν να ερμηνεύσουν την έννοια των ανθρωπίνων υπολειμμάτων, έχουν ως σφετηρία τις εκάστοτε ανάγκες της κοινωνίας και συνάδουν με το ευρύτερο πνεύμα του νομοθέτη τη δεδομένη χρονική στιγμή. Γι' αυτό, στην περίπτωση των Η.Π.Α.⁴ και της Αυστραλίας⁵, οι ορισμοί δεν αναφέρονται στο ευρύτερο σύνολο των ανθρωπίνων υπολειμμάτων, αλλά αντίθετα στα ανθρώπινα υπολείμματα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες «ενδιαφέρουν» τα δύο αυτά κράτη (δηλαδή τους αυτόχθονες της Αμερικής και της Αυστραλίας αντίστοιχα).

Προσφάτως, προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας των ανθρωπίνων υπολειμμάτων έχουν καταβάλει οι Komar και Buikstra (2008, 65), οι οποίες επιχειρούν να ερμηνεύσουν τον όρο εξετάζοντάς τον από τη

οπτική της δικαστικής ανθρωπολογίας. Για τα Komar και Buikstra, τα ανθρώπινα υπολείμματα χωρίζονται σε *υπολείμματα με δικαστικό ενδιαφέρον* και σε *υπολείμματα χωρίς δικαστικό ενδιαφέρον*. Τα ανθρώπινα υπολείμματα χωρίς δικαστικό ενδιαφέρον ταξινομούνται, με τη σειρά τους, σε δύο μεγάλες κατηγορίες, τα *πρωτοϊστορικά* και τα *ιστορικά*. Η διάκριση των ανθρωπίνων υπολειμμάτων που επιχειρείται σε αυτή την περίπτωση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως γενική, ωστόσο επιτυγχάνει την κατηγοριοποίηση των ανθρωπίνων υπολειμμάτων, λαμβάνοντας υπόψη κριτήρια πολύ διαφορετικά από τα κριτήρια που περιέχονται σε νομικά κείμενα. Επιπλέον, η διάκριση των Komar και Buikstra αποτέλεσε το έναυσμα για να γίνει νύξη σχετικά με το πότε τα ανθρώπινα υπολείμματα αποτελούν αντικείμενα μελέτης των ιστορικοδικαστικών επιστημών και πότε των επιστημών που σχετίζονται με το ποθισμικό αγαθό, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι άλλες συναφείς επιστήμες δεν μπορούν να συμπερευτούν και να δράσουν συνεργατικά.

3. Tamaki Makau-tau Accord on the Display of Human Remains and Sacred Objects. <http://www.worldarchaeologicalcongress2006.com/news/The_Tamaki_Makau-tau_Accord.pdf> [2/6/2007].

4. The Native American Graves Protection and Repatriation Act, NAGPRA, του 1990, τα ανθρώπινα υπολείμματα ορίζονται ως τα «λείψανα των αυτόχθονων της Αμερικής». <http://www.oak.edu/other/np/nagpra/nagpra_dnl199003.html> [2/6/2007].

5. Ο Νόμος Περί/Προστασίας των Αποχθόνων (Aboriginal Heritage Act) του 2006, ορίζει ως ανθρώπινα υπολείμματα τα «λείψανα ή σπάρτα λείψανων που ανήκουν σε αυτόχθονες της Αυστραλίας». <http://www.dvc.nic.gov.au/abw/heritage/bill/heritage_bill_2006/Aboriginal%20Heritage%20Act.pdf> [16/09/2007].

Ανθρώπινα υπολείμματα, αξίες και συγκρούσεις αξιών

Τα ανθρώπινα υπολείμματα προκαλούν σε κάθε εποχή δέος και ιδιαίτερα ενδιαφέρον τόσο σε μεμονωμένα άτομα όσο και σε ποικίλες κοινωνικές ομάδες, ανεξαρτήτως της ηλικίας των προγόνων που ανήκουν. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται μέσω των παθών και διαφορετικών αξιών που συνδέονται με τα ανθρώπινα υπολείμματα. Πρωτίστως, δεν μπορεί να παραβλεφθεί η άμεση ή έμμεση σχέση των ανθρωπίνων υπολειμμάτων με τους θανόντες –τόσο με το άψυχο σώμα όσο και με το άτομο που ήταν κάποτε εν ζωή. Μαάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις τα ανθρώπινα υπολείμματα εμπεριέχουν ισχυρή, συμβολική υπόσταση ή επιφορτίζονται με υψηλό ηθικό νοήματα. Επιπλέον, καθώς τα ανθρώπινα υπολείμματα αποτελούν μέρος της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς του σύγχρονου ανθρώπου, δύνανται να συνεισφέρουν στο κοινό καλό, μέσω της έρευνας και της εκπαίδευσης.

Οι κύριες ομάδες ανθρώπων που ενδιαφέρονται να επιληφθούν την επιμέλεια και την προστασία των θανόντων και, κατά συνέπεια, των υπολειμμάτων τους είναι οι εξής:

- **Οι γενεαλογικοί ή/και πολιτισμικοί απόγονοι**, για τους οποίους οι θανόντες χαίρουν αξιοπρεπούς μεταχείρισης και διεκδικούν το σεβασμό και την προστασία των εν ζωή ανθρώπων, οι οποίοι κατ' επέκταση επωμίζονται ευθύνες προς τους θανόντες (Baets 2004, Barlan 2006). Η μη εκδήλωση σεβασμού στην αξιοπρέπεια του θανόντος εκλαμβάνεται ως προσβολή, με προσβαλλόμενους τους εν ζωή ανθρώπους. Συνεπώς, η ασεβής μεταχείριση των ανθρωπίνων υπολειμμάτων θεωρείται απεχθής πράξη.

- **Οι θρησκευτικές ομάδες**, για τις οποίες οι θανόντες χρίζουν σεβασμού και αξιοπρεπούς μεταχείρισης. Έτσι, ο τρόπος έκφρασης του σεβασμού διαφοροποιείται, καθώς άλλότε αποδίδεται μόνο στη «μνήμη» του θανόντα (στην ανάμνησή του στόμου), ενώ άλλότε αποδίδεται και στη «κρίση» (Green και Green 2006).

- **Η επιστημονική κοινότητα**, η οποία εκτιμάει τα ανθρώπινα υπολείμματα ως πηγή πληροφοριών άμεσα συνυφασμένη με τη βιολογική και την πολιτισμική εξέλιξη του είδους μας. Γι' αυτό, η επιστημονική τους σπουδαιότητα είναι πολύ μεγάλη (Walker 2000). Για τους αρχαιολόγους, λόγου χάριν, τα ίχνη ταφικών πρακτικών εκλαμβάνονται ως αδιάφραστε αποδείξεις της ανθρωπίνης δραστηριότητας σε ένα δεδομένο χώρο (Baets 2004).

- **Άτομα που ενδιαφέρονται για θέματα σύγχρονης τέχνης**. Ορισμένοι σύγχρονοι καλλιτέχνες δημιουργούν έργα τέχνης χρησιμοποιώντας ανθρώπινα σωματικά υγρά, όπως αίμα⁷ και ούρα, καθώς γι' αυτούς η τέχνη γίνεται αντιληπτή ως ιεροτελεστία, όπου συνθιγμένα αντικείμενα ή πράξεις αποκτούν συμβολική σημασία (Freeland 2005, 15). Επίσης, έντονα έχει απασχολήσει τους κριτικούς, τους επιστήμονες και το κοινό η έκθεση «Body Worlds»⁸ ή «Bodies... The Exhibition»⁹, που έχει ταξιδέψει σε πολλά μέρη του κόσμου (Εικ. 1). Στην έκθεση αυτή παρουσιάζονται ανατομικά παρασκευάσματα και σκέραση σαμαί με τέτοιο τρόπο, ώστε να συνδυάζεται η σκαδημαϊκή διδασκαλία με τη βιωματική εμπειρία (Burns 2007, Vogel 1999).

6. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τα διάφορα χριστιανικά δόγματα θεωρούν ότι μόνο η ψυχή μπορεί να υπερβεί το όριο του υπερφυσικού και να μεταφερθεί στον «επόμενον κόσμο» (Green και Green 2006, 217). Αυτό πάντως δεν αντιστοιχεί στα γηγενή, ότι η μετακίνηση του σώματος θα πρέπει να γίνεται με τον ηθικό σεβασμό (Stanford 2005).

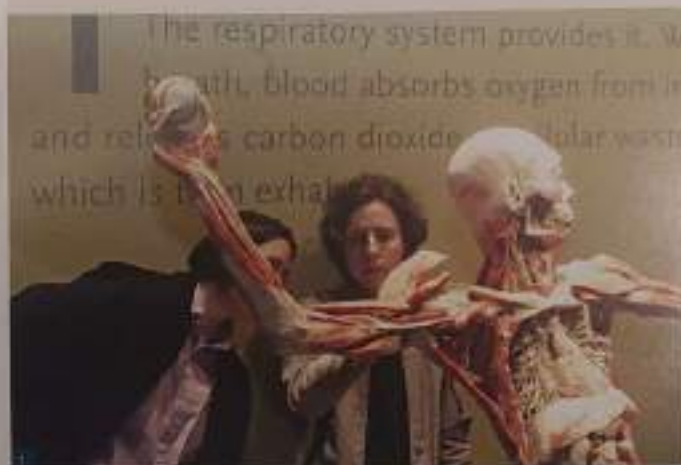
7. Ιδιαίτερα η χρήση του αίματος στη σύγχρονη τέχνη είναι πολύ συχνή, καθώς για τους σύγχρονους καλλιτέχνες τα σώμα σημαίνει ότι και στις «πρωτόγονες» τριεστραφές. Στην τέχνη, το σώμα λαμβάνει ένα ηθικό από εκπαιδευτικές και συμβολικές νοηματικές διαστάσεις (Freeland 2005, 15).

8. Πληροφορίες για την έκθεση «Body Worlds» υπάρχουν στην ιστοσελίδα <www.bodyworlds.com> (11/11/2007).

9. Πληροφορίες για την έκθεση «Bodies... The Exhibition» υπάρχουν στην ιστοσελίδα <http://www.bodiesintheexhibition.com/bodies.html> (31/10/2008).

Όπως διαπιστώνεται, τα ανθρώπινα υπολείμματα των προγόνων μπορούν να ερμηνευτούν μέσω πολιτισμικών συστημάτων αξιών, γεγονός που σε αρκετές περιπτώσεις δημιουργεί έντονες προστριβές μεταξύ κοινοτήτων που εκπροσωπούν παραδοσιακές αντιλήψεις – όπως οι γενεαλογικοί ή πολιτισμικοί απόγονοι και οι θρησκευτικές ομάδες – και κοινοτήτων που εκπροσωπούν προοδευτικές αντιλήψεις, όπως οι επιστημονικές κοινότητες, αλλά και οι εκπράσπει της σύγχρονης τέχνης. Μάλιστα, οι προστριβές φαίνεται να είναι οξύτερες στις περιπτώσεις που συγκρούονται ομάδες παραγκωνισμένων πληθυσμών με μέλη της επιστημονικής κοινότητας, κυρίως σε περιοχές όπου εκτεινόταν η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία (Christensen 2006, Walker 2000).

Στη Βόρεια Αμερική, στη Χαβόη, στην Αυστραλία και σε πολλά άλλα μέρη, όπου διάφοροι αυτόχθονες πληθυσμοί υπέστησαν τεράστιο αφανισμό από τους Ευρωπαίους αποικιοκράτες, τα ανθρώπινα υπολείμματα των προγόνων απέκτησαν τεράστια αξία ως σύμβολα της πολιτισμικής ταυτότητας και της αποικιοκρατικής καταδυνάστευσης (Walker 2000). Οι πολιτισμικοί απόγονοι διεκδίκησαν τον έλεγχο, τη διάθεση και τη διαχείριση των ανθρώπινων υπολείμμάτων των προγόνων τους και εξέλαβαν τον επαπατρισμό ή επανεμφιασμό ως τη μόνη πράξη απόδειξης του σεβασμού προς τα ανθρώπινα υπολείμματα και τους προγόνους¹⁵.

Εκ. 1. Φωτογραφία από την έκθεση «Bodies... The Exhibition», η οποία παρουσιάζει σε πολλά μέρη του κόσμου (<http://www.bodies-the-exhibition.com/bodies.html>, 31/10/08).

¹⁵ Το θέμα ανασημαίωσε και την επανεμφιασμό στον αποορθό και κέρσιό τον Η.Π.Α., τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Μ. Βρετανία.

Απόδοση σεβασμού προς τα ανθρώπινα υπολείμματα

Σήμερα, παρατηρείται η τάση για ολοένα και μεγαλύτερη απόδοση σεβασμού στα ανθρώπινα υπολείμματα. Ιδιαίτερη προσοχή επιδεικνύεται στο συμβολισμό που ενδεχομένως έχουν τα ανθρώπινα υπολείμματα σε σχέση με πολιτικό-θρησκευτικούς αγώνες για ίση μεταχείριση μειονοτήτων και αυτοχθόνων πληθυσμών.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η γενικότερη διαχείριση των ανθρωπίνων υπολειμμάτων είναι πολυπλευρή, πολυσύνθετη και οπωσδήποτε ένα «φλέγαν» αντικείμενο μελέτης. Λόγω της σπουδαιότητας του θέματος και με σκοπό τη διευθέτηση μελλοδικών διχογνωμιών, τα τελευταία 70 χρόνια έχουν συνταχθεί πολυάριθμα κείμενα, όπου γίνεται άμεση ή έμμεση αναφορά στον τρόπο διαχείρισης των ανθρωπίνων υπολειμμάτων. Πρωτίστως, διεθνείς οργανισμοί, όπως ο Ο.Η.Ε., είχαν ασχοληθεί επιστημονικά με θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προστασίας της πολιτισμικής ποικιλότητας, αλλά και βιοηθικής, διατυπώνοντας διακηρύξεις, συμβάσεις, συνθήκες κ.ά. Ακολούθησε η δημιουργία οδηγιών και κωδικών ηθικής, που οριοθετούν τη συμπεριφορά των επιστημονικών και επαγγελματιών κοινοτήτων. Παρόλ'αυτα, χώρες όπως οι Η.Π.Α., η Αυστραλία και η Μ. Βρετανία –τα μουσεία των οποίων κλήθηκαν να διευθετήσουν αιτήματα επανοπατρισμού– αδηγόθησαν στη θέσπιση νόμων για τη διευθέτηση θεμάτων διαχείρισης ανθρωπίνων υπολειμμάτων.

Από το σύνολο των κειμένων που δημιουργήθηκαν προκύπτουν τρεις θεμελιώδεις αρχές, οι οποίες δύνανται να καθοδηγήσουν την επιστημονική καινοτομία και τα μουσεία στη διαχείριση των ανθρωπίνων υπολειμμάτων:

- τα ανθρώπινα υπολείμματα θα πρέπει να τηρούνται αξιοπρεπώς μεταχείρισης και γενικότερου σεβασμού,
- οι απόγονοι θα πρέπει να μπορούν να επισημαίνονται της διάθεσης και διαχείρισης των ανθρωπίνων υπολειμμάτων των συγγενών τους και
- η διατήρηση και συντήρηση των συλλογών με ανθρώπινα υπολείμματα είναι ηθικά επιβεβλημένες λόγω της τεράστιας σημασίας των ανθρωπίνων υπολειμμάτων στην κατανόηση της ιστορίας του ανθρώπου είδους¹¹.

Ανθρώπινα υπολείμματα και μουσεία

Η συντριπτική πλειοψηφία των μη ενταφιασμένων ανθρωπίνων υπολειμμάτων, καθώς και πλήθος «ιερών» πολιτισμικών αντικειμένων, συγκροτούνται σε μουσειακές συλλογές. Το γεγονός αυτό ενέπλεξε πολλά μουσεία στις πολυάριθμες διεκδικήσεις των πολιτισμικών ή γενεαλογικών σπαράγγων, φέρνοντας το προσωπικό των μουσείων αντιμέτωπο με ποικίλα ηθικά διλήμματα (Εικ. 2). Σε κάθε περίπτωση, οι εμπλεκόμενοι, είτε εκπροσωπώντας παραδοσιακές αντιλήψεις είτε πρεσβεύοντας προοδευτικές αντιλήψεις, ανήγαγαν τον «έλεγχο» των συλλογών σε πολιτισμικό, αλλά και πολιτικό θέμα [Goldstein και Kintigh 1990, Walker 2000]. Έτσι, τα μουσεία, ακολουθώντας το παράδειγμα των επιστημονικών και

11. Οι τρεις θεμελιώδεις αρχές ερμηνεύονται από τα κείμενα πολιτισμικού προέμφ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η πρακτική εφαρμογή της «αξιοπρεπώς μεταχείρισης» των ανθρωπίνων υπολειμμάτων, όπου παρακλήθηκε αναλόγως η πολιτισμική κληρονομιά του κάθε τόπου (Walker 2000).

επαγγελματικών κοινοτήτων και εφαρμόζοντας τις επιταγές του εκάστοτε νομοθέτη –εφόσον υπήρχαν–, επιλήφθηκαν της δημιουργίας πολιτικών διαχειρίσιμων συλλογών με ανθρώπινα υπολείμματα. Ανώτερος σκόπος της δημιουργίας πολιτικών διαχειρίσιμων είναι να καταδειχθεί η καθόλου ηθική μεταχείριση των ανθρωπίνων υπολειμμάτων και να παρουσιαστεί ο τρόπος διευθέτησης ενδεχόμενων μελλοντικών διεκδικήσεων επαναπατρισμού ή επανενοφιασμού τους από διάφορες κοινωνικές ομάδες.

Κάθε μουσειακή πολιτική διαχείρισης συλλογών με ανθρώπινα υπολείμματα, θα πρέπει να διέπεται από τις τρεις προαναφερθείσες αρχές: α) της αδιαπρεπούς μεταχείρισης και του γενικότερου σεβασμού, β) της δυνατότητας των απογόνων να ελέγχουν τη διάθεση και τη διαχείριση των υπολειμμάτων και γ) της διατήρησης και συντήρησής τους. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να συνοψολογίζονται τα ποικίλα ηθικοθεωρητικά και μεθοδολογικά διλήμματα που δημιουργούνται, ενώ παράλληλα θα πρέπει να αποφεύγεται η «έκθεση» στο κοινό ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων και άλλων εμπιστευτικών θεμάτων. Η πολιτική διαχείρισης των ανθρωπίνων υπολειμμάτων θα πρέπει να εφαρμόζεται καθολικά από το προσωπικό του μουσείου, να δημοσιοποιείται στο ευρύ κοινό, αλλά και να αναθεωρείται, εφόσον αυτό κρίνεται σκόπιμο. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να τεκμηριώνονται οι ιδιαίτεροι λόγοι για τους οποίους τα μουσεία διαθέτουν ανθρώπινα υπολείμματα και ακολουθώντας να αναπτύσσονται οι θέσεις του μουσείου αναφορικά με:

- την πρόκληση και το δανεισμό,
- την απένταξη, τον επανενοφιασμό και τον επαναπατρισμό,

- τη συντήρηση, την αποθήκευση και τη διαχείριση των συλλογών,
- την πρόσβαση του γενικού κοινού· στα σημεία αυτά θα πρέπει να γίνεται αναφορά στον τρόπο της έκθεσης και της χρήσης των υπολειμμάτων από μη εξειδικευμένους επισκέπτες του μουσείου, με σκοπό την εκπαίδευση,
- την πρόσβαση των ερευνητών.

Επίσης, η διαχείριση των συλλογών με ανθρώπινα υπολείμματα θα πρέπει να αποτελεί απόρροια της συνεργασίας εξειδικευμένων επαγγελματιών, προερχόμενων από διάφορους επιστημονικούς κλάδους. Η ενθάρρυνση συνεργασιών μεταξύ διαφορετικών ειδικοτήτων θα πρέπει να αποτελεί μια από τις προτεραιότητες του μουσείου, καθώς τα ζητήματα που αφορούν με τα ανθρώπινα υπολείμματα είναι πολυδιάστατα.

Dr. E. Πρόσφυτα, το Μουσείο του Μάντσεστερ «κάλυψε» τρεις αιώνιας μύθους, διαφαίνονται για τις άγνωστες συνθήκες σχετικά με τον τρόπο έκθεσής τους. Το θέμα δημοσιεύθηκε στο BBC (<http://www.bbc.co.uk/manchester/>, 31/10/08).

Τα ανθρώπινα υπολείμματα στην Ελλάδα

Τα ανθρώπινα υπολείμματα που συναντώνται στην Ελλάδα ανήκουν κυρίως σε άτομα που έζησαν και έδρασαν στο γεωπολιτικό χώρο που σήμερα καταλαμβάνει το ελληνικό κράτος. Τα συγκεκριμένα ανθρώπινα υπολείμματα είναι ως επί το πλείστον σκελετικά υπολείμματα από αρχαιολογικές ανασκαφές, τα οποία συγκαταλέγονται στο «υλικό» μουσειακών συλλογών. Στην Ελλάδα, εκτός από τα αρχαιολογικά ανθρώπινα υπολείμματα, συναντώνται ιερά λείψανα αγίων ή οσίων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, καθώς και ορισμένα μουμιοποιημένα υπολείμματα και παρασκευάσματα διατηρημένα σε μονιμοποιητικό υλικό που βρίσκονται σε πανεπιστημιακά μουσεία Ιατρικών Σχολών. Επίσης, ανθρώπινα υπολείμματα προερχόμενα από αζήτητα πτώματα ιατροδικαστικών περιστατικών ή ενταγμένα σε σκελετικές συλλογές, όπως αυτή του Τομέα Φυσιολογίας Ζώων και Ανθρώπου του Τμήματος Βιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, φυλάσσονται σε διάφορα πανεπιστημιακά ιδρύματα με σκοπό την έρευνα στο γνωστικό αντικείμενο της βιολογικής και δικαστικής ανθρωπολογίας [Ελισσαίου και συν. 2011].

Στην περίπτωση των αρχαιολογικών και ιστορικών ανασκαφικών ευρημάτων υπάρχει καταγεγραμμένο το ιστορικό της ανασκαφής και το συνοδευτικό υλικό τεκμηρίωσης. Επιπλέον, το νομικό πλαίσιο είναι σαφώς καθορισμένο. Αντίθετα, σε περιπτώσεις μη-ανασκαφικών ευρημάτων συχνά παρατηρείται ελλιπές καταγεγραμμένο ιστορικό αρχείο, πενιχρή τεκμηρίωση και απουσία καθορισμένου νομικού πλαισίου.

Οι ελληνικοί φορείς που ενδιαφέρονται για τη διαχείριση των ανθρωπίνων υπολειμμάτων στα μουσεία, είναι λίγοι. Πρόκειται κυρίως για ατυπες επιστημονικές ομάδες από εκπαιδευτικούς φορείς, όπως το Πανεπιστήμιο και το Τ.Ε.Ι. Αθηνών. Η σημαντικότερη πρωτοβουλία προέρχεται από το Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Εργών Τέχνης και Τ.Ε.Ι. Αθηνών και εστιάζεται στον προσδιορισμό των προσόντων των ατόμων που εμπλέκονται στη διαχείριση ανθρωπίνων υπολειμμάτων, καθώς και των απαιτούμενων, ώστε διάφοροι φορείς να μπορούν να αναλαμβάνουν τη διαχείριση των ανθρωπίνων υπολειμμάτων [Panagiotis 2001, Malea και συν. 2004, Mertzaní και συν. 2008, Παναγιώτης 2009]. Επίσης, μεγάλο είναι το ενδιαφέρον της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας για τη διαχείριση των ανθρωπίνων υπολειμμάτων. Τέλος, θέματα βιοηθικής που αφορούν τις μεταμοσχεύσεις, τα γενετικά δεδομένα, διάφορες κλινικές μελέτες κ.ά., και συνδέονται εμμέσως με τα ανθρώπινα υπολείμματα, προσελκύουν τελευταία το ενδιαφέρον αρκετών επιστημονικών ή άλλων ομάδων.

Μελέτη περίπτωσης: *Το Εγκληματολογικό Μουσείο*

Το Εγκληματολογικό Μουσείο της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών αποτελεί ένα μικρό μουσείο που βρίσκεται σε στάδιο ανάπτυξης και το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει την υπάρχουσα ελληνική πραγματικότητα αναφορικά με τα ανθρώπινα υπολείμματα. Το Μουσείο διαθέτει μια μεγάλη συλλογή ανθρωπίνων

υπολείμμάτων, η οποία απαρτίζεται από 171 ξηρά παρασκευάσματα και μονιμοποιημένα (γυψά) παρασκευάσματα ιστών.

Το Μουσείο αναγνωρίζει ότι τα ανθρώπινα υπολείμματα απολαμβάνουν ένα ειδικό καθεστώς λόγω της ευαίσθητης και ιδιαίτερης φύσης τους. Αναγνωρίζει, επίσης, ότι τα υπολείμματα, για τα οποία μερμένα, είναι ιστορικά και χρονολογούνται από τις αρχές έως και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Το σύνολο των ανθρώπινων υπολείμμάτων προέρχεται από ιστορικοδικαστικές υποθέσεις του Εργαστηρίου Ιατροδικαστικής και Τοξικολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, που διερευνήθηκαν με σκοπό τον καθορισμό της αιτίας και του είδους του θανάτου των ατόμων.

Πρόσφατα, το Εγκληματολογικό Μουσείο έχει ασχοληθεί με τη δημιουργία μίας γραπτής μουσειακής πολιτικής για τη σωστή διαχείριση της συλλογής ανθρώπινων υπολείμμάτων που διαθέτει. Για το σκοπό αυτό, έπρεπε να προσδιοριστούν τα όρια που θέτουν η ελληνική και διεθνή νομοθεσία, οι ελληνικοί και διεθνείς κανόνες ηθικής, οι ελληνικές θρησκευτικές πεποιθήσεις και οι κοινωνικοπολιτικές διεθνείς εξελίξεις. Επιπλέον, το κείμενο έπρεπε να ακολουθεί την ευρύτερη πολιτική του Μουσείου και παράλληλα να προεβεί τις αρχές που αυτό ακολουθεί. Η προτεινόμενη δομή της γραπτής μουσειακής πολιτικής διαχείρισης ανθρώπινων υπολείμμάτων στην οποία κατέληξε το Μουσείο, περιλαμβάνει τις ακόλουθες θεματικές ενότητες:

• **Το ηθικό και νομικό πλαίσιο.** Τόσο το εθνικό όσο και το διεθνές νομικό καθεστώς, αναφορικά με τα ανθρώπινα υπολείμματα και τα δικαιώματα των ανθρώπων και των θανάτων, λαμβάνονται υπόψη και αναφέρονται

• **Πρόσκτηση και δανεισμός.** Αναφέρεται ρητά ότι τα Μουσεία ενδεχομένως μελλοντικά να επιδιώξει την απόκτηση ανθρώπινων υπολείμμάτων, μόνο εφόσον κάτι τέτοιο υπαγορεύεται από εξέχουσες σπουδαστικές-ερευνητικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς.

• **Απένταξη, επανεταφιασμός και επανοπατρισμός.** Αναφέρεται εάν το Μουσείο διαθέτει ανθρώπινα υπολείμματα που αποτελούν ή που μελλοντικά θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενα επιφανών, επανοπατριεμού ή εντοφιασμού.

• **Συντήρηση, αποθήκευση και διαχείριση συλλογής.** Η διαχείριση και η συνολική φροντίδα των ανθρώπινων υπολείμμάτων γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να αποδίδεται ο πρέποντας σεβασμός στην αξιοπρέπεια του σώματος του θανάτος ή των τμημάτων αυτού.

• **Τεκμηρίωση και ταξινόμηση.** Υπάρχουν ταξινομητικοί κατάλογοι με πληροφορίες σχετικά με την ημερομηνία και την προέλευση των υπολείμμάτων, την ακριβή τους φύση και τις συνθήκες απόκτησής τους.

• **Πρόσβαση του γενικού κοινού: έκθεση, χρήση και εκπαίδευση.** Αναφέρεται το είδος της πληροφορίας που το γενικό κοινό μπορεί να προσλάβει μέσω της έκθεσης (στο φυσικό χώρο του Μουσείου ή στο διαδικτυακό) αναφορικά με τα αντικείμενα της συλλογής.

• **Πολιτική πρόσβασης του ειδικού-ερευνητικού κοινού: έρευνα, χρήση και εκπαίδευση.** Αναφέρεται στο είδος της παρεχόμενης πληροφορίας αναφορικά με τα αντικείμενα της συλλογής. Επίσης, γίνεται αναφορά στο είδος των επιστημονικών δεδομένων που οι επιστήμονες μπορούν να λάβουν μελετώντας τα αντικείμενα της συλλογής.

Συμπεράσματα και προτάσεις

Τα μουσεία που διαθέτουν ανθρώπινα υπολείμματα θα πρέπει να κατανοήσουν ότι η επιδίωξη απόδοσης του δέοντος σεβασμού στα ανθρώπινα υπολείμματα, συνδέεται στενά με όλους τους τομείς της μουσειακής θεωρίας και πράξης. Έτσι, κρίνεται απαραίτητη η σύνταξη μουσειακών πολιτικών διαχείρισης των ανθρωπίνων υπολειμμάτων. Μάλιστα, απαιτείται να υπάρξει σε διεθνές επίπεδο ένα κείμενο με αποφάσεις μιας «διεθνούς ομάδας ειδικών», η οποία θα καθοδηγεί τα μουσεία αναφορικά με τα ζητήματα ανθρωπίνων υπολειμμάτων, είτε σε περιπτώσεις που η νομοθεσία του κράτους έχει προβλέψει μια ενδεχόμενη κατάσταση είτε όχι.

Η Ελλάδα ανήκει στην κατηγορία των κρατών που η νομοθεσία της δεν αναφέρεται σε θέματα ανθρωπίνων υπολειμμάτων και που τα ίδια τα μουσεία αναλαμβάνουν την ευθύνη της λήψης αποφάσεων. Έτσι, κρίνεται σκόπιμη η δημιουργία ενός ενιαίου εθνικού συστήματος διαχείρισης θεμάτων που αφορούν τα ανθρώπινα υπολείμματα, αλλά και τα δικαιώματα των θανόντων και των απογόνων τους. Επίσης, σε εθνικό επίπεδο θα πρέπει να υπάρξει ένα κείμενο-οδηγία που να καθοδηγεί συμβουλευτικά τα μουσεία, τα ιδρύματα ή τους φορείς που διαθέτουν ανθρώπινα υπολείμματα σε θέματα διαχείρισης, όπως η προστασία, η διαφύλαξη, η μεταχείριση, η έκθεση κ.ά. Σε ένα τέτοιο κείμενο θα πρέπει να γίνεται εκτενής αναφορά στην αξία των ανθρωπίνων υπολειμμάτων, καθώς και στην ανάγκη απόδοσης σε αυτά του δέοντος σεβασμού. Στο πλαίσιο του κειμένου-οδηγία κρίνεται ακόμα απαραίτητη η κατάθεση προτάσεων με συμβουλευτικό χαρακτήρα, η υπόδειξη των κατάλληλων πολιτικών και η ανάδειξη των βέλτιστων πρακτικών. Η συγγραφή ενός τέτοιου εγχειριδίου θα πρέπει να είναι προϊόν ομαδικής εργασίας το οποίο θα προκύψει από τις εργασίες μιας διεπιστημονικής επιτροπής Ελλήνων και πιθανότατα ξένων ειδικών σε θέματα διαχείρισης ανθρωπίνων υπολειμμάτων.

Τέλος, απαιτείται η δημιουργία ενός συστήματος πιστοποίησης και αναγνώρισης των μουσείων και όποιων φορέων διαχειρίζονται συλλογές με ανθρώπινα υπολείμματα. Ένα τέτοιο σύστημα πιστοποίησης και αναγνώρισης θα πρέπει να λειτουργήσει τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι φορείς που διαθέτουν συλλογές ανθρωπίνων υπολειμμάτων θα πρέπει να ανταποκρίνονται σε μια σειρά ελάχιστων βασικών προδιαγραφών και προτύπων, προκειμένου να πιστοποιηθούν και να αναγνωρίζεται η εύρυθμη λειτουργία τους. Μέσω ενός τέτοιου συστήματος απαιτείται να προδιαρίζονται:

- **τα προσαποϊούμενα** ώστε διάφοροι φορείς να μπορούν να φυλάσσουν, να εκθέτουν, να συντηρούν και να προσφέρουν για έρευνα τις συλλογές τους,

- **οι γνώσεις, οι δεξιότητες και η συμπεριφορά** όσων διαχειρίζονται ανθρώπινα υπολείμματα.

Παράλληλα, κρίνεται αναγκαία η δημιουργία ενός μητρώου με τους διαπιστευμένους εμπειρογνώμονες και φορείς, οι οποίοι, και μόνο αυτοί, θα μπορούν να διαχειρίζονται ανθρώπινα υπολείμματα βάσει μιας κοινά συμφωνημένης δεοντολογίας και πρακτικής. Άλλωστε, επανειλημμένα έχει επισημανθεί η αναγκαιότητα εγκαθίδρυσης ενός διεθνούς νομοθετικού πλαισίου διευθέτησης θεμάτων που αφορούν τα ανθρώπινα υπολείμματα, το οποίο θα πρέπει να συνδυαστεί με τη δημιουργία ενός διεθνούς συστήματος πιστοποίησης και αναγνώρισης φορέων και εμπειρογνώμωνων. Μάλιστα, κρίνεται σκόπιμο η Ελλάδα να μη μείνει αμέτοχη στο διεθνές διάλογο, αλλά να αναλάβει ενεργό δράση. Επιπρόσθετως, η Ελλάδα θα πρέπει να προνοήσει για την αντιμετώπιση προβλημάτων που ενδεχομένως θα ανακύψουν στο έγγυς μέλλον σε εθνικό επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσον

Παναγιώτης, Γ. 2009. «Δεοντολογία και Μεθοδολογικά Ζητήματα: Συμπεριφορά και Ανάδειξη Ανθρώπινων Υπολειμμάτων». *Ανάστημα* 3:135-147.

Ξενόγλωσσον

Baets, A., 2004. "A Declaration of the Responsibilities of Present Generations toward Past Generations." *History and Theory* [Thema Issue] 43:130-164.

Berkes, Y.M., 2006. "Bodyworlds and the Ethics of Using Human Remains: A Preliminary Discussion." *Bioethics* 20(5):233-247.

Burns, L., 2007. "Gunther von Hagens' Body Worlds: Selling Beautiful Education?" *The American Journal of Bioethics* 7(4):12-23.

Christensen, A.M., 2006. "Moral Considerations in Body Donation for Scientific Research: A Unique Look at the University of Tennessee's Anthropological Research Facility." *Bioethics* 20(3):136-145.

Dopoulos, C., Moraitis, K., Vanna V., Manolis, S., 2011. "Greece", στο Marques Grant, K.; Fibiger, L. (επιμ.). *The Routledge Handbook of Archaeological Human Remains and Legislation*. Abingdon: Routledge, σσ. 173-183.

Freeland, C., 2005. *Μο ειναι αυτο Τελος; Εισαγωγή στη Βεωρία του Τόπου*. Αθήνα: Πηλεβρον.

Goldstein, L., Kintigh K., 1990. "Ethics and the Reburial Controversy." *American Antiquity* 55:585-591.

Green, J.; Green, M., 2006 (2η έκδοση). *Dealing with Death: A Handbook of Practices, Procedures and Law*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Komar, D.A., Bulkstra, J.E., 2008. *Forensic Anthropology: Contemporary Theory and Practice*. New York: Oxford University Press.

Malea, E., Mertzani, M., Panagians, G., 2004. "Dealing with Sacred and Criminal Human Remains", στο *IC 30th Conference and Workshop, Unusual Materials, Unconventional Approak*, 26-30 May 2004.

Mertzani, M., Malea, E., Marakis, N.; Panagians, G., 2008. "Towards a Binding Code of Ethics for the Conservation and Display of Human Remains", στο Bridgland, J. (επιμ.). *Preprints of ICOM-CC 15th Triennial Conference, New Delhi, India, 22-26 Sep. 2008*, σσ. 364-369.

Panagians, G., 2001. "The Influence of Conservation Treatments on Physical Anthropology Research", στο Williams, E. (επιμ.). *Human Remains: Conservation, Retrieval and Analysis*, 7:11 Nov. 1999, Williamsburg: Oxford: Archaeopress [BAR Series 934], σσ.95-98.

Stanford, P., 2005. *The Catholic Church*. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.bbc.co.uk/religion/faithstories/29/02/2008>

Vogel, K., 1999. "The Transparent Man - Some Comments on the History of a Symbol", στο Bud, R.; Frit, B.; Trischler, H. (επιμ.). *Manifesting Medicine: Bodies and Machines*. Amsterdam: Harwood, σσ. 31-62.

Walker, P.L., 2000. "Bioarchaeological Ethics: A Historical Perspective on the Value of Human Remains", στο Katzenberg, M.A., Saunders, S.R. (επιμ.). *Biological Anthropology of the Human Skeleton*. New York: Wiley, σσ. 3-39.

Μουσειακή εκπαίδευση στην πράξη: ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη Νεοιθική Εποχή¹

Αλεξάνδρα Τράντα
Δρ Αρχαιολογίας – Μουσειολόγος

Περίληψη

Με δεδομένη την εκπαιδευτική αξία των αντικειμένων, δημιουργήθηκε και υλοποιήθηκε πιλοτικά ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη Νεοιθική Συλλογή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου για μαθητές της Γ' Δημοτικού με τους εξής στόχους:

1. Την προσέγγιση της σχετικής ενότητας του μαθήματος της ιστορίας βάσει των εκθεμάτων, εφόσον η ιστορία εθίζει τους μαθητές ως βιωμένη εμπειρία.
2. Την ενίσχυση της κριτικής σκέψης και κατανόηση της ύπαρξης διαφορετικών απόψεων για τα (αρχαιολογικά) δεδομένα, εφόσον για κάθε έκφραση του προϊστορικού πολιτισμού, από τον οποία απομαρτίζονται οι γραπτές πηγές, ενδείξεις και ενδεχόμενες προτάσεις ερμηνείας τους υπάρχουν αποκλειστικά στα αρχαιολογικά δεδομένα, δηλαδή τα ίδια τα αντικείμενα και τα συμφοροζόμενα τους.
3. Το να αντιληφθούν οι μαθητές ότι η προϊστορία γενικότερα και ο νεοιθικός πολιτισμός ειδικότερα δεν αποτελούν «προϊστορία» της κλασικής εποχής ούτε ήταν «πρωτόγονοι» οι άνθρωποι που έζησαν τότε, όπως αναπαράγουν τα ισχύοντα πρότυπα και στερεότυπα και

4. την καλλιέργεια του ομαδικού πνεύματος. Αρχικά επιστημονήθηκε στους μαθητές ότι τα αντικείμενα είναι οι μόνες πηγές από τις οποίες μπορούμε να αντιληφθούμε στοιχεία για τη ζωή των ανθρώπων που έζησαν εκείνη την εποχή, εφόσον αυτή είναι η προϊστορία, και ότι τα αντικείμενα μπορούν να «μιλήσουν», να «εκπαιδεύσουν» δηλαδή από αυτά απαντήσεις σε ερωτήματα που θέτουμε – εντός όμως συγκεκριμένων ορίων. Στη συνέχεια, τα παιδιά κλήθηκαν να σκεφτούν τι θα ήθελαν να μάθουν για τους ανθρώπους της νεοιθικής εποχής, αναζητώντας απαντήσεις στα αντικείμενα της αίθουσας. Είναι πολύ σημαντικό το ότι κατάφεραν πολύ ικανοποιητικά να προτείνουν και να παρουσιάσουν στην ομάδα απαντήσεις, αξιοποιώντας μάλιστα και αντικείμενα με «βαθμια δυσκολία» ως προς την επεξεργασία. Η συνειδητοποίηση των ορίων της γνώσης μας μέσω των αντικειμένων, εναντίον της «αυθεντίας» του σχολικού βιβλίου, η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και η καλλιέργεια της φαντασίας μπορούν να συμβάλουν καθοριστικά στη στάση των σύγχρονων ενηλίκων ως εν δυνάμει επισκεπτών μουσείων.

Εισαγωγή - στόχοι μουσειακής εκπαίδευσης

Ευμφωνα με τον ορισμό του ICOM, «μουσεία είναι ένα μόνιμο ίδρυμα, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξης της, ανοικτό στο κοινό, με έργα τη συλλογή, τη μελέτη, τη διατήρηση, τη γνωστοποίηση και την έκθεση τεκμηρίων του ανθρώπινου πολιτισμού και περιβάλλοντος, με στόχο τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία». Επομένως, η εκπαιδευτική υπόσταση του μουσείου υφίσταται ήδη από το 19ο αιώνα (Hooper-Greenhill 1991). Παρ'όλο, ο σύγχρονος παιδαγωγικός ρόλος του μουσείου διαφέρει τόσο από τον αντίστοιχο του 19ου αιώνα, όσο και οι παιδαγωγικές απόψεις της εποχής από τις σύγχρονες. Η αυταρκής μετάδοση γνώσεων με σκοπό τη μηχανική μάθηση έχει αντικατασταθεί από την εμπλεκόμενη εκπαιδευόμενη στη μάθηση (Hein 2006, Hooper-Greenhill 2007, Νικονάνου-Κασθίλης 2008). Σε αυτό το πλαίσιο, η μουσειοπαιδαγωγική έχει οριστεί ως «η πράξη και η θεωρία του τομέα της παιδαγωγικής, στον οποίο πραγματοποιείται παιδαγωγική πράξη στο χώρο του μουσείου, που αναφέρεται σε πραγματικούς ή πιθανούς επισκέπτες, παιδιά και ενήλικες, με πρόθεση να μεσοδοθούν ανάμεσά τους και στο μουσείο, αλλά

κυρίως στα μουσειακά αντικείμενα, και με στόχο να τους προωθήσει γνωστικά, συναισθηματικά και ψυχοκινητικά...» (Νικονάνου 2005, 20). Επομένως, αποσκοπεί, μεταξύ άλλων, στην εξοικείωση με την έννοια του μουσείου και με το μουσείο ως φυσικό χώρο. Εφόσον τα αντικείμενα έχουν την ιδιότητα να ανακαλύθουν γνώσεις και να εξάγουν την περιέργεια, η μουσειακή εκπαίδευση έχει βαρύνουσα εκπαιδευτική σημασία, διότι, παράλληλα με την ανάπτυξη της σκέψης και της γνώσης των μαθητών, τους εισάγει στην ανάγνωση των αντικειμένων και του υλικού πολιτισμού. Η δυνατότητα αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία σήμερα, που κυριαρχεί η φευγαλέα ηλεκτρονική εικόνα των πραγμάτων (Νακού 2001, 51). Το επιστημολογικό ενδιαφέρον για τη χρήση των αντικειμένων στη διαδικασία της μάθησης διατυπώνεται ήδη στο μεσαίωνα: ο Θωμάς Ακινάτης υπογράμμισε ότι κάθε γνώση που δε μπορούσε να υποστηριχθεί από τη μελέτη των αντικειμένων οφείδε να απορριφθεί. Έκτοτε, πολλοί φιλόσοφοι και παιδαγωγοί -όπως οι Bacon, Rousseau, Dewey- συνηγόρησαν υπέρ της ανάπτυξης των παιδιών μέσω της εξάσκησης των αισθήσεων που στηρίζεται στα αντικείμενα (Hooper-Greenhill

1992]. Η υλική υπόσταση των αντικειμένων και η αυθεντικότητά τους προκαλούν την περιέργεια και τα ενδιαφέροντα ακόμη και των πολύ μικρών παιδιών [Κοιτασπολύτου 2002]. Ειδικότερα, η νεολιθική εποχή, ως περίοδος της προϊστορίας, χαρακτηρίζεται από την έλλειψη γραπτών πηγών, επομένως τα αντικείμενα είναι οι μοναδικές υλικές μαρτυρίες για την καθημερινότητα των ανθρώπων. Επισημαίνεται εδώ ότι η έλλειψη γραπτών πηγών δεν δηλώνεται ρητά στη μουσειακή έκθεση, ενώ θα τονιστεί, όπως θα δούμε στη συνέχεια, στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Τέλος, έχει παρατηρηθεί ότι ο μουσειακός χώρος ωθεί τα παιδιά να αποφύγουν την πιστή αναπαραγωγή γλωσσών [Νόκου 2006, 230]. Στην περίπτωση του παρόντος εκπαιδευτικού προγράμματος, τα παιδιά που το υλοποίησαν πιθανότατα δεν είχαν διδαχθεί ακόμη τα συγκεκριμένα κεφάλαια της Ιστορίας.

Σχεδιασμός εκπαιδευτικού προγράμματος

Τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα έχουν σκοπό να ενισχύσουν τη βιωματική, την ομαδοσυνεργιακή και τη διερευνητική μάθηση και να εντάξουν τον πολιτισμό στην καθημερινότητα του παιδιού [Αθλητιστής 1996, 25]. Κάθε εκπαιδευτικό πρόγραμμα δέον είναι να αποτελέσει μία ευχάριστη εμπειρία προσαρμοσμένη στις ανάγκες των παιδιών, αφού έχει παρατηρηθεί ότι μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα με ψυχαγωγικό χαρακτήρα έχουν καλύτερα αποτελέσματα από αντίστοιχα παραδοσιακού εκπαιδευτικού χαρακτήρα [Νόκου 2001, 204].

Στο παρόν πρόγραμμα, η μουσειακή εκπαίδευση συνδέεται με το Αναλυτικό Πρόγραμμα και συγκεκριμένα με την ενότητα του μαθήματος της Ιστορίας της Γ' Δημοτικού για τη νεολιθική εποχή. Οι στόχοι έχουν τεθεί οι εξής:

1. Η προσέγγιση της σχετικής ενότητας του μαθήματος της Ιστορίας βάσει των εκθεμάτων, εφόσον η ιστορία ελκίζει τους μαθητές ως βιωμένη εμπειρία [Νόκου 2006]. Στόχος είναι να γαπηθούν τα παιδιά από αντικείμενα της καθημερινής ζωής των ανθρώπων της νεολιθικής εποχής και να τους δημιουργηθεί ενδιαφέρον για τους ανθρώπους που τα δημιούργησαν. Εξάλλου, παιδαγωγικές έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά τείνουν να ενδιαφέρονται περισσότερο για χημικά αντικείμενα μάλλον παρά για έργα τέχνης [Νόκου 2001, 251]. Η αίθουσα με τα αντικείμενα της νεολιθικής εποχής ανταποκρίνεται σε αυτό, διότι οι επιμελητές της έκθεσης αποπειράθηκαν να εντάξουν τα αντικείμενα στο πολιτισμικό πλαίσιο της εποχής τους και όχι να τα παρουσιάσουν ως έργα τέχνης, όπως συμβαίνει στις άλλες δυο αίθουσες της προϊστορικής συλλογής [κυκλοδικα-μυκηναϊκά] [Τραντα-Νικόλι 2008].

2. Ενίσχυση της κριτικής σκέψης και κατανόηση της ύπαρξης διαφορετικών απόψεων για τα [αρχαιολογικά] δεδομένα. Στα σχολικά βιβλία της Ιστορίας της Γ' Δημοτικού παρουσιάζονται ως δεδομένα ζητήματα αμφισβητούμενα στην αρχαιολογική έρευνα. Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν, ο δευτέρος σύμφωνα με το βιβλίο, ρόλος των ειδωλίων στη Θρησκεία και η οργάνωση και δομή της νεολιθικής κοινωνίας. Για το ανθρώπινο μορφή ειδώλια [Τράντα-Νικόδη 2000], όπως και για κάθε έκφραση του προϊστορικού πολιτισμού, από τον οποίο απουσιάζουν οι γραπτές πηγές, ενδείξεις και ενδεχόμενες προτάσεις ερμηνείας τους υπάρχουν αποκλειστικά στα αρχαιολογικά δεδομένα, δηλαδή τα ίδια τα αντικείμενα και τα συμφρασόμενά τους [Hodder 2002, 38-29]. Όπως το διατύπωσε χαρακτηριστικά ο επιφανής θρησκειολόγος M. Nilsson, η προϊστορική θρησκεία μπορεί να παραληφθεί με βιβλίο από το οποίο έχουν σωθεί οι εικόνες [τα αντικείμενα], αλλά λείπουν τα κείμενα [οι γραπτές πηγές] [Nilsson 1950, 7]. Οι παραπάνω προβληματισμοί ισχύουν και για την οργάνωση και δομή της νεολιθικής κοινωνίας [Preziosi-Hitchcock 1999, 33-44]. Επομένως, όταν οι μαθητές διδάσκονται στο σχολείο την ενότητα που αφορά τη νεολιθική εποχή, ενδεχομένως να αναρωτηθούν, εφόσον έχει προληφθεί σχετική συζήτηση στο μουσειολογικό πρόγραμμα, αν πράγματι όλα τα ειδώλια απεικονίζουν την «πρωτή θεά που πάτρειψαν, τη θεά της γονιμότητας» ή κατά πόσο μπορούμε να είμαστε βίγαιροι ότι «τον πιο γενναίο τον έκαναν αρχηγό», σύμφωνα με το σχολικό βιβλίο.

3. Ένας άλλος εξίσου σημαντικός στόχος είναι το να αντιληφθούν οι μαθητές ότι η προϊστορία γενικότερα, και ο νεολιθικός πολιτισμός ειδικότερα, δεν αποτελείται «πρεϊτουδία» της κλασικής εποχής ούτε ήταν «πρωτάγονοι» οι άνθρωποι που έζησαν τότε, όπως αναπαράγουν τα ισχυόντα πρότυπα και στερεότυπα [Χουρμουζιάδη 2006, 240].

4. Τέλος, εφόσον στη μουσειολογική εμπειρία εμπλέκονται η προσωπική, η φυσική και η κοινωνική διάσταση [Falk-Dierking 2000], κοινός στόχος των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι η καλλιέργεια του ομαδικού πνεύματος. Οι εμπειρίες που θα αποκτηθούν και η επίλυση των προβλημάτων που θα παρουσιαστούν είναι αυτές που θα οδηγήσουν στη μάθηση και την ανάπτυξη ποικίλων δεξιοτήτων. Ενδεικτικά αναφέρουμε την κριτική σκέψη, την ικανότητα σύγκρισης και την ικανότητα αναζήτησης και αξιοποίησης πληροφορίας, δηλαδή δεξιότητες που βοηθούν στην οικοδόμηση της γνώσης και στην ανάπτυξη γνωστικής ευελιξίας. Με άλλα λόγια, ο μαθητής «μαθαίνει πως να μαθαίνει», αφού, σύμφωνα με σύγχρονες προσεγγίσεις της εκπαίδευσης, η απόσπρωση στείρων γνώσεων δεν είναι αυτοσκοπός, αυτό που έχει σημασία είναι το να μαθαίνει κανείς πως θα χρησιμοποιήσει τη σκέψη και τις γνώσεις του, ώστε να αντιμετωπίζει τις ποικιλοπύρες καταστάσεις της ζωής [Νάκου 2001, 209]. Σε αυτό το πνεύμα, η έμφαση δίνεται στην ποιότητα και όχι στην ποσότητα της γνώσης.

Υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος

Πριν την υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος, οι μαθητές ενημερώθηκαν από τη μουσειοπαιδαγωγό για το μουσείο που πρόκειται να επισκεφθούν, το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, η οποία και τους υπενθύμισε τους κανόνες συμπεριφοράς σε μουσεία. Επίσης, της επίσκεψης στην αίθουσα προηγήθηκε η ανάγνωση αποσπασμάτων από το βιβλίο της Ειρήνης Νάκου «Ταξίδια στην Προϊστορική Ελλάδα», και ειδικότερα από το κεφάλαιο που αφορά τη νεολιθική εποχή [Νάκου 2004, 18-27]. Εισηγήθηκε στους μαθητές ότι θα δουν αντικείμενα των ανθρώπων που έζησαν τότε, τονίστηκε ότι τα αντικείμενα είναι οι μόνες πηγές από τις οποίες μπορούμε να αντλήσουμε στοιχεία για τη ζωή τους, εφόσον η ελπίδα με την οποία ασχολούμαστε είναι η προϊστορία, και ότι τα αντικείμενα μπορούν να «μιλήσουν», να «εκφραστούν» δηλαδή από αυτά απαντήσεις σε ερωτήματα που θέτουμε εντός όμως συγκεκριμένων ορίων.

Στη συνέχεια, τα παιδιά κλήθηκαν να σκεφτούν τι θα ήθελαν να μάθουν για τους ανθρώπους της νεολιθικής εποχής: αναζητώντας απαντήσεις στα αντικείμενα της αίθουσας. Η δραστηριότητα αυτή υποχρεώθηκε από την επίσημανση ότι η έκπληξη και η απαρτία διευκολύνουν τη δόμηση ουσιαστικών τύπων γνώσης [Νάκου 2001, 192-193]. Ακόμη, επειδή έχει παρατηρηθεί ότι τα παιδιά αισθάνονται ανίσχυρα σε ένα μουσείο, όπου οι δραστηριότητες κατευθύνονται αποκλειστικά από ενήλικες [Jensen 1999, 112], θεωρήσαμε σημαντικό το να θέσουν τα ίδια τα παιδιά ερωτήματα στα οποία θα προσπαθούσαμε όλοι μαζί να απαντήσουμε. Από τη συζήτηση προέκυψε ότι τα παιδιά ήθελαν να ανακαλύψουν για τους ανθρώπους της νεολιθικής εποχής τα εξής: Τι έτρωγαν; Πού ζούσαν; Πώς ήταν τα σπίτια τους; Φορούσαν ρούχα; Ταξίδευαν;

Επιστράφηκε; Τι πίστευαν; Είχαν αρχηγό; Τα ερωτήματα αυτά μοιράστηκαν σε ομάδες παιδιών, κάθε μια τις οποίες ανέλαβε να ψάξει στην αίθουσα να βρει στοιχεία διαφωτιστικά στα ερωτήματα αυτά. Αρχικά δόθηκε λίγος χρόνος ελεύθερης περιήγησης στην έκθεση (περίπου 15'), με σκοπό τα παιδιά να εξοικειωθούν με τα αντικείμενα και να τα παρατηρήσουν συζητώντας μεταξύ τους. Έχει εισηγηθεί διατυπωθεί ότι το καλύτερο που μπορεί να κάνει ο μουσειοπαιδαγωγός είναι να εξασφαλίσει στα παιδιά όσο περισσότερο χρόνο μπορεί σε απευθείας επαφή με τα εκθέματα [Βέμη 2006, 10], εφόσον «οριστουργήματα τέχνης και μασταριάς, τεχνικά έργα όσο και ταπεινά αντικείμενα της καθημερινής ζωής συνιστούν ένα εκπαιδευτικό υλικό πρώτης ποιότητας» [Βέμη 2006, 18]. Στη συνέχεια, η ομάδα περιηγήθηκε πιο συστηματικά στην έκθεση, ακολουθώντας αραιότεροστροφη πορεία, ενώ, με τη συμμετοχή της μουσειοπαιδαγωγού και τον καθήκον ρόλο της ως ξεναγού, δηλαδή «ενσκηπτήριτη εντυπώσεων» [Verni 2007], τα παιδιά προτρέπονταν να σκεφτούν φωναχτά και να διατυπώσουν ερωτήσεις, ενώ οι διαφορετικές απαντήσεις, οι οποίες προτεινόταν από τα παιδιά και εξετάζονταν από την ομάδα με τη διακριτική παρουσία της μουσειοπαιδαγωγού, σπέρρεαν από διαφορετικές ερμηνείες. Στη συνέχεια, μοιράστηκαν στα παιδιά σε χαρτί οι ερωτήσεις που τα ίδια είχαν θέσει προς απάντηση. Έτσι, με την προτροπή της μουσειοπαιδαγωγού και με ερεθίσματα που προέκυπταν από τη συζήτηση της ομάδας, άρχισαν να εξετάζουν πιο συστηματικά τα αντικείμενα, διερευνώντας από ποια θα μπορούσαν να αντλήσουν στοιχεία. Επειδή η γνώση δεν παρέχεται απλά δωρεάν από τα σκεπτόμενα υποκείμενα με βάση ερωτήματα που θέτουν και τη διαδικασία που ακολουθούν για να τα απαντήσουν [Νάκου 2001, 192-193], η μουσειοπαιδαγωγός παρενέβαινε θέτοντας ερωτήσεις στις οποίες οι μαθητές προτρέπονταν να αιτιολογούν τις απαντήσεις τους [μοιευτική μέθοδος].

Επίσης, τα παιδιά ενθαρρύνθηκαν να αναζητήσουν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ σχετικών αντικειμένων και με τα αντίστοιχα σύγχρονά τους, εφόσον η δόμηση των νοημάτων γίνεται σταδιακά και η πραγματικότητα κατασκευάζεται σε μία διαδικασία συνεχούς επαναδιαπραγμάτευσης, που εμπλέκει τα άτομα στο να ανακαλέσουν προηγούμενες εμπειρίες τους (Hein, 1995, Hooper-Greenhill 1999, 16). Επίσης, η μάθηση νοείται ως «αντιπαράθεση» μεταξύ της σύλληψης του ανθρώπου για την πραγματικότητα και των νέων δεδομένων που προστίθενται σε αυτή (Jensen 1999, 111). Επομένως, ο ρόλος του δασκάλου, και του μουσειοπαιδαγωγού, συνίσταται στο να παρέχει μαθησιακές εμπειρίες στις οποίες οι προϋπάρχουσες γνώσεις ανακαλούνται, εξετάζονται και διεκρίνονται (Hooper-Greenhill 1992, 21). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η, συνήθης στα αρχαιολογικά μουσεία, χρήση ορολογίας στις λέξεις των εκθέσεων, η οποία συχνά δημιουργεί αμηχανία: «Δεν ξέρω τι είναι περίπλοκο», αναρωτήθηκε μεγαλόφωνα ένα κορίτσι 8 ετών, αλλά η επεξήγηση μας ότι και η ίδια φορούσε ένα αντίστοιχο σύγχρονο κόσμημα τη βοήθησε να εικονοποιήσει αυτόν τον όρο. Τα παιδιά κλήθηκαν να σκεφτούν τι είδους πληροφορίες μπορούμε να αντλήσουμε από τα αντικείμενα για τους ανθρώπους που τα κατασκεύασαν και τα χρησιμοποίησαν. Από τη συζήτηση προκύπτει ότι κατανόησαν πως, βάσει των αντικειμένων, μπορεί κανείς να αναληφθεί στοιχεία για την τέχνη και την τεχνολογία (π.χ. τη διακόσμηση της κεραμικής, τον τύπο κατοικίας, την κατασκευή και διακόσμηση αγγείων και ειδωλίων). Όμως, η αβεβαιότητα των απαντήσεων σε ερωτήσεις που αφορούν της Γνωστικής Αρχαιολογίας, π.χ. σχετικά με το τι πίστευαν οι άνθρωποι της εποχής αυτής ή ποια ήταν η χρήση των ειδωλίων, αποτέλεσαν την αφορμή ώστε να τονιστεί η –καθοριστική για τους περιορισμούς στη γνώση μας– απουσία γραπτών πηγών. Η συνεπαικτική αβεβαιότητα για πτυχές του βίου

και του πολιτισμού της νεολιθικής εποχής έδωσε το έναυσμα στους μαθητές να συνειδητοποιήσουν το όριο της ανασύστασης του παρελθόντος, της ερμηνείας αποκλειστικά μέσω των αντικειμένων, καθώς και της ύπαρξης πολλαπλών ερμηνειών.

Τέλος, οι μαθητές συμπλήρωσαν ένα ερωτηματολόγιο. Στην ερώτηση «Έτσι άρεσε η επίσκεψη στο μουσείο, γιατί»; όλοι απάντησαν καταφατικά και αιτιολόγησαν την απάντησή τους ως εξής: «Είδα πολλά ωραία πράγματα» (αγόρι, 7 1/2 ετών), «μάθαμε καινούρια πράγματα, μας λύθηκαν απορίες και περάσαμε ποθυ ωραία» (κορίτσι, 8 ετών).

Στην ερώτηση «Ποιο αντικείμενο σου άρεσε πιο πολύ και γιατί»; τα περισσότερα παιδιά προτίμησαν αντικείμενα, που, εκτός του χρηστικού χαρακτήρα, έχουν και αισθητική αξία: «Τα βάζα, γιατί έχουν ωραίο χρώμα» - απαντά κορίτσι, 8 ετών, αλλά και αντικείμενα που είναι αμιγώς «έργα τέχνης», όπως τα κοσμήματα. Παράδειγμα, ένα αγόρι επέλεξε τις «αποθρακωμένες τροφές, γιατί έχουν περάσει πάρα πολλά χρόνια κι οι τροφές υπάρχουν ακόμα» (αγόρι, 7 1/2 ετών).

Στην ερώτηση «Τι σου έκανε τη μεγαλύτερη εντύπωση από όσα είδες και άκουσες»; όλοι απάντησαν βάσει των αντικειμένων. Επέλεξαν το ανθρωπόμορφο και ζωόμορφο ειδώλια («αγαψιστά που παρουσιάζουν γυναίκα στην εγκυμοσύνη», απαντά κορίτσι 8 ετών και «τα μικρά ζώα που έφτιαχναν από πηλό», απαντά κορίτσι 8 ετών, αλλά και τους αποθρακωμένους καρπούς: «Τα ξεραμένα σικά» προτίμησε κορίτσι 7 1/2 ετών). Επίσης, επειδή, σύμφωνα με έρευνες, καταδεικνύεται ότι παιδιά ηλικίας 8 χρόνων [στην ηλικία που απευθύνεται το συγκεκριμένο πρόγραμμα] αγνοούν πώς τα αντικείμενα περιέχονται στα μουσεία (Jensen 1999, 111), ένα εκτενώς συμπληρωμένο αγγείο αποτέλεσε την αφορμή για μία νύξη για την προέλευση των μουσειακών αντικειμένων από την αρχαιολογική ανασκαφή και για τη συντήρηση των αντικειμένων.

Συμπεράσματα

Παρόλο που η μουσειοπαιδαγωγική καλείται να δημιουργήσει τις προϋπθέσεις δισυνδεσης του μουσείου με το κοινό του, έχει τονιστεί ο περιορισμένος ρόλος της στην Ελλάδα σε μουσειακές πειραματικές, όπως η έκθεση, μαζί με άλλες τις δραστηριότητες που τη συνοδεύουν. Έτσι, ο μουσειοπαιδαγωγός δημιουργεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα αφού έχει στηθεί η έκθεση (Νικανόπου 2005, 18). Αυτό σημαίνει ότι στο σχεδιασμό δεν έχουν ληφθεί υπόψη οι σύγχρονες τάσεις της παιδαγωγικής (π.χ. η ύπαρξη διαφορετικών ειδών ευφυΐας και μαθησιακών τύπων) (Hooper-Greenhill 1999, 15).

Παρόλο αυτό, φαίνεται ότι ακόμη και σε αντικειμενοκεντρικά μουσειακά περιβάλλοντα, παραδοσιακού χαρακτήρα και σχεδιασμού, η συγκίνηση που προσφέρουν τα αυθεντικά αντικείμενα, σε συνδυασμό με την κοινωνική διάσταση της επίσκεψης, που κατεξοχήν συντελείται στη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα, μπορούν να δημιουργήσουν ευχάριστες και αξιωμανήμονες εμπειρίες.

Τα παιδιά κατάφεραν πολύ ικανοποιητικά να προτείνουν και να παρουσιάσουν στην ομάδα απαντήσεις σε ερωτήματα, αξιολογώντας μάλιστα και αντικείμενα με «βαθμό δυσκολίας» (Νάκου 2001, 225-226) ως προς την επεξεργασία τους; χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο εντοπισμός των αποτυπωμάτων καλαμιών ως μέρος της απάντησης στο ερώτημα «πώς ήταν τα σπίτια τους;». Επίσης, έδειξαν ότι αφομοίωσαν την αρχαιολογική ορολογία και μάλιστα την αναπαρήγαγαν στο ερωτηματολόγιο: ρώτησαν πώς λέγονται τα πήλινα σκεύη, και χρησιμοποίησαν τον όρο «αγγεία» στο ερωτηματολόγιο. Η συνειδητοποίηση των ορίων της γνώσης μας μέσω των αντικειμένων, εναντίον της «αυθεντίας» του σχολικού βιβλίου, η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και η καλλιέργεια της φαντασίας μπορούν να συμβάλλουν καθοριστικά στη στάση των αυριανών ενηλίκων ως ενδυνάμει επισκεπτών. Είναι εντυπωσιακό ότι στην ερώτηση «Τι θα ήθελες να ξαναδείς;», ένα κορίτσι (8 ετών) απάντησε: «θα ήθελα να τα ξαναδώ όλα, γιατί θα παρατηρώ κάθε φορά και κάτι καινούριο».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αβλίδης, 1996. *Μουσείο και Συναίρεση. Διδασκαλία και Άγος*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Βέλι, Β., 2006. «Μαθησιακές διαδικασίες: Μια νέα αντίληψη των εκπαιδευτικών». *Παιδαγωγική Επιθεώρηση* 42:7-22.

Νόδας, Γ., 2002. *Διαβάοντας το παρελθόν* [μερ. Μουζουρίδης, Π., Νικολέτσου, Η., Τσαβίτη, Μ.]. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου Μαιερτέλης. Γκ., Καλιώτη, Ε., Μιχαήλ, Μ., 2007. *Ιστορία Γ. Δημιουργία από τη μνήμη στην ιστορία*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Κοϊτσάροβιτς, Δ., 2002. «Μάθηση μέσω αντικειμένων: τα χαρακτηριστικά της και η εφαρμογή της στο χώρο του μουσείου και του αρχείου». *Αρχαίο Διακείμεν* 82:12-18.

Νόκας, Ε., 2001. *Μουσεία: Είδη, τη πρόγυρα και ο πολιτισμός*. Αθήνα: Νήσος.

Νόκας, Ε., 2004. *Ταξίδια στην προϊστορική Ελλάδα*. Αθήνα: Κέδρος.

Νόκας, Ε., 2006. «Διδασκική και ιστορική, ιθική και πολιτιστική μάθηση» στο Κονκιάς, Γ., Νόκας, Ε. [επιμ.], *Πρακτικές στην υπαρκτή εκπαίδευση στα αρχαία του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 279-311.

Νικολάου, Ν., 2005. «Ο ρόλος της μουσειολογικής στο σύγχρονα μουσεία». *Τετράδι Μουσειολογίας* 2:18-25.

Νικολάου, Ν., Κασβίλης, Η. [επιμ.], 2008. *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο*. Αθήνα: Πατάκι.

Τράντα-Νικόλη, Α., 2000. «Ανθρωπομορφισμός νεολιθικών ειδώλων». *Σόφια* 13:20-29.

Χουρμυζοπούλου, Α., 2006. *Το ελληνικό αρχαιολογικό μνημείο: Ο κίνησος το είδος ο επικοινωνία. Θεσσαλονίκη: Βάνιας*.

Ξενόγλωσση

Falk, J.H., Dierking, L., 2000. *Learning from museums: Visitor experiences and the making of meaning*. Washington: AltaMira Press.

Hein, G., 1995. "The Constructivist Museum". *Journal of Education in Museums* 16:21-23.

Hein, G., 2006. "Museum Education", στο McDonald, S. [επιμ.], *A Companion to Museum Studies*. Oxford: Blackwell Publishing, σσ. 340-352.

Hooper-Greenhill, E., 1991. *Museum and Gallery Education*. Leicester: Leicester University Press.

Hooper-Greenhill, E., 1992. "Museum Education", στο Thompson, J. [επιμ.], *Manual of Curatorship: a Guide of Museum Practice*, σσ. 670-689.

Hooper-Greenhill, E., 1999. *The Educational Role of the Museum*. London: Routledge.

Hooper-Greenhill, E., 2007. *Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*. London and New York: Routledge.

Jensen, N., 1999. "Children, Teenagers and Adults in Museums: A Developmental Perspective", στο Hooper-Greenhill, E. [επιμ.], *The Educational Role of the Museum*. London: Routledge, σσ. 25-30.

Nielsen, M., 1930. *The Minoan-Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion*. Lund: Gleerup.

Preziosi, D., Hitchcock, L.A., 1999. *Aegean Art and Architecture*. Oxford: Oxford University Press.

Tranta-Nikoli, A., 2008. "Representing 'greek' prehistory: some remarks", στο: Aronsson, P., Nyblom, A. [επιμ.], *Comparing National Museums, Territories, Nation-Building and Change*. NaMu IV, Linköping University, Norrköping: Sweden, 18-20 February 2008, σσ. 143-149. Διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: www.ep.lu.se/ftp/epc-030/010/epc0830010.pdf [ελέυσησος εντοκωσιν: 5/6/11].

Yeni, V., 2007. "Staging narratives in the museum: the guided visit and museum education". *Museology* 4:71-80. Διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: www.museology.tla.ac.gr/en/ge/articles/200712511318.pdf [ελέυσησος εντοκωσιν: 5/6/11].

Τα αρχαιολογικά μουσεία και η επικοινωνία τους με το κοινό: Ανασταλτικοί παράγοντες επιρροής στο μοτίβο της επισκεψιμότητας των αρχαιολογικών μουσείων της Αθήνας¹

Αναστασία Δοξανάκη
Αρχαιολόγος – Μουσειολόγος PhD

Περίληψη

Οι μουσειακές σπουδές πρόσφατα άρχισαν να πραγματεύονται κριτικά την επικοινωνιακή σχέση τους με τους επισκέπτες. Παρόλο, ενώ στην Ελλάδα υπάρχει πλήθος μουσείων, κυρίως αρχαιολογικών, σπάνια είναι τα μελετήματα που εξετάζουν λεπτομερώς την αλληλεπίδραση του κοινού με αυτά, καθώς και τις ευρύτερες οικειοποιήσεις της εικόνας των μουσείων ειδικότερα από τις ομάδες ατόμων που δεν τα επισκέπτονται. Το παρόν άρθρο αποτελεί προσπάθεια διερεύνησης της πολυσθενούς σχέσης των αρχαιολογικών μουσείων, και ειδικότερα των αρχαιολογικών μουσείων της Αθήνας, με το κοινό τους. Τα σύγχρονα αρχαιολογικά μουσεία καθλούνται, στο πλαίσιο του κοινωνικού τους χαρακτήρα, να καθορίσουν έμπρακτα τον ρόλο τους και να επιθέξουν εάν στοχεύουν να ανταποκριθούν στις κοινωνικές επιταγές που αυτός υπαγορεύει. Η συστηματική χαρτογράφηση των διαφορετικών κατηγοριών επισκεπτών ή μη επισκεπτών πραγματοποιείται μέσω ποσοτικής έρευνας κοινού σε δείγμα 437 ατόμων. Μέσα από ένα θεωρητικό αλλά και ερευνητικό πλαίσιο μελετώνται οι προκαταλήψεις, οι ανάγκες, τα κίνητρα, τόσο

των ομάδων που επισκέπτονται τα αρχαιολογικά μουσεία όσο και αυτών που δεν τα επισκέπτονται, ενώ παράλληλα διερευνώνται οι πολιτιστικοί και φυσικοί ανασταλτικοί παράγοντες που μετατρέπουν τα αρχαιολογικά μουσεία σε μη ελκυστικά μέρη για μια ευρεία ομάδα ανθρώπων.

Η συνειδητοποίηση της σημασίας του μουσείου για την εκπαίδευση και την εξέλιξη της κοινωνίας, η σπατάλη για μεγαλύτερη υπευθυνότητα στη διαχείριση του δημοσίου χρήματος, η αύξηση του αριθμού των επισκεπτών στα μουσεία κυρίως κατά τη δεκαετία του '80-'90² και, τέλος, ο αυξημένος ανταγωνισμός από τους άλλους τομείς της «βιομηχανίας της πολιτιστικής κληρονομιάς», οδήγησαν τα μουσεία, ήδη από τα μέσα του 20ού αιώνα, στη διερεύνηση των αναγκών των επισκεπτών τους, καθώς και στον επαναπροσδιορισμό της σχέσης τους με αυτούς. Ειδικότερα, η σημερινή παγκόσμια οικονομική ύφεση, που ενέσκηψε και στη χώρα μας, έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνο τη μείωση των ιδιωτικών χρηρηγίων αλλά και τη διάθεση λιγότερων κρατικών πόρων σε πολιτιστικούς οργανισμούς.

1. Το παρόν άρθρο βασίζεται στο τμήμα της διδακτορικής διατριβής που υποβλήθηκε στο Γραφείο του Πανεπιστημίου Αθηνών, με τίτλο «Ο Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας και η Επικοινωνία τους με το Κοινό», με την επιμέλεια του καθηγητή Καθ. Β. Δουρακίδη (επιβλέπων), Ομότ. Καθ. Ν. Ζία και Καθ. Ε. Ρεπούλη.

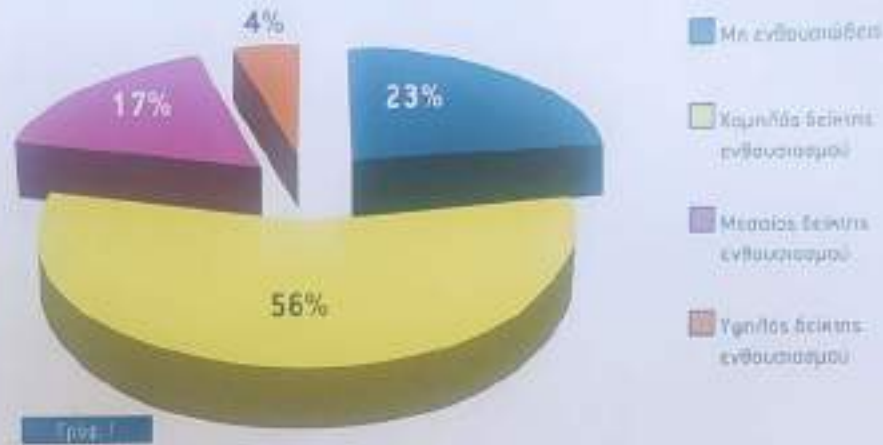
2. Η αύξηση του αριθμού των επισκεπτών οφειλόταν με την πενταετία του αριθμού θέσεων μουσείων, καθώς και με τα κοινωνικά κίνητρα που διαμορφώθηκαν κυρίως σε ορισμένα μέρη της Ευρώπης, όπως η στροφή του μινιμαλισμού και (ρισικού) σκεπτικού κινήματος του νεοεμπειρισμού, η εκδίωξη του στυλ βιεννέζικου κινήματος [Bianchi 1991: 87-105, Αντιπαύλου-Παπαίου 2005: 242].

πληττοντος άμεσα τα μουσειά. Προκειμένου να ανταπεξέθουν στις αντίθετες αυτές οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, τα μουσειά πρέπει να προσαρμόσουν τις υπηρεσίες τους στις ανάγκες ενός κοινού που ολοένα και περισσότερο γίνεται κοινωνικά και οικονομικά συνειδητοποιημένο, επιδιώκοντας αύξηση των εσόδων τους με αντίτιμο πολιτιστικές υπηρεσίες υψηλού επίπεδου. Παρόληθθα, όμως, πέρα από την απόδοση του λογαριασμού-διαχείρισης από τον χρηματοδότη [τους φορολογούμενους πολίτες], τα ζητήματα πρόσβασης στην πολιτιστική κληρονομία, όπως έχει επισημανθεί κατά καιρούς [Merriman 1991, Καυταντζόγλου 2003], είναι σημαντικό καθώς αφορούν, στην προέκτασή τους, θέματα πολιτισμικής πολιτικής και ίσων ευκαιριών, και τέλος θέματα αντιπροσωπευτικότητας. Σήμερα, επομένως, η δυνατότητα για την ενεργό συμμετοχή του επισκέπτη στο μουσειακό γίνεσθαι και η σπαίτησή του για υψηλά επίπεδα παρεχόμενων υπηρεσιών, αποτελεί αναφαίρετα δικαίωμά του

Στόχοι και μεθοδολογία της έρευνας

Ο περιορισμένος αριθμός των ερευνών που έχει πραγματοποιηθεί στον ελληνικό χώρο, δείχνει το σχετικά άψιμο ενδιαφέρον για τα ζητήματα που σχετίζονται με τον κοινωνικό ρόλο των μουσειών, ενώ είναι ενδεικτικός για τον δευτερεύοντα ρόλο που διαδραματίζει το κοινό σε μια, τελικά, όχι τόσο ισότιμη σχέση με τους μουσειακούς οργανισμούς. Στο ελληνικό παράδειγμα, το ερευνητικό ενδιαφέρον προσεληκούν, κατά κύριο λόγο, το μαθητικό κοινό και η εκπαιδευτική κοινότητα [Δάσιου 2000, Κουβέλη 2000]. Σπανιότερα εξετάζεται η σχέση των μουσειών με τους ενήλικες [Καυταντζόγλου et al. 2005], ενώ αλιγόριθμες είναι οι περιπτώσεις όπου η έρευνα επικεντρώνεται στις στάσεις και αντιλήψεις των ομάδων που δεν επισκέπτονται μουσειά, τους μη-επισκέπτες [Αδάμ-Βελώνη et al. 2009, 64-67].

Επισκέπτες Αρχαιολογικών Μουσείων Αθήνας

ανέρχεται στο 7,8%.

II. **Συχνός επισκέπτης:** αυτός που επισκέπτεται αρχαιολογικά μουσεία μία με δύο φορές το χρόνο, και που στην παρούσα έρευνα ανέρχεται στο 27,9%.

III. **Τακτικός επισκέπτης;** αυτός που επισκέφθηκε τελευταία φορά αρχαιολογικό μουσείο πριν από δύο έως πέντε χρόνια, με ποσοστό 22,5%.

IV. **Περιστασιακός επισκέπτης:** αυτός που έχει να επισκεφθεί αρχαιολογικό μουσείο πάνω από πέντε χρόνια, με ποσοστό 24,7%.

V. Τέλος, υπήρχε και η κατηγορία **μη επισκεπτόντων** που περιελάμβανε αυτούς που δεν έχουν επισκεφθεί ποτέ αρχαιολογικό μουσείο (17,1%). Παράλληλα, για τα αρχαιολογικά μουσεία της Αθήνας δημιουργήθηκε ένας δείκτης ενθουσιασμού⁶ που προέκυψε από τη συνεισφορά δύο μεταβλητών: του αριθμού των αρχαιολογικών μουσείων της Αθήνας που έχουν επισκεφθεί οι ερωτηθέντες σε συνδυασμό με το πόσα πρόσφατη ήταν η εμπειρία της επίσκεψής τους σε αυτά. Όπως είναι φυσικό, οι μη ενθουσιώδεις ταυτίζονται με τους μη επισκέπτες των αρχαιολογικών μουσείων της Αθήνας. Το ποσοστό των μη επισκεπτόντων αθηναϊκών αρχαιολογικών μουσείων φθάνει σχεδόν το 23%. Ξεπερνώντας κατά έξι ποσοστιαίες μονάδες το σύνολο των μη επισκεπτόντων αρχαιολογικών μουσείων. Είναι απαραίτητα, επίσης, να επισημανθεί ότι πάνω από ένας στους δυο οπατεύοντες άτομα με χαμηλό δείκτη ενθουσιασμού (Γράφ. 1), γεγονός το οποίο μεταφράζεται ότι έχουν επισκεφθεί μικρό αριθμό αρχαιολογικών μουσείων

Γράφ. 1. Κατανομή συχνότητας των επισκεπτόντων των αρχαιολογικών μουσείων Αθήνας ανά δείκτη ενθουσιασμού

6. Ίσως και να μην υπάρχει ομοφωνία στην έννοια των αρχαιολογικών μουσείων, υπάρχει εντύπωση ότι ο δείκτης ενθουσιασμού είναι ομοιόμορφος στην Ελλάδα. www.statistic.gr

7. Συμφωνώ με τη σημασία της έλλειψης έμπειρης άρσης, όπως είναι συχνό φαινόμενο στην Ελλάδα. Επισκεπτόμενοι Πλάτωνος Παναγιώτης Παπαδόπουλος. Τα στοιχεία με βάση την έρευνα καταγράφηκε οι αριθμοί των επισκεπτόντων στα αρχαιολογικά μουσεία της Αθήνας (α 2015) (απογραφή) με αύξηση 17,5% σε σύγκριση με το αντίστοιχο διάστημα του 2014. Η αύξηση των επισκεπτόντων μπορεί να οφείλεται, εκτός από άλλους παράγοντες, στην παρουσίαση νέων εκθεμάτων, εκ των οποίων 66,5% μέχρι σε σύνολο 20.000 κομμάτια (2009-2016). Αυτή η αύξηση οφείλεται στην κοινή προσπάθεια των αρχαιολογικών μουσείων στην Ελλάδα (Αρχαιολογικό Μουσείο Ακρόπολης) 24%, Μουσείο Κρατικής Αρχαιολογίας (14%), Αρχαιολογικό Μουσείο Δελφών (10%),

είωση των επισκεπτόντων είναι πολλή. Συνοπτικά θα μπορούσαν να αναφερθούν η έλλειψη συνεργασίας των μουσείων με τις τοπικές κοινωνίες, η έλλειψη πρωτοβουλιών, η έλλειψη προσωπικού ή ακόμα και η ανεπαρκής προβολή τους. Βέβαιο είναι ότι η συνεχής μείωση των επισκεπτόντων αποτελεί ένα πολυμνήμη πρόβλημα, το οποίο οφείλεται σε έναν συνδυασμό λόγων, που μπορεί ενδεχομένως να αποδοθεί και σε κοινωνικούς παράγοντες για τους οποίους δεν ευθύνονται αποκλειστικά τα μουσεία. Το ευρωπαϊκό πρόβλημα της κάμψης της επισκεψιμότητας των μουσείων, που έχει επηρεάσει και την Ελλάδα, μπορεί να ενταχθεί στα γενικότερα ποσοτικά και οικονομικά προβλήματα της Ευρώπης, καθώς αυτά συνεπαγονται, συνήθως, λιγότερες διακοπές, λιγότερα ταξίδια και κατά συνέπεια μείωση των επισκέψεων σε μουσεία. Σε ένα πρώτο στάδιο, η αξιολόγηση του αριθμού των επισκεπτόντων των ελληνικών αρχαιολογικών μουσείων⁷ συνιστά μια αρχική ένδειξη για τον βαθμό ενδιαφέροντος των Ελλήνων για αυτά. Η εν λόγω έρευνα κατέδειξε ότι το 35,7% του δείγματος έχει επισκεφθεί τουλάχιστον μία φορά αρχαιολογικό μουσείο σε διάστημα δώδεκα μηνών (Πίν. 1). Εντούτοις, ο ετήσιος βαθμός επίσκεψης στα μουσεία δεν αποτελεί ενδεικτικό της συμπεριφοράς και της κατανόησης του μουσειακού προϊόντος, ειδικότερα εάν επιθυμούμε να ανιχνεύσουμε τα χαρακτηριστικά των ατόμων που δεν έχουν επισκεφθεί ποτέ ή έχουν πολλή χρόνια να επισκεφθούν μουσεία.

Όπως τεκμηριώνεται από τα αποτελέσματα της έρευνας, το 82,9% του δείγματος έχει επισκεφθεί σε κάποια περίοδο της ζωής του αρχαιολογικό μουσείο. Το κοινό στην εν λόγω έρευνα ομαδοποιήθηκε στις εξής τέσσερις κατηγορίες⁸:

I. **Πολύ συχνός επισκέπτης:** αυτός που επισκέπτεται αρχαιολογικά μουσεία πάνω από τρεις φορές το χρόνο, και που στην παρούσα έρευνα το ποσοστό

Λόγοι μη επίσκεψης σε αρχαιολογικά μουσεία από τους μη επισκέπτες

Γράφ. 3

Γράφ. 3. Πρώτη συνέντευξη με πρόσωπο που ανασταθμίζει τα βρώμικα επισκέπτες της ταυ μη επισκέπτες

τεινουν να επισκεπτόνται αρχαιολογικά μουσεία συχνά (43,1%); ενώ αντίθετα οι κατηγορίες των περιστασιακών και μη επισκεπτόντων φαίνεται ότι αποτελούνται από άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (31% και 45,7% αντίστοιχα). Οι επισκέψεις στα μουσεία πραγματοποιούνται από ένα κοινωνικά μη αντιπροσωπευτικό κοινό, που περιλαμβάνει κυρίως τη συμμετοχή των ανώτερων κοινωνικών τάξεων (53,3%), ενώ ποτέ ή σπάνια επισκεπτόνται τα μουσεία άνεργοι και συνταξιούχοι (Πιν. 3). Βεβαίως, η όποια εξήγηση σε σχέση με τα μπιτβα επίσκεψης σε ένα μουσείο πρέπει να λαμβάνει υπόψη, πέρα από τα κοινωνικοδημογραφικά, και άλλα κριτήρια, τα οποία συμβάλλουν στην κατανόηση του φαινομένου. Κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης σε μια δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου, τα άτομα αντιμετωπίζουν λόγους που πιθανά επηρεάζουν τις προτιμήσεις τους, περιορίζουν το ενδιαφέρον τους ή ακόμη και τη συμμετοχή τους. Η απόφαση επίσκεψης ή μη επίσκεψης στα μουσεία είναι, δηλαδή, μία πολυσύνθετη πράξη που καθύπτει ένα ευρύ φάσμα αιτιών. Ποιο όμως είναι εκείνοι οι παράγοντες που μετατρέπονται σε ανασταθμικούς για την επισκεψιμότητα των αρχαιολογικών μουσείων;

Ανασταθμικοί παράγοντες επίσκεψης από τους μη-επισκέπτες

Πιο συγκεκριμένα, η διερεύνηση των ανασταθμικών παραγόντων¹¹ επίσκεψης πραγματοποιήθηκε με δύο τρόπους. Αρχικά, έγινε μία απευθείας ανοικτή ερώτηση, στην οποία απάντησαν μόνο τα άτομα που δεν είχαν επισκεφθεί ποτέ αρχαιολογικό μουσείο. Οι αυθόρμητες απαντήσεις των ερωτηθέντων αναδεικνύουν ότι η πλησιάζουσα (31,5%) αναφέρει την *ελλιπή χρόνου* ως το σημαντικότερο αντικίνητρο. Ως δεύτερη σημαντική κριση αναφέρεται η *δυσκολία κατανόησης των αρχαιολογικών μουσείων* και ακολουθεί η *ελλιπή ενδιαφέροντος* (18%) (Γράφ. 3). Μελετώντας την αβριστική κατάσταση των ανασταθμικών παραγόντων επίσκεψης που αναφέρονται από τους μη επισκέπτες αρχαιολογικών μουσείων, είναι αξιοσημείωτο ότι οι κυριότεροι αρνητικοί παράγοντες συνοψίζονται σε προσωπικά εμπόδια, όπως ελλιπή ελεύθερου χρόνου, ελλιπή ενδιαφέροντος κλπ. Αντίθετα, μόνο το 26% του δείγματος αναφέρει εμπόδια για τα οποία ευθύνεται το ίδιο το μουσείο, όπως δυσκολία κατανόησης, ακριβά εισιτήρια, γεγονός που ενδεχομένως οφείλεται στην τωσή των ερωτηθέντων να δώσουν μια κοινωνικά επιθυμητή απάντηση, δείχνοντας παράλληλα ότι αναγνωρίζουν την αξία των μουσείων. Ωστόσο, η διερεύνηση των ανασταθμικών

11. Ο όρος παράγοντες αναφέρεται σε εκείνα τα στοιχεία που επηρεάζουν την επίσκεψη σε ένα μουσείο. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται συχνά στην κοινωνική επιστήμη και στην ψυχολογία για να αναφερθεί σε εκείνα τα στοιχεία που επηρεάζουν την συμπεριφορά ή τις επιλογές των ανθρώπων. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται επίσης στην κοινωνική επιστήμη και στην ψυχολογία για να αναφερθεί σε εκείνα τα στοιχεία που επηρεάζουν την συμπεριφορά ή τις επιλογές των ανθρώπων. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται επίσης στην κοινωνική επιστήμη και στην ψυχολογία για να αναφερθεί σε εκείνα τα στοιχεία που επηρεάζουν την συμπεριφορά ή τις επιλογές των ανθρώπων.

12. Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας, χρησιμοποιήθηκε ο λογισμικός προγράμματος SPSS (2011, 213-214).

13. Οι ανασταθμικοί παράγοντες αναφέρονται σε εκείνα τα στοιχεία που επηρεάζουν την επίσκεψη σε ένα μουσείο. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται συχνά στην κοινωνική επιστήμη και στην ψυχολογία για να αναφερθεί σε εκείνα τα στοιχεία που επηρεάζουν την συμπεριφορά ή τις επιλογές των ανθρώπων. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται επίσης στην κοινωνική επιστήμη και στην ψυχολογία για να αναφερθεί σε εκείνα τα στοιχεία που επηρεάζουν την συμπεριφορά ή τις επιλογές των ανθρώπων.

	ΠΛΟΥΣ ΣΥΧΝΟΣ	ΣΥΧΝΟΣ	ΤΑΧΥΣ	ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΟΣ	ΜΗ ΕΠΙΣΚΕΠΤΗΣ	ΣΥΝΟΛΟ %
Ηλικιά%						100
18-24	10,4	19,5	14,8	22,7	2,3	100
25-34	2,8	20,2	18,1	22,9	36,1	100
35-44	5,4	15	17,2	26,2	35,5	100
Εκπαίδευση%						100
Υψηλή	15,7	43,1	22,8	28,9	4,3	100
Μεσαία	8,2	16,5	28,2	27,5	9	100
Χαμηλή	4,8	14,2	15,4	21	45,7	100
Καταγωγή Γενέας%						100
Άλλο	21	53,2	16,7	11	0	100
Αθήνα/Αττική	3,5	19,5	28,2	28,9	19	100
Καθημερινά	7	24,2	13,5	26,1	29	100
Χωριό	6	7	9	24	54	100
Αναπληρωτικά%						100
Πόλη/Κατά	10,4	19	12,2	14,5	9	100
Χωριό/Κατά	4,7	24,2	18,7	21,4	34,8	100
Αναπλή	5,8	25,4	20,8	25,4	24,5	100
Συνταξιούχος	2,8	25,2	18,4	26,2	27,5	100
Φοιτητής	15,4	22,8	25,7	21	0	100
Οικιακή	2,8	1,8	18,4	28,9	26,8	100
Σύνολο%	2,8	21,9	22,6	24,2	27,2	100

Πίνακας 3

Πίνακας 1: Αποτελέσματα της ανάλυσης επισκεψών σε αρχαιολογικά μουσεία ανά ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης, καταγωγή γενέας, αναπληρωτικό και δραστηριότητα

παραγόντων επίσκεψης σε ένα αρχαιολογικό μουσείο απαιτούσε μια περαιτέρω ανάλυση που θα περιελάμβανε και τις λοιπές κατηγορίες επισκεπτών. Η ανάλυση αυτή πραγματοποιήθηκε ακολουθώντας το πρότυπο των Prince [1983, 240-243] και Merriman [1991, 57-56], με τον διαχωρισμό των εμπόδιων επισκεψιμότητας σε δομικά-λεπτοσυργικά εμπόδια και σε κοινωνικά εμπόδια-εμπόδια συμπεριφοράς¹². Στην πρώτη κατηγορία συμπεριλαμβάνονται οι εξωτερικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη δυνατότητα συμμετοχής σε μια δραστηριότητα. Στη δεύτερη επιρροαζούνται οι ψυχολογικοί παράγοντες, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ή οι ελλείψεις του ίδιου του ατόμου που αλληλεπιδρούν με τις διαπροσωπικές του προτιμήσεις και, κατά συνέπεια, επηρεάζουν την επιλογή συμμετοχής σε αυτές.

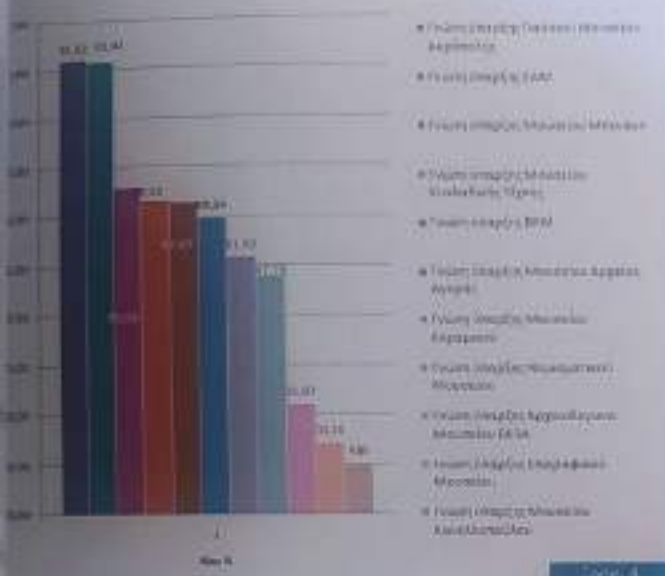
12. Η καταχώριση των εμπόδιων χωρίζεται σε δομικά εμπόδια (τα οποία εμπεριλαμβάνει η απόσταση, η διαθεσιμότητα, η ώρα και η τιμή εισιτηρίων) και σε κοινωνικά εμπόδια (τα οποία εμπεριλαμβάνει η έλλειψη χρόνου, η έλλειψη ενδιαφέροντος, η έλλειψη γνώσεων και η έλλειψη ελεύθερου χρόνου).

13. Πρώτη γυναικεία ομάδα διακοπών με φερόμενο μέλος της ομάδας, στην οποία συμμετείχαν γυναίκες με σπάνια, προκειμένου να ελεγχθεί η ποιότητα της ανάλυσης. Η ομάδα αυτή αποτελείται από 10 άτομα και η ανάλυση πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2011.

14. Την πρωτοβουλία και την ανάλυση της ανάλυσης αυτής ανέλαβε η ομάδα έρευνας για την αρχαιολογική διαθεσιμότητα (Μητσάκου, 2011).

Δομικοί ανασταθμικοί παράγοντες επίσκεψης

Η απόφαση επίσκεψης μουσείου αποτελεί συχνά απόρροια της ίδιας της τοποθεσίας του, καθώς και της διαθεσιμότητας των μουσείων σε μια περιοχή. Η βασική διαπίστωση της έρευνας είναι ότι η απόσταση για αυτούς που ζουν εντός Αττικής δεν παίζει καθοριστικό ρόλο για την επίσκεψή τους στα αθηναϊκά αρχαιολογικά μουσεία¹³. Αντίθετα, παρατηρείται μια αντίστροφη ανάλογη επίδραση της απόστασης, καθώς οι ενθουσιώδεις επισκέπτες προέρχονται από τις χιλιόμετρικά πιο απομακρυσμένες περιοχές (δηλαδή από τα βόρεια ή και τα νότια προάστια). Η αντίθεση αυτή εκτιμάται ότι δεν οφείλεται στη χιλιόμετρική απόσταση, αλλά σε κοινωνικές διαφορές που ενδεχομένως εντοπίζονται στους κατοίκους των συγκεκριμένων προαστίων. Ένας άλλος παράγοντας, που πρέπει να ληφθεί υπόψη, είναι ότι στην περίπτωση των αθηναϊκών αρχαιολογικών μουσείων το ποσοστό των επισκεπτών με εμπειρία επίσκεψης τα τελευταία πέντε χρόνια ανέρχεται στο 17,1%, φανερά μειωμένο συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό επισκεπτών για τα αρχαιολογικά μουσεία εν γένει, που αγγίζει σχεδόν το 58,5% του δείγματος. Το φαινόμενο αυτό υπαινίχεται ότι η συχνότητα επίσκεψης σε ένα μουσείο δεν επηρεάζεται τόσο από τον αριθμό των μουσείων που είναι διαθέσιμα σε μία περιοχή, όσο και από τις λοιπές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου που μπορεί αυτή να προσφέρει και με τις οποίες ανταγωνίζεται το μουσείο.

Γράφ. 4. Έκταση επίσκεψης των αθηναϊκών αρχαιολογικών Μουσείων

Ένας σημαντικό δομικός περιοριστικός παράγοντας επίσκεψης, που προσδιορίστηκε συγκεκριμένα για τα αρχαιολογικά μουσεία της Αθήνας, είναι η έλλειψη γνώσης της ύπαρξης των μουσείων αυτών. Διαπιστώθηκε, δηλαδή, ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων αγνοεί την ύπαρξη πολλών από τα αθηναϊκά αρχαιολογικά μουσεία, όπως το Επυρωτικό Μουσείο (14%) ή το Μουσείο Χαντζηλοπούλου (18%), μουσεία που εμφανίζουν τα χαμηλότερα ποσοστά δημοτικότητας (Γράφ. 4). Η κερωστική πολιτική που ακολουθεί κάθε μουσείο σχετικά με την επιβολή αντίκρου εισόδου, παίζει θεμελιώδη ρόλο στην προσέλκυση του κοινού. Η επίσκεψη σε αρχαιολογικά μουσεία δεν αποτελεί ιδιαίτερα ακριβή δραστηριότητα, συγκριτικά με άλλες δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου. Έρευνες που έχουν εκπονηθεί υποστηρίζουν ότι η κρέωση εισιτηρίου εισόδου συμβάλλει στη μείωση της επισκεψιμότητας των μουσείων. Άλλες πάλι επιστημαίνου ότι η αύξησή του συχνά έχει θετικά αποτελέσματα, όπως τη μεγαλύτερη παραμονή των επισκεπτών μέσα σε αυτό (D. Hagan 1995, 40). Παρά τα γεγονός ότι δεν είναι σαφές κατά πόσον η κατάργηση του εισιτηρίου στα μουσεία συμβάλλει στην προσέλκυση επισκεπτών που προέρχονται από χαμηλότερα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα, οι

περισσότερες μελέτες συμφωνούν ότι η κατάργηση του ενισχύει την αύξηση του αριθμού των επισκεπτών και, κυρίως, του ήδη υπάρχοντος κοινού του μουσείου (Been et al 2002, 6). Η εν λόγω έρευνα κωδικοποιεί ότι η τιμή του εισιτηρίου δεν αποτελεί κύριο ανασταθμικό παράγοντα επίσκεψης σε αρχαιολογικά μουσεία. Χαρακτηριστικό είναι ότι μόνο τα 1,37% των μη επισκεπτών ανέφερε αυθόρμητα το εισιτήριο ως βοηθικό παράγοντα μη επίσκεψης, ενώ η απάντηση στην ερώτηση αναφορικά με το εισιτήριο εισόδου συγκεντρώθηκε μ.ο. 2,99¹⁴, που μεταφράζεται ότι η ύπαρξη εισιτηρίου ασκεί μικρή επίρροη στους ερωτηθέντες ως αντισταθμιστικό επίσκεψης. Η περιορισμένη επίρροη του εισιτηρίου στην επισκεψιμότητα αφερίζεται ενδεχομένως στο μικρό κόστος του συγκριτικά με το συνολικό κόστος της επίσκεψης¹⁵. Βεβαίως, το βάρος των εξόδων αυτών εντείνεται με την απόσταση στην οποία βρίσκεται το μουσείο. Για τον λόγο αυτό, οι απόδηλοι τουρίστες καθώς και τα μεγάλα εθνικά μουσεία, που συγκεντρώνουν ένα διεθνές κοινό, δεν επηρεάζονται ιδιαίτερα από αυξήσεις στην τιμή του εισιτηρίου. Αντιθέτως, τα τοπικά μουσεία είναι περισσότερο ευάλωτα σε τέτοιου είδους αυξήσεις. Στην περίπτωση λοιπόν των αρχαιολογικών μουσείων της Αθήνας, είναι και αυτός ένας πιθανός λόγος για τη μειωμένη επίρροη του εισιτηρίου στη συχνότητα επίσκεψης. Συνυπολογίζοντας όλα τα παραπάνω στοιχεία, συμπεραίνεται ότι η τιμή του εισιτηρίου εισόδου ασκεί επίρροη, εφόσον όμως κάποιος έχει ήδη αποφασίσει να πραγματοποιήσει επίσκεψη σε ένα μουσείο. Το εισιτήριο, δηλαδή, φαίνεται ότι δεν αποτελεί καθοριστικό απαρτητικό παράγοντα κατά τη διαδικασία λήψης της απόφασης επίσκεψης στα μουσεία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν επηρεάζει τη συχνότητα της συμμετοχής σε αυτά. Αποτελεί παράγοντα που ενδεχομένως συνυπολογίζεται από τους επισκέπτες μετά το τέλος της επίσκεψης, κυρίως με την έννοια της οικονομικής της αποτίμησης.

Γράφ. 4. Έκταση επίσκεψης των αθηναϊκών αρχαιολογικών Μουσείων

14. Σε μία επεξεργασία μελλοντικού μετρήσιμου.

15. Το κόστος του εισιτηρίου είναι μικρότερο από το κόστος της επίσκεψης (Been et al 2002, 3), γεγονός που είναι 1,37% του συνολικού κόστους της επίσκεψης. Αυτό σημαίνει ότι η απόφαση να επισκεφθεί κάποιος ένα μουσείο είναι πολύ πιθανό να επηρεαστεί από την τιμή του εισιτηρίου.

Μονομεταβλητή Ανάλυση Διακύμανσης (Univariate analysis of variance)
Εξαρτημένη Μεταβλητή: Κατηγορίες επισκεπτών
αρχαιολογικών μουσείων

Μεταβλητή	t	Sig
Εκπαίδευση	2,974	0,003
Ενδιαφέρον για αρχαιολογία	2,963	0,003
Στάση απέναντι στα μουσεία	2,541	0,009

Πίνακας 4

Πιν. 4. Σύγκριση των αποτελεσμάτων των επισκεπτών ανά ηλικία και μορφωτικό επίπεδο σχετικά με τη στάση απέναντι στα μουσεία.

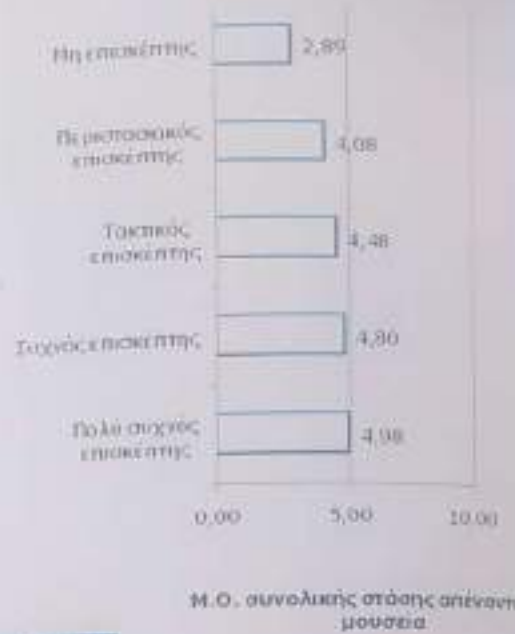
Πίνακας 5. Στάση απέναντι στα μουσεία ανά μορφωτικό επίπεδο.

Είναι γεγονός ότι οι περισσότεροι και, κυρίως, οι μη επισκέπτες δεν νιώθουν άνετα στον χώρο του αρχαιολογικού μουσείου, καθώς αισθάνονται ότι βρίσκονται σε ένα αφιλόξενο περιβάλλον, με προσωπική όχι φιλική προς τον επισκέπτη, θεωρούν πως αυτού του ανεπαρκούς, χωρίς να μπορούν να κατανοήσουν την πληροφορία που τους προσφέρεται, ως εκ τούτου, νιώθουν άβολοι και ανασφαλείς. Τα μουσεία είναι για αυτούς βραστά ιδρύματα που μοιάζουν μεταξύ τους, απροσαρμοσμένα από τη σύγχρονη κοινωνία (Γράφ. 7).

Είναι προφανές ότι οι μη επισκέπτες έχουν προσηλωμένα κάποια στερεότυπα για τα αρχαιολογικά μουσεία, εννοώντας ότι έχουν στα μυαλά τους μια ευρείως διαδεδομένη εικόνα, που σε μεγάλο βαθμό ενδέχεται να είναι υπερασπιστική, παρά το γεγονός ότι δεν έχουν προσωπική εμπειρία επίσκεψης. Αντίθετα, στα μάτια των συχνών επισκεπτών, τα αρχαιολογικά μουσεία έχουν μία πιο σύγχρονη θεώρηση και έναν ρόλο περισσότερο κοινωνικό. Παρατηρείται, δηλαδή, ότι έχουν σφοδρώσει σε μεγαλύτερο βαθμό στο υποσυνείδητό τους μια εικόνα για τα μουσεία επικεντρωμένη στην εκπαίδευση και την ψυχαγωγία²⁴.

Εξετάζοντας τη σχέση μεταξύ των διαφορετικών ανασταλτικών παραγόντων, δομικών και πολιτιστικών, είναι φανερό ότι κανένας από μόνος του δεν εμποδίζει ορατικά και πάντα τη συμμετοχή στα αρχαιολογικά μουσεία. Προκειμένου, λοιπόν, να διαπιστωθεί η ιεράρχηση και η επίρραξη των πιο σημαντικών από αυτών στο μοτίβο της επισκεψιμότητας, χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό εργαλείο της Μονομεταβλητής Ανάλυσης της Διακύμανσης. Παρατηρείται ότι οι ανασταλτικοί παράγοντες που ανακαλύπτουν ενσπασματικοί (Πιν. 4) στην περίπτωση, δηλαδή, του μοτίβου επισκεψιμότητας των αρχαιολογικών μουσείων, προκύπτει ότι

Στάση απέναντι στα μουσεία

Μ.Ο. συνολικής στάσης απέναντι στα μουσεία

Γράφ. 7

προϋπόθεση είναι η εκπαίδευση και το ενδιαφέρον για την αρχαιολογία, ενώ η στάση απέναντι τα μουσεία επηρεάζει την έκταση συμμετοχής, υπονοώντας ότι έστω και μία όχι τόσο ευχάριστη εμπειρία σε ένα αρχαιολογικό μουσείο είναι πιθανόν να επδράσει αρνητικά, οδηγώντας στην απόρριψη του. Ως εκ τούτου, τα συμπεράσματα της έρευνας προτείνουν ως πρωταρχικούς λόγους ανασταλτικής συμμετοχής των στόρων στα αρχαιολογικά μουσεία τους ποιησιατικούς-ψυχοπαγωγικούς, υποστηρίζουν την ιεραρχική ανασταλτική τους επίδραση, ενώ αμφισβητούν την αληθινή αποτρεπτική τους αχ: Είναι πολύ πιθανό ότι οι ποιησιατικοί φραγμοί επδράν εξορκής αρνητικά στη διαδικασία της απόφασης για την πραγματοποίηση μιας δραστηριότητας και, κατά συνέπεια, δεν επιτρέπουν στο άτομο να εκδηλώσει πρόθεση για τη συμμετοχή του σε αυτήν. Αντίθετα, διαπιστώνεται ότι οι δομικοί φραγμοί αποτελούν λιγότερο ισχυρούς και, ενδεχομένως, λιγότερο αποτρεπτικούς παράγοντες για την τελική ήτψη απόφασης επίσκεψης στα αρχαιολογικά μουσεία. Η ιεράρχηση των ανασταλτικών παραγόντων συμμετοχής στα αρχαιολογικά μουσεία συνάδει και με άλλες έρευνες που σφραγίζουν την επισκεψιμότητα των μουσείων (Merriman 1991), αλλά και με λοιπά μοντέλα που ερμηνεύουν τη συμμετοχή σε ποιες δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου (Κουθούρης et al. 2008, 67-68), όπου διαπιστώνεται ότι η ισχυρότερη κατηγορία εμπόδων προέρχεται από τους ποιησιατικούς παράγοντες και επόνται, ως προς τη σημασία τους για τη συμμετοχή ή μη, οι δομικοί

24. Η κατηγορία των επισκεπτών που επισκέπτεται τα μουσεία στο πλαίσιο της έρευνας χωρίστηκε σε επισκεπτικούς και μη επισκεπτικούς, με τη διαφορά ότι οι επισκεπτικοί επισκέπτονται τα μουσεία με σκοπό την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία, ενώ οι μη επισκεπτικοί επισκέπτες επισκέπτονται τα μουσεία με σκοπό την επίσκεψη και την ενημέρωση.

διανύοντας ήδη τη δεύτερη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, καθίσταται επιτακτική η επανεξέταση μέσω και διαδικασιών ώστε η παθολογική μας κληρονομιά να γίνει περισσότερο εφικτική. Η ανάπτυξη στρατηγικής με στόχο την αναστροφή της τάσης συγκεκριμένων ομάδων να μην επισκέπτονται αρχαιολογικά μουσεία, δεν είναι απρόσδοκη. Είναι μια επίπονη διαδικασία που απαιτεί εκ μέρους των μουσείων τη διερεύνηση και τον εντοπισμό κατ' αρχάς των εμπόδων και, στη συνέχεια, την αναζήτηση τρόπων για την υπέρβασή τους. Προϋπόθεση, επίσης, μακροχρόνια δέσμευση και προσηλωση εκ μέρους του οργανισμού, αλλά και προσωπικό με επικοινωνιακές δεξιότητες. «*Η διεύρυνση του κοινού δεν αποτελεί μια προσωρινή δραστηριότητα αλλά έναν τρόπο εργασίας, ο οποίος επιβιβάζεται να αποτελέσει το επίκεντρο της φιλοσοφίας και της λειτουργίας των οργανισμών*» γράφουν οι Dodd και Sandell [Sandell και Dodd 1998, 6], και προς αυτήν την κατεύθυνση θα ήταν ευκαίριό να κινηθούν και τα ελληνικά αρχαιολογικά μουσεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική γλώσσα

Μπαρ-Βαζζίν, Π., Σοφισάν, Ε., Γκασσάκη, Π., 2009. «Απόψεις Αξιολογήτρις στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βεσσαλονίκης-Διο. Εσώνες Κοινού», στο Τετράδιον Μνημοτεχνίας 5: 64-67.

Ανταρμάτου-Ρεπούλη, Ε., 2005. Πολιτιστικά και Μουσολογικά Στοιχεία. Αθήνα: Πατάσιος.

Δεσπιά, Ο., 2000. Αρχαιολογία και Κοινωνία - Η Αρχαιολογία ως ιστορική, Ανθρωπιστική και Παιδαγωγική Επιστήμη μέσα από την Οπτική των Ελλήνων. Μάθημα της Δεκαετηθώρας Εκπαίδευσης Ακαδημία και Πρακτικής. Αθήνα: Σχολή Διδακτορική Σχολή Πανεπιστημίου Ηρώδης.

Δοβριάνη, Α., 2011. Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας και η Επικοινωνία του με το Κοινό. Αθηνά: Σχολή Διδακτορική Σχολή Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Κουτσουμπάνου, Ρ., 2001. «Προσφυγική Μουσεία. Λογικά Πολυτέμια κατά τον Κόσμο των Μουσείων». Εθνολογικά 12: 13-33-46.

Κουτσουμπάνου, Ρ., Τσιουρακού, Ε., Φρυδάκη, Μ., 2005. «Ιστορία, Τέχνη και Λειτουργία των Εθνικών Μουσείων της Αθήνας: Εθνικό Αρχαιολογικό, Βυζαντινό και Χριστιανικό και Ελληνοεθνοϊστορικό Γενικό». Μετ' ελεύθερο Κείμενο. Τετράδιον Μνημοτεχνίας 2: 71-73.

Κουφέλη, Α., 2000. Η Σέλινα των Μουσείων με τα Μουσεία. Βεσσαλονίκη. Πρακτικά Συνέδριου στην Αθήνα και στην Ιακωβίδα. Εκδόσεις της Παιδαγωγικής Αθήνας. ΕΚΚΕ.

Κουλούρης, Χ., Κοντογιάννη, Ε., και Αλεξανδρού, Ι., 2008. «Λόγοι Αποστολής Συμμετοχής σε Δραστηριότητες Αθλητισμού Αναψυχής» - Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή και τον Αθλητισμό 8(1): 67-88.

Κουτσουμπάνου, Ρ., 2009. Δοκίμια από την Αρχαία Ελλάδα. Τάχης στη Δοκίμια Σελή. Δεκά Μηνιαία Δελτία 10(1): Αθήνα: Ύψιλον.

Μητσικιάνη, Γ., 2006 [απ. εκδόση]. Λεβάντης Νέος. Ελληνικά Μουσεία. Αθήνα: Κέντρο Λεβανθολογίας.

Παρασκευάσινα, Ι., 1993. Μεταβολογία Επιστημονικής Ερεύνης, Ισ. Β' Αθήνα.

Ξενογλώσσα

Been, J., Vlascher, L.M., και Gaudreau, R., 2002. "Fee or Free?," στο *Colloquium on 17th Biennial Conference of the Association of Cultural Economics International [ACEI]*. Rotterdam, June 2002. pp.12-15.

Black, G., 2005. *The Engaging Museum: Developing Museums for Visitor Involvement*. Routledge: London.

Blau, R.J., 1991. "The Distinctive History of US Museums, 1869-1980". *Social Forces*, September 1991, 70 (1), 87-105.

Egghus, 2004. *A Guide to European Museum Statistics*. Berlin. For Europe only issues/ifa http://www.ea-ma.org/ifaadmin/ifaadmin/publications/guide/museumstatistics.pdf (reference: online 15/07/2009).

Fair, J.H., 1958. "Why Does, Who Doesn't and Why?". *Museum News* 77(2): 38-43.

Francoeur, R., και Van Ravi, M., 1981. "Satisfaction with Leisure Time Activities". *Journal of Leisure Research* 13: 317-352.

Head, M., 1983. "Stealing Away Why People Choose not to Visit Museums". *Museum News* 61 (4): 50-57.

Jur, J., et al 2006. "Perceived Constraints to All Museum Attendance", στο *Proceedings of the 2006 Northeastern Recreation Research Symposium*. pp. 459-466.

Merriman, N., 1991. *Beyond the Glass Case: The Past, the Heritage and the Public*. UK: UCL, Institute of Archaeology.

O'Hagan, J., 1995. "National Museums: To Change or not to Change?". *Journal of Cultural Economics* 19: 33-47.

Prince, D.R., 1983. "Behavioral Consistency and Visitors' Attraction". *The International Journal of Museum Management and Curatorship* 2(3): 235-247.

Prince, D.R., 1985a. "The Museum as a Dreamland". *The International Journal of Museum Management and Curatorship* 4(4): 235-247.

Sandell, R., και Dodd, J., 1998. *Building Bridges: Guidance for Museums and Galleries on Developing New Audiences*. London: Museums and Galleries Commission.

Vaughan, R., 2001. "Images of a Museum". *Museum Management and Curatorship* 19(3): 257-268.

Μεθοδολογικός οδηγός εγκατάστασης αρχειοστασίων για τη βέλτιστη φύλαξη και διατήρηση του αρχειακού υλικού σε υφιστάμενα κτήρια αρχείων: μια πρόταση για τα Γενικά Αρχεία του Κράτους Νομού Ευβοίας¹

Μαρία Γιαννίκου

Επιτηρητρια Αρχειακού Υλικού και Βιβλίων – Μουσείο Εργασίας

Περίληψη

Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (στα εξής ΓΑΚ) Νομού Ευβοίας (Εικ. 1) αποτελούν ενδεικτικό παράδειγμα των 64 όρων Περιφερειακών Υπηρεσιών των ΓΑΚ που αντιμετωπίζουν πρόβλημα στεγασής και υποδομών² με σκοπό τη φύλαξη του αρχειακού υλικού. Η προϊσταμένη των ΓΑΚ Νομού Ευβοίας, αρχιαιολόγος Κική Χατζηγιάννη, κατά την τελευταία προσπάθεια μίσθωσης νέου ακινήτου για τις ανάγκες της υπηρεσίας της, στις αρχές του 2007, επισήμανε τις δυσκολίες ανεύρεσης κατάλληλης στέγης, καθώς προηγούμενες προσπάθειες κατέληξαν άγονες κυρίως λόγω έλλειψης υποδομών. Αυτές τις υποδομές καλείται να αξιολογήσει, με εμπειρικά κριτήρια και γνώσεις φύλαξης και διατήρησης αρχειακού υλικού, η κάθε Περιφερειακή Υπηρεσία των ΓΑΚ, ενώ την ίδια στιγμή απειλείται η φυσική υπόσταση του φορέα της πληροφορίας των τεκμηρίων από πλημμυρικά ή επιφανειακά φαινόμενα στο χώρο που ήδη βρίσκονται. Γνωρίζοντας τα προβλήματα φύλαξης του αρχειακού υλικού σε όλες τις Περιφερειακές Υπηρεσίες των ΓΑΚ και με την ευκαιρία της καταγραφής της υφιστάμενης κατάστασης των ΓΑΚ Νομού Ευβοίας το Μάιο του 2007, προέκυψε η

ανάγκη συγγραφής μιας μελέτης-πρότασης. Η μελέτη αυτή αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο, εγχειρίδιο για τη διαρκή εκπαίδευση και επιμόρφωση του προσωπικού και των συνεργατών αρχείων και βιβλιοθηκών, καθώς διαμορφώνει μια βάση δεδομένων για την εισαγωγή των νέων στοιχείων που θα προκύψουν από την μελέτητική έρευνα της επιστήμης και της τεχνολογίας. Στο πρώτο μέρος της μελέτης παρουσιάζεται ένας *οδηγός ελέγχου, εκτίμησης και αξιολόγησης των υφιστάμενων υποδομών*, σύμφωνα με τον οποίο εξετάζονται ανά στάδια οι μέθοδοι και οι πρακτικές ελέγχου και αξιολόγησης της κατάστασης διατήρησης του κελύφους, των εγκαταστάσεων, του εξοπλισμού και του αρχειακού υλικού μιας αρχειακής υπηρεσίας, ενώ στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται ένα σύνολο *προτάσεων για τη βέλτιστη προσαρμογή και την ανανέωση των εγκαταστάσεων και του εξοπλισμού, την υιοθέτηση πρακτικών φύλαξης και κανόνων διατήρησης, με κριτήρια το φυσικό και οικονομικό μέγεθος μιας αρχειακής υπηρεσίας*.

1. Το κείμενο αποτελεί μέρος της διδακτορικής εργασίας «Αξιολόγηση και βελτιστοποίηση των υφιστάμενων υποδομών των ΓΑΚ Νομού Ευβοίας» της Μαρίας Γιαννίκου, Πανεπιστήμιο Αθηνών, με τη χρηματοδότηση της Γενικής Γραμματείας Παιδείας και Θρησκευμάτων, Η. Χατζηγιάννη.

2. Το πρόβλημα της κατάστασης Γραφειακών Υπηρεσιών (Γ.Υ.) και άλλων κτιρίων στις περιφέρειες του 2004, καθώς και η κατάσταση άλλων κτιρίων της 54 Γ.Υ. των εδαφικών (1/2) Περιφερειών σε υποδομές κτιρίων, αναφέρεται στο βιβλίο «Κατάσταση των κτιρίων που είναι λειτουργικά μόνο ή διαθέτουν ελαφρά κλιμακωτή κατάσταση βλάβης» (Επιμελητήριο Γενικών Υπηρεσιών, Μάρτιος 2004, 19-30), όπου σε ειδική ενότητα αναφέρεται η κατάσταση σε κτιριακά κέντρα των ΓΑΚ πριν από την υιοθέτηση των προτάσεων που περιλαμβάνονται στο παρόν κείμενο.

Εισαγωγή

Μέχρι τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα, οι βασικές αρχές σχεδιασμού των κτηρίων αρχείων ακολουθούν τα μνημειακά πρότυπα του νεοκλασικισμού, που αντανακλούν τη σταθερότητα και τη μονιμότητα του αρχαιολογικού περιεχομένου τους. Ενώ από τη δεκαετία του '30 το αρχιτεκτονικό κίνημα του μοντερνισμού επηρέασε την κατασκευή κτηρίων με ρασιοναλιστικά πρότυπα, τον προσαρμοσισμό, το απλοποιημένο σκελετό, τις πολλαπλές στάθμες και την εγκατάσταση μηχανολογικών επιστεγγμάτων, ηλεκτρικού φωτισμού, ανεξαρτητών και εξελιγμένων για την εποχή μεθόδων πυρασφάλειας, για την στέγασή τους των Εθνικών Αρχείων στις μεγάλες πόλεις της Ευρώπης, όσο και των τοπικών αρχαιολογικών υπηρεσιών στις περιφέρειες (Γιαννίκου 2011, 50). Από τη δεκαετία του '60 ενισχύεται ο θεσμικός χαρακτήρας των Αρχείων στην Ευρώπη με την ίδρυση Εθνικών Οργανισμών και τη σύσταση προτύπων και εγχειριδίων σχετικών με τη μέριμνα των αρχείων.¹ Από την άλλη οι ΗΠΑ έχουν ήδη εγκαθιδρύσει τη μέριμνα για την αρχαιολογία τους κληρονομή από την αρχή του αιώνα².

Τα τελευταία χρόνια τα κτήρια των Εθνικών Αρχείων σε όλο τον κόσμο εκσυγχρονίζονται σε εγκαταστάσεις και εξοπλισμό, ενώ πολλά νέα κτήρια κατασκευάζονται σύμφωνα με τους πιο πρόσφατους κανονισμούς και προδιαγραφές (Εικ. 2).

Το μέλλον στον τομέα της κατασκευής και της αναπαύσης κτηρίων αρχείων ακολουθεί το ρεύμα της εποχής, όπου ο βιοκλιματικός σχεδιασμός και η εξοικονόμηση ενέργειας βρίσκουν εφαρμογή στο πλαίσιο της πράσινης ανάπτυξης. Ήδη χώρες όπως η Γαλλία, η Γερμανία και οι ΗΠΑ έχουν να επιδείξουν πρωτοποριακές δομές³ (Εικ. 3) και κατασκευαστικές πρακτικές όχι μόνο σε νέα, αλλά κυρίως σε υφιστάμενα κτήρια αρχείων σε δεύτερη χρήση⁴ (Εικ. 4 & 5) (Γιαννίκου 2011, 51).

Ο φορέας των Εθνικών μας Αρχείων απευθύνει το αρχαιολογικό απόθεμα των Περιφερειακών του Υπηρεσιών σε ιστορικά κτήρια ή άλλα κτήρια σε δεύτερη χρήση⁵, ενώ μόνο η Κεντρική Υπηρεσία των ΓΑΚ, που από το 1991 στεγάζεται σε παλίο πολυκατοικία της οδού Θεάτρου 6, εγκαταστάθηκε από το 2003 σε ιδιόκτητο κτήριο το οποίο έχει κατασκευαστεί για αυτό το σκοπό⁶ (Εικ. 6). Η ανάγκη ανανέωσης και επέκτασης των εγκαταστάσεων από τη μια πλευρά και οι περιορισμοί εξαιτίας του μεγάλου κόστους από την άλλη, αποτελούν το σημαντικότερο πρόβλημα.

Εικ. 1. Γλυπτή των ΓΑΚ Ν. Ελλάδας σε αρχοντικό κτήριο μεγαλόπλοκου συγγραφέως. Στη φωτογραφία του οδού Παύλου Τσολακίδη, Τσαρούχου διοικητή της Τοβόλας, το οποίο αγοράστηκε από τον Νικόλαο Πρωτόπαπαδου 1810 και 1833. Ανακαταστάθηκε από το όμιλο Χατζοπούλου το 1984. (Φωτογραφία ΓΑΚ Ν. Ελλάδας).

Εικ. 2. Από το δεξιό μέρος του '80 ο φορέας της κατασκευής έχει επιλέξει μέρη από τα πιο επιβλητικά παρεδωγμένα κτήρια αρχείων με σημαντικότερο εκείνο των Εθνικών Αρχείων ΗΠΑ ή ΝΑΡΑΙ στο εγκαταστάσει του College Park στο Maryland. (National Archives and Records Administration, NARS, Archives II) (Φωτογραφία http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/FBIS_National_Archives.jpg).

Εικ. 3. Η Οίσηση Presidential Library στο Little Rock του Αρканσας, Ιωερτών Εθών Αρχείων της NARA, βραβείον το 2007 με πλατινεία διάκριση από το Leadership in Energy and Environmental Design Green Building Program (LEED EB) ως το με ανκερτοκό εντόροτο και εικόνα στη περιβάλλον «πράσινο» κτιρίου (Κατασκευή βελτιώθηκε στην περιβάλλον (LEED EB)).

Σήμερα που ο πρωταρχικός σκοπός των Αρχείων είναι η προστασία και η διατήρηση της πληροφορίας που φέρει το υπόστυμα των τεκμηρίων, οι εγκαταστάσεις του κτηρίου έχουν στόχο την εξασφάλιση ενός «κλειστού» περιβάλλοντος, που επιβραδύνει την φυσική φθορά των τεκμηρίων από τις επιπτώσεις των περιβαλλοντικών παραμέτρων: της θερμοκρασίας, της σχετικής υγρασίας, του φωτισμού, της ποιότητας της ατμόσφαιρας και των βιολογικών παραγόντων. Η ορθή επιλογή των εγκαταστάσεων και του εξοπλισμού αφορά, επίσης, ζητήματα ασφάλειας του υλικού από εκκρούσεις ή ακούσιες απειλές όπως είναι η πυρκαγιά, η κλοπή, ο βανδαλισμός και οι φυσικές καταστροφές: η πλημμύρα, ο σεισμός κ.λπ.

Σκοπός της μελέτης

Σκοπός αυτής της μελέτης ήταν η δημιουργία ενός μεθοδολογικού οδηγού εγκατάστασης αρχειοτασίων για τη βέλτιστη φύλαξη και διατήρηση του αρχείου υλικού σε υφιστάμενα κτήρια αρχείων. Το σκοπό αυτό καθόρισαν:

- οι ανάγκες και τα προβλήματα στεγασής των Περιφερειακών Υπηρεσιών των ΓΑΚ (Εικ. 7).
- η σκοπιμότητα του κελύφους, των εγκαταστάσεων και του εξοπλισμού.
- η κακή κατάσταση διατήρησης του αρχείου υλικού και

- το σημαντικό κενό στην ελληνική βιβλιογραφία σε ζητήματα ανάληψης και προσαρμογής υφιστάμενων κτηρίων, με σκοπό την εγκατάσταση αρχείοικών υπηρεσιών.

Μεθοδολογία έρευνας

Η διεξαγωγή της μελέτης πραγματοποιήθηκε με έρευνα πεδίου. Η έρευνα βασίστηκε στη μελέτη:

- βιβλιογραφίας, με σκοπό την εξοκείωση με το αντικείμενο της αρχειονομίας και της διαχείρισης αρχείων,
 - βιβλιογραφικών πηγών και πηγών από το διαδίκτυο με αντικείμενο τις πρόσφατες έρευνες για τη διατήρηση και τις υποδομές φύλαξης του αρχείοικού υλικού,
 - ερευνητικών δεξτίων,
 - τεχνικών δεξτίων και καταλόγων κατασκευαστών και προμηθευτών εγκαταστάσεων, εξοπλισμού και αναλωσίμων,
 - περιπτώσεων ανάληψης ιστορικών κτηρίων¹⁰,
 - περιπτώσεων κατασκευής νέων κτηρίων¹¹ με σκοπό την εγκατάσταση αρχείοικών υπηρεσιών.
- Τέλος, για τη συλλογή πληροφοριών που αφορούν την καταγραφή πολιτικής διατήρησης του αρχείοικού υλικού, πραγματοποιήθηκε μια σειρά φυσικών επισκεψών σε εθνικούς αρχείοικούς οργανισμούς και μουσεία¹² καθώς και εικονικές επισκέψεις σε ιστοκόρους πρότυπων εθνικών αρχείοικών οργανισμών του εξωτερικού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσες

Γεωργιάδου, Γ., Μπαγιάς, Α., 2004. Όψεις και προοπτικές του ελληνικού αρχαιολογικού πολιτισμού: προβλεπόμενα και προτάσεις για τη βελτίωση εθνικής αρχαιολογικής πολιτικής. *Αρχαιολογικά Δελτία* 119:36. Αθήνα: Γενικό Αρχείο του Κράτους.

Γαλανός, Μ., 2011. Άθρητο Αρχείο: κατασκευάζοντας νέο η ανάκαι- νουσιος υγιότατο κτήριο με πλήρη χρήση για τη στέγαση αρχαι- ολογικών. *Αρχαιολογικά Δελτία* 24:50-54. Αθήνα, Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.aee.org.gr/Texts/pub_01_24.pdf [τελευταία επίσκεψη 23/5/2011].

Γαλανός, Μ., Σαββατομάκης Φρειδερίκος για την Επιχείρηση Αντιμε- τώπισης Παλαιών κτιρίων. *Σύγχρονη Έκτακτη Ανάγκη*, στο Παράρτημα Χ, Κατασκευές, Ε., Λαζαράκης, Α. (επιμ.). *Η Επιστήμη της Προϊστορίας*. *Time Heritage* (υπό έκδοση 2011).

Γενικό Αρχείο του Κράτους <http://www.gak.gr> [τελευταία επίσκεψη 23/5/2011].

Γενικό Αρχείο του Κράτους Νομού Ευβοίας, τμήμα κτιριακό Κρατικού http://gak.gkn.nch.gr/laton/kratos/kratos_02.htm

Κορνηδάκης, Η., 1996. Στέγαση Γενικών Αρχείων του Κράτους. *Αρχαιολογικά Δελτία* 14: 11-12. Αθήνα: Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία.

Εξογλόγισσες

Clinton Presidential Library, Being Green. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.clintonlibrary.gov/being-green.html> [τελευταία επίσκεψη 23/5/2011].

National Archives and Records Administration (NARA), Archives II, *History of the National Archives Building*. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.archives.gov/about/history/building-an-archives-building.html> [τελευταία επίσκεψη 23/5/2011].

NARA, 2008. Press release. *Clinton Presidential Library Receives Highest Green Building Rating*. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.archives.gov/press/press-releases/2008/nr08-28.html> [τελευταία επίσκεψη 23/5/2011].

Sain-Belaisch, F., 2009. Les batiments d'archives II. In and Out 4th Strategies. From Climate Change to Microclimate. *Library, Archives and Museum Preservation Issues*. International Conference Bibliothèque Nationale de France, 5-6 March 2009. διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.ifa.org/VI/4/pac.htm> [τελευταία επίσκεψη 23/5/2011].

Τεκμηρίωση συλλογής πολύτιμων βιβλίων: απαιτήσεις και μοντελοποίηση¹

Ευθαλία Β. Νταλιούκα

Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων και Εργών Τέχνης – Μουσείο Βυζαντινού και Μεσαιωνικού Πολιτισμού

Περίληψη

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τον εννοιολογικό σχεδιασμό μιας βάσης δεδομένων για την πολιτισμική και διαχειριστική τεκμηρίωση συλλογών χειρόγραφων και έντυπων βιβλίων, που κατεχονται και διαχειρίζονται από βιβλιοθήκες, μουσεία και αρχεία. Η συλλογή των στοιχείων για τη σχεδίαση της στηρίχθηκε στη θεωρητική μελέτη του αντικείμενου της πολιτισμικής και διαχειριστικής τεκμηρίωσης: στα ισχύοντα διεθνή πρότυπα και στη διερεύνηση των αναγκών των χρηστών. Για τη δημιουργία της βάσης δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το μοντέλο-αντικειμένων-διαχειρίσεων που παρέχει πληροφορίες για: την ταυτότητα και την περιγραφή του βιβλίου [μορφή, λειτουργία, σημασία και ιστορία], τη διαχείριση [απόκτηση, δανεισμός, αναπαραγωγή, θέση, χρήση, κατοχή, εκτίμηση και ασφάλιση], τη συντήρηση [φθορές, διαγνωστικές εξετάσεις, μέθοδοι επεμβατικής ή προληπτικής συντήρησης], τις αναφορές σε βιβλιογραφία, αρχεία και διάφορους συνδέσμους με ψηφιακό υλικό.

Εισαγωγή

Κάθε αντικείμενο, διανύοντας το χρόνο, αποκτά τη δική του ιστορία, αφού περάσει από τον ένα κόσμο στον άλλο, ίσως και από ένα είδος χρήσης σε κάποιο άλλο και από έναν τόπο σε άλλο, ενώ, από αυτά έχουν αποκτήσει ιδιαίτερη αξία, έχουν μεγάλους και πολύπλοκους κύκλους ζωής.

Τα αντικείμενα του υλικού πολιτισμού δεν είναι αδρανή, έχουν υλικότητα, φυσική ύπαρξη, που εκτείνεται στο χώρο και στο χρόνο, κοινωνική ζωή και δύναμη επιβίωσης, δηλαδή έχουν ένα κύκλο ζωής, μια πολιτισμική βιογραφία [Pearce, 2002: 35-36].

Οι πληροφορίες που συγκοπών την πολιτισμική βιογραφία των αντικειμένων, την οποία κατέχει και διαχειρίζεται κάθε πολιτιστικός οργανισμός, συγκεντρώνονται, αρχειοθετούνται και αξιοποιούνται μέσω της τεκμηρίωσης. Το βρετανικό πρότυπο για τη μουσειακή τεκμηρίωση «SPECTRUM: The UK Museum Documentation Standard» [2005] ορίζει ως τεκμηρίωση: «τη συγκεντρωτική και κατανοητή πληροφοριών σχετικά με τα αντικείμενα».

¹ Η παρούσα εργασία βασίζεται στην μελέτη της Ευθαλίας Β. Νταλιούκα, «Τεκμηρίωση συλλογών πολύτιμων βιβλίων: απαιτήσεις και μοντελοποίηση», Μουσείο Βυζαντινού και Μεσαιωνικού Πολιτισμού, Αθήνα, με τη βοήθεια της συνεργάτιδάς της, Ευθαλίας Β. Νταλιούκα, και της Αιζούτσας Ρεζοπούλου, Δρ. Γ. Μουζαλάκη.

Προβλεπόμενες πληροφορίες των συστημάτων

Η ύπαρξη πολλαπλών ψηφιακών πηγών πληροφοριακής πληροφορίας με δομή και αναπαράσταση, που διαφέρει σε κάθε πηγή, αναδεικνύει πολλά προβλήματα, αναφορικά με τη διαχείριση των πληροφοριών. Η σπουδαιότητα υπάρχει είναι το υλικό που βρίσκεται σε ψηφιακή μορφή α) να παρέμεινε διαθέσιμο και ασφαρές παρά τις μελλοντικές εσχατίες του εξοπλισμού ή τις τεχνολογικές αλλαγές και β) να είναι δυνατή η εύρεση και συνδυαστική πρόσβαση σε αυτό, ανεξαρτήτως πηγής, για την αποτελεσματικότερη διεξαγωγή ερευνών, εκπαιδευτικών, εκδοτικών και εκθεσιακών δραστηριοτήτων (Μπεκιάρη, 2005 & Κωνσταντινίδου 2004).

Για να πραγματοποιηθούν οι παραπάνω στόχοι, η διεθνής κοινότητα των φορέων που έχουν ως αντικείμενο μελέτης και εφαρμογής την τεκμηρίωση μουσειακών συλλογών, θέσπισε πρότυπα, οδηγίες, κανόνες γλώσσες και ελεγχόμενα λεξιλόγια [θησαυρούς όρων¹] για την ανάπτυξη και αναπαράσταση πληροφοριακών συστημάτων με σκοπό την επίτευξη της διαλειτουργικότητας² σε επίπεδο συντακτικό³ και σημασιολογικό⁴.

Έρευνα για την πολιτική τεκμηρίωσης συλλογών πολύτιμων βιβλίων

Η διαλειτουργικότητα των πληροφοριακών συστημάτων αλλά και μια γενικότερη εκτίμηση της πολιτικής που ακολουθείται για την τεκμηρίωση και ψηφιοποίηση των συλλογών βιβλίων, μελετήθηκε στο πλαίσιο έρευνας-πραγματοποιήσεως σε κατόχους συλλογών (μουσεία, αρχεία και βιβλιοθήκες), ενώ παράλληλα έγινε καταγραφή των αναγκών των μελλοντικών χρηστών του συστήματος.

Εντοπίστηκε έλλειψη συνεργασίας και ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των φορέων σε θέματα που αφορούν το ελεγχόμενο λεξιλόγιο, τη δημιουργία ενιαίων θησαυρών όρων για την υποστήριξη των συστημάτων, τις συντακτικές συμβάσεις καταγραφής των πληροφοριών δηλαδή διαφόρων η έλλειψη διαλειτουργικότητας των συστημάτων. Πειραστικά παρατηρήθηκε η δημιουργία μεμονωμένων σχεδίων για την τεκμηρίωση των συλλογών των πολύτιμων βιβλίων.

Επίσης, διαπιστώθηκαν τα κάτωθι:
Η χρήση των υπολογιστών για ενέργειες που προάγουν την εύρυθμη λειτουργία του κάθε φορέα είναι ιδιαίτερα δεδομένη, σε αντίθεση με την ψηφιοποίηση που βρίσκεται σε εμβρικό στάδιο και πραγματοποιήθηκε, στις περισσότερες περιπτώσεις με χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για την ανάπτυξη των συστημάτων τεκμηρίωσης που είναι κυρίως βάσεις δεδομένων, κάθε φορέας μελέτησε και χρησιμοποίησε μόνο πρότυπα διαδικασιών τα οποία υποδεικνύουν τα αναγκαία βήματα καταγραφής των πληροφοριών που συνοδεύουν τα αντικείμενα κατά τη διαχείριση της συλλογής.

1. Ολοκληρωμένο ή μερικώς ολοκληρωμένο εργαλείο που περιλαμβάνει κανόνες, θησαυρούς όρων, υλικό και βιβλία που περιγράφει και εξηγεί τον τρόπο που να χρησιμοποιούνται οι πληροφορίες που περιλαμβάνονται στα συστήματα. Η διεθνής κοινότητα των φορέων που έχουν ως αντικείμενο μελέτης και εφαρμογής την τεκμηρίωση μουσειακών συλλογών, θέσπισε πρότυπα, οδηγίες, κανόνες γλώσσες και ελεγχόμενα λεξιλόγια [θησαυρούς όρων] για την ανάπτυξη και αναπαράσταση πληροφοριακών συστημάτων με σκοπό την επίτευξη της διαλειτουργικότητας σε επίπεδο συντακτικό και σημασιολογικό. (Κωνσταντινίδου 2004).

2. Η διαλειτουργικότητα αφορά την ικανότητα μεταφοράς και επικοινωνίας μεταξύ των πληροφοριακών συστημάτων (πληροφοριακών συστημάτων) και αποτελεί αποτέλεσμα της εφαρμογής των κανόνων που ορίζονται στα πρότυπα, οδηγίες, κανόνες γλώσσες και ελεγχόμενα λεξιλόγια [θησαυρούς όρων] για την ανάπτυξη και αναπαράσταση πληροφοριακών συστημάτων με σκοπό την επίτευξη της διαλειτουργικότητας σε επίπεδο συντακτικό και σημασιολογικό. (Κωνσταντινίδου 2004).

3. Η συντακτική δομή αφορά την οργάνωση των πληροφοριών που περιλαμβάνονται στα συστήματα. (Κωνσταντινίδου 2004).

4. Η σημασιολογία αφορά την επικοινωνία των πληροφοριών. (Κωνσταντινίδου 2004).

Οι φορείς αντιμετώπισαν ιδιαίτερα προβλήματα με το θέμα των ελεγχόμενων διεξοδικών τα οποία είχαν θεσπίσει μεμονωμένα και με βάση τις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Ανυπαρκτη, ωστόσο, είναι η συνταξη θησαυρού έργων για τα έντυπα και τα χειρόγραφα βιβλία.

Ιδιαίτερος προβληματισμός υπάρχει στους φορείς που έχουν αναπτύξει συστήματα ηλεκτρονικής τεκμηρίωσης για την αποθήκευση και την ασφάλεια των αρχείων τεκμηρίωσης, καθώς και των παραμέτρων που ορίζουν τα δικαιώματα πρόσβασης και χρήσης του ηλεκτρονικά αποθηκευμένου υλικού.

Παράγοντες που στήριξαν τη δημιουργία του συστήματος τεκμηρίωσης

Έχοντας, λοιπόν, υπόψη τις βασικές προδιαγραφές που πρέπει να πληροί ένα ηλεκτρονικό σύστημα τεκμηρίωσης και λειτουργίας κατά του το αποτέλεσμα της έρευνας, πραγματοποιήθηκε ο σχεδιασμός της βάσης δεδομένων. Παράλληλα όριες λήφθηκαν υπόψη και κάποιες βασικές παράμετροι που προήλθαν από την αναλυτική μελέτη:

- του έντυπου και χειρόγραφου βιβλίου,
- των ενεργειών που ορίζουν ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα διαχείρισης συλλογών,
- των οδηγιών του επιχειρησιακού προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας» για την πολιτισμική τεκμηρίωση, τη διαδραστικότητα και για την ψηφιοποίηση.

- των συστημάτων ηλεκτρονικής τεκμηρίωσης ΠΟΛΕΜΟΝ, ΔΕΛΤΟΣ και ΚΛΕΙΘ, που χρησιμοποιούνται στην Ελλάδα,

- των συστημάτων ηλεκτρονικής τεκμηρίωσης που έχουν αναπτυχθεί από πολιτιστικούς φορείς του εξωτερικού. Μελετήθηκαν τα προγράμματα THE MUSEUM SYSTEM (TMS), MUSEUM PLUS, KE-Emu, ADLIB MUSEUM και 3M MINISIS που συγκεντρώνουν (με τη σειρά που καταγράφονται) τις καλύτερες βαθμολογίες σε αξιολογήσεις που έχουν πραγματοποιηθεί. [Πιστωτική 2005].

- των διεθνών προτύπων (CIDOC, OAI, JECT ID⁷, CIDOC CRM⁸, SPECTRUM⁹, MARE¹⁰, DUBLIN CORE¹¹),

- των στοιχείων που καταχωρίζονται σε δελτία τεκμηρίωσης διαφόρων φορέων που διαχειρίζονται συλλογές παλιότερων βιβλίων,

- του υπάρχοντος νομοθετικού πλαισίου και συγκεκριμένα: i) του Νόμου 3028/28 Ιουνίου 2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς», ii) του καταστατικού χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδας, iii) της ειδικής νομοθεσίας¹² για θέματα που αφορούν την καταγραφή και τη διαχείριση των κειμηλίων του Αγίου Όρους και iv) του Κανονισμού λειτουργίας Δημοσίων Βιβλιοθηκών¹³.

7. <http://www.objectid.com/>

8. <http://www.cs.fortknod.com/IDP/standards>

9. <http://www.muse.org.uk/spectrum/index>

10. <http://www.liveweb.org/gov/mare/>

11. <http://www.europeana.org/occurance/index>

12. Ν. 1978, ΦΕΚ 15/14/26 Ιουλίου 2002, Αριθμ. 2, 6/3/2002/Φ.Ε.Κ.

13. Ν. 7Α, 3566/218, 1947/1065, 173/628/1947, Β.Υ.Α. 4/7631/15-4/081/2006/10.9.1976 (ΦΕΚ 1195-Β/9/9.10.76), γ. Υ.Α. 4/7511/04/40232/112, 1995/065, 30178/8.5.1996).

14. Υ.Α. 0/309 (Φ.Κ. 378/9/6.6.2001)

Ανάγκες που καλύπτονται από το σύστημα

Το προτεινόμενο σύστημα τεκμηρίωσης πρέπει να λειτουργεί ως ένα πολύτερο εργαλείο στην εξυπηρέτηση της παιδαγωγικής αποστολής των παιδαγωγικών φορέων παρέχοντας τις εξής δυνατότητες:

- Την οργάνωση των πληροφοριών που σχετίζονται με τις απαραίτητες διαδικασίες διάσωσης, διατήρησης, έρευνας και πρόσβασης των βιβλίων.
- Την καταγραφή πληροφοριών σε ένα οργανωμένο σύνολο, ανεξάρτητα από πρόσωπα και καταστάσεις.
- Την ευελιξία του συστήματος για επέκταση, εμπλουτισμό ή και τροποποίηση του.
- Την εύκολη και γρήγορη αναζήτηση και ανάκτηση δεδομένων.
- Τη δυνατότητα εισαγωγής, τροποποίησης και διαγραφής πληροφοριών.
- Την εξαγωγή αποτελεσμάτων ή στατιστικών στοιχείων με διάφορα κριτήρια.
- Την παροχή πληροφοριών σε περίπτωση κλητών, απωθειών κ.λπ., με σκοπό την ταχύτερη εύρεση των αντικειμένων.
- Τη συνεργασία και την ανταλλαγή δεδομένων μεταξύ παιδαγωγικών και επιστημονικών φορέων.
- Την πρόσβαση στις πληροφορίες από πολλούς χρήστες.
- Την ακριβή γνώση της θέσης του αντικειμένου στους χώρους έκθεσης ή αποθήκευσης, αλλά και της κατάστασης διατήρησης, των μεθόδων και των υλικών συντήρησης.
- Την καλύτερη οργάνωση του χρόνου των συσχετιζόμενων οστών.
- Τη διάθεση πολύτερων δεδομένων για την αρχαιολογική, παλαιογραφική, καλλιτεχνική ή ιστορική έρευνα.
- Τη μείωση του κόστους από περιττές εκτυπώσεις βιβλίων και την εξοικονόμηση χώρου φύλαξης των αρχείων.

Οι χρήστες του συστήματος

Το προτεινόμενο σύστημα τεκμηρίωσης μπορεί να εφαρμοστεί σε βιβλιοθήκες, μουσεία και αρχεία. Οι χρήστες κατηγοριοποιήθηκαν σε τρεις ομάδες με βάση το βαθμό και το είδος της πρόσβασης ως εξής:

Α. Στους διαχειριστές του συστήματος, που έχουν εξειδικευμένες γνώσεις πληροφορικής (αναλυτές, προγραμματιστές, κ.λπ.).

Β. Στους χρήστες υψηλής διαβάθμισης (εισαγωγή, μεταβολή, διαγραφή δεδομένων), που κατέχουν θέση ευθύνης στο φορέα (ιστορικούς, συντηρητές κ.λπ.).

Γ. Στους απλούς χρήστες (αναζήτηση-ανάκτηση δεδομένων, εκτυπώσεις) που διακρίνονται σε τακτικούς (επιμελητές συλλογών, μουσειολόγους, βιβλιοθηκονόμους κ.ά.) και σε περιστασιακούς (συνθηκτες, εκδότες, φοιτητές κ.ά.).

Τα προβλήματα του συστήματος

Κατά τη δημιουργία του συστήματος τεκμηρίωσης έντυπων βιβλίων και χειρογράφων εντοπίστηκαν δυσκολίες, όπως η πολυπλοκότητα και η πληθώρα των πληροφοριών που περιλαμβάνει το γνωστικό αντικείμενο, η ύπαρξη μεγάλου αριθμού πεδίων, η έλλειψη θησαυρού όρων και ελεγχόμενου λεξιλογίου.

Επίσης, τέθηκαν προβληματισμοί για θέματα:

- Ασφάλειας και προστασίας των δεδομένων, ώστε να αποφευχθούν παραποίηση των πληροφοριών και αλλοιώσεις των εικόνων των αντικειμένων με ηλεκτρονική επεξεργασία.
- Μακροχρόνιας διατήρησης των δεδομένων λόγω της συνεχούς εξέλιξης της τεχνολογίας.
- Αποθήκευσης των πληροφοριών σε ψηφιακό μέσο (δισκέτες, CD-ROM κ.ά.).
- Εξασφάλισης των πνευματικών δικαιωμάτων για την παραγωγή των ψηφιακών αντιγράφων.
- Πρόσβασης στα αρχεία (Χατζηδάκη 2001, Ναομίδου 2001).

Το περιεχόμενο του συστήματος

Το περιεχόμενο του συστήματος τεκμηρίωσης αποτελείται από «χωριστά» αρχεία με δεδομένα τα οποία συνδέονται μεταξύ τους δίνον αναπληρωμένες πληροφορίες σε κάθε απλή ή σύνθετη αντήτηση. Οι πληροφορίες αφορούν:

- Α. Την **πομπιολογική βιογραφία** των βιβλίων και πιο συγκεκριμένα στοιχεία που έχουν σχέση με:
 - α) την **ταυτότητα** του αντικειμένου (κωδικός, συλλογή, κατηγορία, υλικό, αποτελούμενα μέρη, φωτογραφίες και σχέδια) και β) την **περιγραφή** του αντικειμένου (αναρμσία, είδος, σήμανση, φωτογραφίες, σχέδια, διαστάσεις, υλικό και τεχνολογία κατασκευής του σώματος του βιβλίου και της βιβλιοδεσίας, κατάσταση διατήρησης του βιβλίου)
- Β. Το **διαχειριστική τεκμηρίωση** των αντικειμένων των συλλογών και αναλυτικότερα ό,τι σχετίζεται με τις παρακάτω ενέργειες: α) τη **διαχείριση** των συλλογών (εισαγωγή, απόκτηση, θέσεις, εκμάση, μετακίνηση, αναπαραγωγή, ασφάλεια, δανεισμό, διαγραφή), β) τη **συντήρηση**, προληπτική και επεμβατική, (εξετάσεις-αναλύσεις, φθορές και αιτίες αυτών, υλικό και μεθοδολογία επεμβάσεων), γ) τα **έσοδα** που εμπεδούνται και δ) τους **συνδέσμους**, τις **αναφορές** σε βιβλιογραφία, αρχεία, σχέδια και εικόνες σε ψηφιακή μορφή, που υποστηρίζουν την πληροφορία.
Η μορφή της πληροφορίας μπορεί να παρέχεται σε μορφή γραπτού κειμένου, εικόνας, σχεδίου και γραφημάτων.

Μοντελοποίηση—εννοιολογική σχεδίαση βάσης δεδομένων

Η εν λόγω βάση δεδομένων σχεδιάστηκε με βάση το σχεσιακό μοντέλο (RDBMS-Relational Data Base Management System) και η αναπαράσταση της δομής έγινε με το μοντέλο οντοτήτων-συσχετίσεων.

Οικιαστικά το άνω αυτό μοντέλο είναι μια γενική περιγραφή των συστατικών στοιχείων που αποτελούν τη βάση δεδομένων. Το μοντέλο είναι εννοιολογικό, δηλαδή αποτυπώνει την αντίληψη που έχουμε για τα δεδομένα του πραγματικού κόσμου, χωρίς να ασχολείται με λεπτομέρειες υλοποίησης. (Παπαδόκης & Χατζηπέτρης 2004, 6). Η δημιουργία του αποτελεί οδηγό για τα περαιτέρω βήματα υλοποίησης της βάσης σε οποιοδήποτε υπολογιστικό σύστημα.

Οι βασικές σημασιολογικές έννοιες που χρησιμοποιήθηκαν είναι:

- Οι **οντότητες** είναι διακριτές, διακεκριμένες υπάρξεις στις οποίες αποδίδονται συγκεκριμένα γνωρίσματα. Αντιστοιχούν ουσιαστικά στα στοιχεία του πραγματικού κόσμου για τα οποία υπάρχουν αρχεία με πληροφορίες.
- Τα **κατηγορήματα ή ιδιότητες** – τα μονόμορα χαρακτηριστικά μιας οντότητας.
- Η **σχέση εξειδίκευσης (ISA)**
- Η **συσχέτιση ή σχέση**, δηλαδή η σύνδεση, των οντοτήτων (Παπαδόκης & Χατζηπέτρης 2004, 8). Τα είδη σύνδεσης μεταξύ των οντοτήτων είναι τα εξής (Παπαδόκης & Χατζηπέτρης 2004, 11):
 - Ένα προς ένα (1:1), π.χ. ένα βιβλίο έχει μία θέση στη βιβλιοθήκη και κάθε θέση αντιστοιχεί σε ένα μόνο βιβλίο.
 - Ένα προς πολλά (1:N), π.χ. στην κατηγορία «χειρογραφα» μπορεί να ανήκουν πολλά βιβλία, ενώ ένα βιβλίο ανήκει σε μια μόνο κατηγορία.
 - Πολλά προς πολλά (M:N), π.χ. ένα βιβλίο μπορεί να έχει πολλούς συγγραφείς και ένας συγγραφέας μπορεί να έχει συγγράψει πολλά βιβλία.

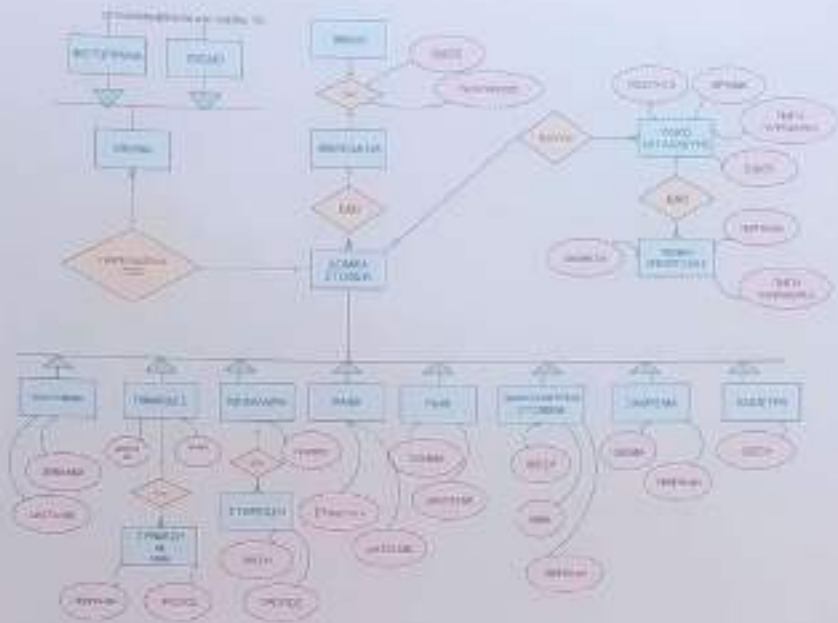
Μεθοδολογία σχεδιασμού της βάσης δεδομένων

Για το σχεδιασμό της βάσης δεδομένων με το διάγραμμα συσχετίσεων οντοτήτων ακολουθήθηκε η κάτωθι μεθοδολογία:

- Διακρίση των βασικών εννοιών που περιλαμβάνει η βάση.
- Καθορισμός οντοτήτων και επιλεγμένων ιδιοτήτων που χαρακτηρίζουν την κάθε οντότητα.
- Εντοπισμός των σχέσεων μεταξύ των οντοτήτων και προσδιορισμός του είδους της σχέσης.
- Σχεδιασμός του διαγράμματος που περιλαμβάνει τις οντότητες και τις σχέσεις.
- Επεξήγηση των οντοτήτων και των ιδιοτήτων τους.

Παρουσίαση του μοντέλου τεκμηρίωσης

Το μοντέλο περιλαμβάνει όλα τα βασικά πεδία που υπαγορεύονται από τα διεθνή πρότυπα για την καταγραφή των πολεοδομικών και διαχειριστικών πληροφοριών ενός αντικείμενου, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι το βιβλίο. Έτσι ο κάθε φορέας μπορεί να το χρησιμοποιήσει αφού το προσαρμόσει στις ανάγκες του, επιλέγοντας τα πεδία που θεωρούνται ως τα κατάλληλότερα για την κάθε περίπτωση. Βασική οντότητα του συστήματος είναι το ΒΙΒΛΙΟ, όλες οι οντότητες σχετίζονται με αυτή και καμία δεν έχει λόγο ύπαρξης χωρίς αυτή. Κάθε οντότητα, όπως και κάθε ιδιότητά της, έχει τα δικά της χαρακτηριστικά. Ο αριθμός ΒΙΒΛΙΟ δίδεται και για τα έντυπα και για χειρόγραφα βιβλία, για λόγους ευκολίας διαχείρισης του συστήματος. Η διακρίση των δύο βασικών αντικείμενων καταγραφής [έντυπα βιβλία και χειρόγραφα] γίνεται στο πεδίο ΕΙΔΟΣ. Γύρω από την κεντρική οντότητα αναπτύσσονται διαδικασίες που αναπαρίστανται με ιδιότητες [Εκ. 1].

ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

- κωδικός
- υπεύθυνος τεκμηρίωσης

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ [Βασικές διακρινιστικές πληροφορίες για το βιβλίο.]

- κωφικοί
- είδος
- μέγεθος
- τίτλος
- θεματολογία
- κύριο υλικό σώματος
- γραφή
- δημιουργός [Σχ. 2]
- τόπος
- χρονολόγηση
- εικόνα
- συγκράτηση
- τμήμα
- συλλογή
- φορέας
- υπεύθυνος καταγραφής

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ (στοιχεία που κάνουν κάθε βιβλίο διακρίτο από ένα όμοιά του.)

- μέτρηση
- βιβλιοδεσία [Σχ. 3]
- σωμα βιβλίου
- σφραγ. επιγραφές
- κατάσταση διατήρησης

Σχ. 2: Διακρινιστικά στοιχεία των εγχειριδίων-τομίδων-ατομικών

Σχ. 3: Διακρινιστικά στοιχεία των εγχειριδίων-τομίδων-ατομικών

Για το σχεδιασμό του συστήματος λήφθηκαν υπόψη οι ιδιαιτερότητες του έντυπου και χειρογράφου βιβλίου και η πολιτική που ακολουθείται για τη διαχείριση των μουσειακών συλλογών. Μελετήθηκαν και εφαρμόστηκαν διεθνή πρότυπα και κανόνες με στόχο την επίτευξη του διαθεταυργικού χαρακτήρα του συστήματος. Αξιολογήθηκαν οι απαιτήσεις των φορέων σε θέματα τεκμηρίωσης, αλλά και η κατάσταση που επικρατεί στο συγκεκριμένο τομέα σε διάφορα ιδρύματα ανά την Ελλάδα.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία επιστρατεύθηκαν με σκοπό τη δημιουργία ενός καινοτόμου και εξειδικευμένου συστήματος ηλεκτρονικής τεκμηρίωσης.

Το αντικείμενο, δηλαδή το βιβλίο, προσεγγίζεται ως πηγή ή αλλιώς ως τεκμήριο μιας βιβλιοθήκης αλλά, παράλληλα, εφόσον πρόκειται για πολύτιμα υλικά, και ως μουσειακό αντικείμενο, δηλαδή ως μνημείο.

Η έρευνα, ουσιαστικά, προτείνει τη μεθοδολογία σύνταξης μιας βιογραφικής μελέτης για αντικείμενα, που διανύοντας το χρόνο διεγράψαν και συνεχίζουν να διαγράφουν μικρούς ή μεγάλους κύκλους ζωής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσσες

Διήλιος, Η., 2005. Διακρίσεις προγραμμάτων ψηφιοποίησης μουσείων. Διατύπωση στο «επιμέγιστο ψηφιακή τεχνολογία: βιβλιοθήκες ψηφιακό μουσείο». Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 4-5/5/2005.

Βασιλακοπούλου, Μ., 2005. Επισκόπηση προγραμμάτων ψηφιοποίησης μουσείων. Διατύπωση στο «επιμέγιστο ψηφιακή τεχνολογία: βιβλιοθήκες ψηφιακό μουσείο». Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 4-5/5/2005.

Καλλιμασιάνης, Δ., Κωνσταντινοπούλου, Π., Μενιτή, Α., Μπεκιόρη, Χ., Μπαρ, Μ., Τσιγανόπουλος, Ε., 2005. Τεκμηρίωση κειμένων αντικειμένων μουσείων. Οδηγός πολιτισμικής τεκμηρίωσης και διαθεταυργικότητας. Κέντρο Πολιτισμικής Τεκμηρίωσης, Ινστιτούτο Πληροφορικής ΠΕ. Επικρασιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας».

Κωνσταντινοπούλου, Π., 2004. Οδηγός για την ανάπτυξη συστημάτων ψηφιακών τεκμηρίωσης και τη διασύνδεσή τους ψηφιακού πολιτισμικού περιβάλλοντος. Ηράκλειο: Κέντρο Πολιτισμικής Πληροφορικής Ινστιτούτο Πληροφορικής, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας.

Κωνσταντινοπούλου, Π., Μπεκιόρη, Χ., Μπαρ, Μ., 2005. Πληροφορικά δομικά τεκμηρίωσης. Οδηγός πολιτισμικής τεκμηρίωσης και διαθεταυργικότητας. Κέντρο Πολιτισμικής Τεκμηρίωσης, Ινστιτούτο Πληροφορικής ΠΕ. Επικρασιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας».

Μακρίδης, Χ., 2005. Πολιτισμικά μεταβιβάσιμα [DUBLIN CORE]. Εισήγηση στο «επιμέγιστο ψηφιακή τεχνολογία: βιβλιοθήκες ψηφιακό μουσείο». Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 4-5/5/2005.

Ναυαρίνης, Ν., 2001. Ηλεκτρονικό σύστημα τεκμηρίωσης ψηφιακού έντυπου υλικού μουσείων. Αθήνα: Επιστημονικό κέντρο ΕΡΜΕΥΑ Πάντειο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Παπαδόπουλος, Γ., & Χατζηκώστα, Π., 2004. Βασικά δεδομένα και παρατηρήσεις. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ραζατάσι, Ε., 2005. Επισκόπηση προγραμμάτων ψηφιοποίησης μουσείων. Διατύπωση στο «επιμέγιστο ψηφιακή τεχνολογία: βιβλιοθήκες ψηφιακό μουσείο». Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 4-5/5/2005.

Καλλιμασιάνης, Μ., 2001. Σχεδίαση συστημάτων πληροφόρησης για την τεκμηρίωση των κειμένων μουσείων. Αθήνα: Επιστημονικό κέντρο ΕΡΜΕΥΑ Πάντειο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Ξενογλωσσες

Constantinopoulos, P., Daset, M., Theodoridou, M., Tzobanakis, M., 2005. Historical documents as monuments and/or sources. Institute of Computer Science, Foundation of Research and Technology. Διαθέσιμο στο <http://www.ics.forth.gr/CULTUREstandards> [απελευθερώθηκε 8/9/2005].

Malara, M., 1998. *A Legal Primer Managing Museum Collections*. Washington & London: Smithsonian Institution Press.

Francis, S., 2002. *Museum - ανακεφαλαίο - συλλογές*. Γκάουκ Χ. (επιμ.) Θεσσαλονίκη: Βαυβίε.

Διαδίκτυο

Βιβλιοθήκη Κογκρέσου. MARC, 2005. [On-line] Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.loc.gov/marc/> [απελευθερώθηκε 2/10/2005].

DUBLIN CORE, 2005. [On-line] Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.ics.forth.gr/CULTUREstandards> [απελευθερώθηκε 15/7/2005].

DUBLINCORE, 2005. [On-line] Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://dublincore.org/documents/dces/> [απελευθερώθηκε 2/10/2005].

Επικρασιακό πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας», 2005. [On-line] Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.ifotoc.gr/> [απελευθερώθηκε 2/10/2005].

Object ID, 2005. [On-line] Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.object-id.com/> [απελευθερώθηκε 16/9/05].

Spectrum, 2005. [On-line] Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.mhfi.org.uk/spectrum.htm> [απελευθερώθηκε 22/10/2005].

Μουσειογραφία και αρχιτεκτονική μουσείων, ένας διάλογος¹

Αυγή Ε. Τζακού

Αρχιτέκτων – Μουσειογράφος

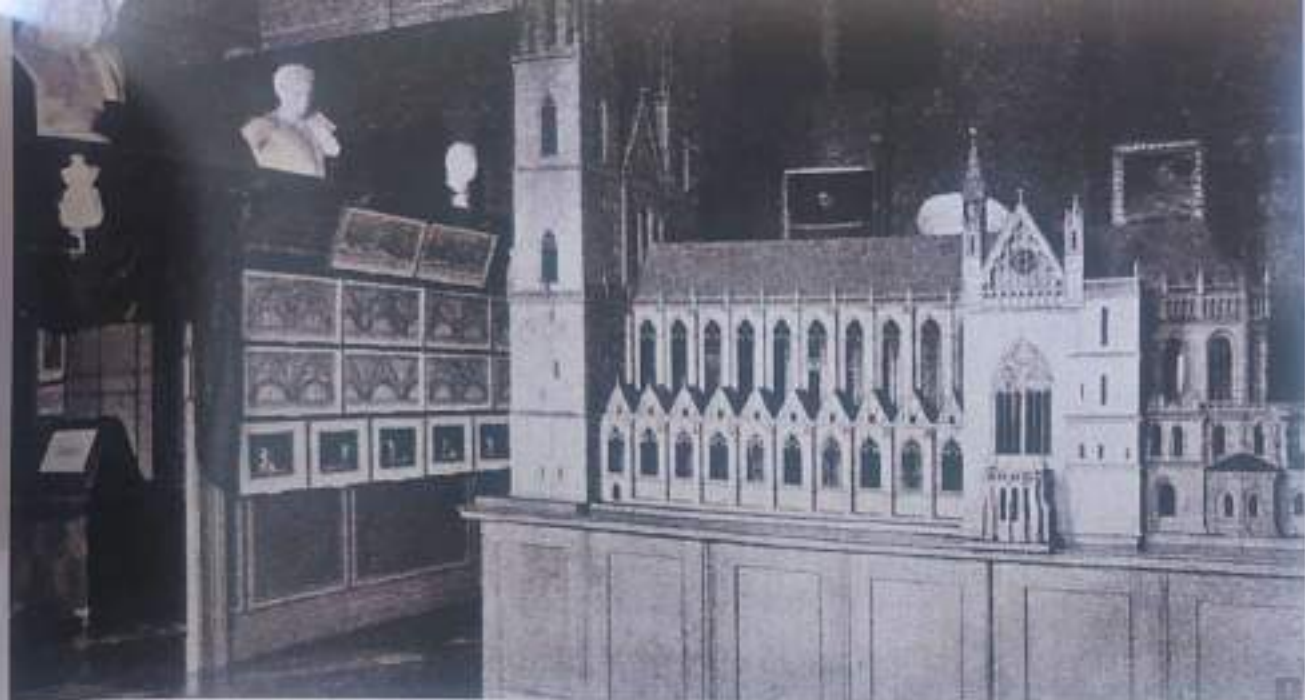
Περίληψη

Από τα πρώτα μουσεια-σποθήκες του 19ου αιώνα, όπου τα εκθέματα συσσωρεύονται σαν δείγματα τέχνης και μόνο και συγκεντρώνονται εκτεθειμένα σε ταίχους, συχνά σε όλο το ύψος, μέσα και έξω από προθήκες, μέχρι τη μετεξέλιξή τους τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου και 21ου αιώνα σε χώρους όπου η αρχιτεκτονική αρχίζει να συνδιαλέγεται με τη μουσειολογία-μουσειογραφία, δύο εντελώς νέες ειδικότητες, οι οποίες πηλασιώνονται από νέες τεχνολογίες και σύγχρονους κλάδους, όπως της συντήρησης, της αρχαιολογίας κ.λπ., που απασκάλουν στη συγκέντρωση πληροφοριών και στην προβολή σαν να ήταν μέσα από ένα καλειδοσκόπιο. Στα σύγχρονα μουσεία οι εκθεσιακοί χώροι δομούνται με βάση τις μουσειολογικές και μουσειογραφικές αρχές, με κέντρο τον άνθρωπο και τη ζωή σαν ορισμό αναφοράς στο χώρο και στο χρόνο. Ένας ενιαίος ερμηνευτικός ιστός που διατρέχει το χώρο ώστε να διευρύνει σε επαληθώς επίπεδα την ερμηνεία του παρόντος ή του παρελθόντος, σαν ένας κώδικας επικοινωνίας του κοινού με τα εκθέματα, μέσα

από την επιστημονικά τεκμηριωμένη οργάνωση του χώρου. Τα μουσεία, είτε σαν γλυπτά είτε σαν χώροι με συμβολική δομή, προβαλλουν αυθιγόνα και άληθε ενσωματώνουν βασικές μουσειογραφικές αρχές και άληθε προσπαθούν να εμβολιάσουν υπάρχοντες μουσειακούς χώρους με νέες προθέσεις και αντιλήψεις, εκφράζοντας στην πράξη το ζητούμενο διάλογο αρχιτεκτονικής και μουσειογραφίας. Το μέλλον προβλέπεται αισιόδοξα: μια και τα μουσεία προχωρούν πέρα από τις τρέχουσες αντιλήψεις ενσωματώνοντας νέες τεχνολογίες, πρακτώντας το κοινό, και τα εκθέματα παρουσιάζονται σαν τα μέσα για να διεξαχθεί ο διάλογος με τη ζωή σε μια πορεία προς το μέλλον και πέρα από τη θνητότητα του πεπερασμένου ανθρώπινου χρόνου.

Η ειδικότητα του αρχιτεκτονο-μουσειογράφου είναι σχετικά νέα. Οι αρχιτεκτονικές αποδείξεις από μια αρχικά αναγεννησιακή σκοπιά προτάχθηκαν, όπου ο αρχιτέκτονας κάνει τα πάντα, σχεδιάζει από κτίρια μέχρι καθίσματα και πάρολα - ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελούν τα κτίρια του Adolf Loos. Και όπως με όλα, έτσι και οι αρχιτεκτονικές αποδείξεις με

¹ Το κείμενο προέρχεται από τη διδακτορική διατριβή της Αγγής Τζακού, που ολοκληρώθηκε στις 26-10-2015, στο πλαίσιο του 2. Παικτού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

την πάροδο του χρόνου, εξειδικεύονται σταδιακά. Τα τελευταία 15-20 χρόνια όχι μόνο εξειδικεύεται το αντικείμενο, αλλά και οι συνεργασίες γίνονται πολυεπιπέδες. Υπεισέρχεται για πρώτη φορά η έννοια, η ειδικότητα, του αρχιτεκτονα-μουσειογράφου, όπου μέσα από μία εντελώς εσωτερική διεργασία, συγκερασμό γνώσεων, αντιλήψεων, φιλοσοφίας, σημειολογίας, [Forgan, S. (2005), *Isis*, pp. 572-585], ο αρχιτέκτονας-μουσειογράφος οδηγείται στο να παρουσιάσει τη κωδική του σύνθεση, μια μελέτη που αποτελεί και τη βάση της οποίας σύνθεσης και αποκαλείται μουσειογραφική πρόταση, βασισμένη στη μουσειολογική πρόταση, ένα καθαρά θεωρητικό εργαλείο, που παράγεται από αρχαιολόγους, ιστορικούς τέχνης, μουσειολόγους κ.α., και σε ιδεατές συνθήκες εκφονείται σε ένα εντελώς παράλληλο επίπεδο με την εκάστοτε αρχιτεκτονική μελέτη-σύνθεση, σαν μία αμφίδρομη σχέση που θα πρέπει να επηρεάζει τόσο την αρχική δομή της μουσειολογικής-μουσειογραφικής πρότασης, όσο και την ίδια την αρχιτεκτονική λύση τελικά. Όπως όλα εξάρουμε, και τέτοια είναι απλά μια ευκτική διατύπωση και μόνο, η αλλιώς η ύψιστη επιθυμητή μορφή διαλόγου.

Αρχές μουσειογραφίας

Παραθέτοντας βασικές αναφορές σε καινούριους κώδικες γλωσσικής επικοινωνίας, καταγράφονται επιγραμματικά οι βασικές συνιστώσες της μουσειογραφικής μελέτης. Εν αρχή είναι το έκθεμα και ο στόχος της μουσειολογικής μελέτης. Η δομή-σύνθεση ενός προεπιλεγμένου στόχου, που θα αποτελέσει και τη ραχοκαλιά των μουσειολογικών εννοιώσεων, το σενάριο – όπως είναι η λέξη της μόδας – και που θα αποτελέσει τη βάση για τη διαρθρωση των μουσειογραφικών εννοιώσεων, συνολικά με συγκεκριμένα εννοιολογικά περιεχόμενα και με προεπιλεγμένη ερμηνευτική οπτική. Πρόκειται ουσιαστικά για έναν ενιαίο ερμηνευτικό ιστό, που διατρέχει το χώρο, ώστε να διευρύνει σε επάλληλα επίπεδα την ερμηνεία του παρόντος ή του παρελθόντος, και να καταβείσει τελικά έναν κώδικα επικοινωνίας του κοινού με τα εκθέματα, μέσω από την επιστημονικά τεκμηριωμένη οργάνωση του χώρου. Συνοδεύεται πάντοτε από το καταλληλότερο συμπληρωματικό, πληροφοριακό-επιστημονικό υλικό, ώστε να επιτευχθούν τελικά πολλαπλά επίπεδα ερμηνείας, σε σχέση με τη συγκεκριμένη μουσειολογική-μουσειογραφική έννοια, και τελικά ο επισκέπτης να οδηγηθεί μεθοδικά σε μία πορεία στο χώρο και στο χρόνο.

Zim. T. Το Μουσείο South Schinkel, Τεχνικό Πανεπιστήμιο του Βερολίνου [ca.1903] (Berlin-Münchenberger 1993)

Το μουσείο στην ιστορία

Αναζητώντας το διάλογο θα παρουσιάσω διεθνή παραδείγματα της σχέσης του μουσείου με το κέλυφος του. Μια γρήγορη ματιά στις απαρχές των μουσειακών χώρων μέσα από τις εικόνες που παρουσιάζονται, είναι η πιο εύληπτη ερμηνεία της μηφής των μουσειακών χώρων. Περιγράφονται σαν αποθήκες, όπου τα εκθέματα απλά συσσωρευονται. [Εικ. 1] Ο τρόπος παρουσίασης των εκθεμάτων και η αίσθηση του χώρου, έδιναν την εντύπωση μολύβις μιας αποθήκης³ και, όπως χαρακτηριστικά γράφεται από τον Adolf Michelis το 1937⁴, «ένας θαβυρινθός γεμάτος σπαράγματα, που περιέπλεκε και καταπίεζε τον επισκέπτη»⁴. [Museum of Bust: Wunderkammer 2006, 7-9].

Ο διάλογος αρχιτεκτονικής και μουσειογραφίας σε καθαρά θεωρητική βάση και η πράξη

Με διάφορα τυπολογικά παραδείγματα παρουσιάζονται δύο βασικές ενότητες μουσειών: α) Αυτά που, ανεξάρτητα από την όποια μουσειογραφική δομή, συνδιαλέγονται με το χώρο και το περιβάλλον προβαλλοντας σαν γλυπτό, συμβολα εξουσίας, επιβολής ή προβολής της κρατικής, εθνικής ή σταρικής ιδεολογίας, έχοντας προσπορισμένη δομή και β) τα μουσεία που αντιμετωπίζουμε εμείς στην καθημερινή μας πρακτική και που αισιαστικά συνθέτουν την ιστορία της εφαρμοσμένης πολιτικής του Υπουργείου Πολιτισμού απέναντι στα μουσεία, ή αντανακλούν γενικότερα τις διαδικασίες που ακολουθεί ο δημόσιος τομέας, κατά τη διαδικασία σχεδιασμού, αναμόρφωσης ή εξορθισμού των μουσειών.

Σύγχρονα μουσεία – το κέλυφος γλυπτό

Στα μουσείο-γλυπτό, με μία αυθιπαρκτο-εμφατική παρουσία στο χώρο, η διαρθρωση των λειτουργικών του ενότητων και η εσωτερική του δομή αποτελούν μία εμπειρία που σχεδόν τη βιώνει κανείς, πέρα από τις προσπορισμένες μουσειολογικές, μουσειογραφικές πορείες ή ενότητες. Το ίδιο το κτίριο προβάλλει σε πρώτο επίπεδο – τα εκθέματα απλά συνοδεύουν την πορεία των επισκεπτών – δεδομένου ότι οι εσωτερικές του δομές, οι οπτικές θέσεις-φυγές, είναι πιο σημαντικές και από την ίδια την παρουσία του κοινού ή και ακόμα την ένταξη ή ενσωμάτωση των εκθεμάτων, από όποια σκοπιά ανάδυσης και αν τα προσεγγίσει κανείς, όπως π.χ. η σχέση ύψους και εκθεματος, η τήρηση των αναγκαίων αποστάσεων προσέγγισης, η αναζήτηση στο χώρο της όποιας πρόθεσης-διαρθρωσης μουσειογραφικών ενότητων. Σε αυτούς τους χώρους θα είχαμε άμεσα να παρατηρήσουμε τη διαδραστική σχέση του μουσείου με την κοινωνία, αλλά και ότι οι ερμηνευμένες διαχρονικές συνθέσεις του αρχιτέκτονα Frank Lloyd Wright, που σηματοδοτούν την αμφίδρομη σχέση του χώρου με το κέλυφος, όπου το κέλυφος πλέον προσδιορίζει την πορεία αλλά και το χώρο, όπως στην περίπτωση του Guggenheim στη Νέα Υόρκη, με κυρίαρχο στοιχείο το φυσικό φως, που διατρέχει τους χώρους σε όλα τα επίπεδα, σηματοδοτώντας ταυτόχρονα την πορεία ανέλιξης του επισκέπτη [Εικ. 2]. Στο ίδιο πνεύμα βρισκεται και μια από τις πιο σύγχρονες δημιουργίες, το Μουσείο στο Zagreb από την αρχιτέκτονα Zaha Hadid.

3. Μουσείο Βιέννης, Schinkel, που εδρεύει στο Τσολντ Πλαττς, μολύβις του θεολόγου, συνιστάται το σχέδιο του Karl Friedrich Schinkel (1781-1841) και Peter Noll (1791-1853). Ένα χαρακτηριστικό πλάσμα του χώρου.

4. Μουσείο Αρχαιολογίας, Υπόγειο από και εσωτερικό του κτιρίου στο Βερολίνο, 1806, αρχιτέκτονα του γερμανικού κράτους, Sr. Jani Saar.

4. Από το Μουσείο Σαντ (1806-1833) Μουσείο Αρχαιολογίας. Η αρχιτεκτονική από το Σαντ, στο κέλυφος του Μουσείου Σαντ.

Underground Floor Plan

Ground Floor Plan

Μεθοδολογία υλοποίησης μουσειολογικής-μουσειογραφικής μελέτης

Κατάλογος εκθεμάτων

Υπαινικτικά, θα αναφερθούμε στη μεθοδολογία υλοποίησης της μουσειολογικής-μουσειογραφικής μελέτης σε πρώιμο στάδιο, σε επίπεδο προμελέτης ακόμα, όπου απαραίτητα εργαλεία θα πρέπει να είναι ο λεπτομερειακός και εκτεταμένος κατάλογος εκθεμάτων, σαν μία τράπεζα πληροφοριών, ώστε να υπάρξει η δυνατότητα επιλογής εκείνων των εκθεμάτων που θα υποστηρίξουν και θα σηματοδοτούν τις επιμέρους εννοιολογικές ενότητες για κάθε μουσειολογική-μουσειογραφική ενότητα, δεδομένου ότι το κάθε έκθεμα προϋποθέτει συγκεκριμένες μορφές παρουσίασης και λειτουργικής ένταξης, σε σχέση με το χώρο από όπου προέρχεται, όπως για παράδειγμα το αν θα είναι ελεύθερο στο χώρο ή αν θα εκτεθεί με την αρχική λειτουργική του θέση. (Τζακού 2010, 12-23).

Οι αποφάσεις σε καμία περίπτωση δεν είναι μονοσήμαντες, με μία καθαρά παυσιμική έννοια, ή ότι η παρουσίαση των εκθεμάτων θα πρέπει αναγκαστικά να παραπέμπει στο χώρο από τον οποίο προέρχονται. Σε ορισκές καταστάσεις αναγκάζομαστε ακόμα και να αλληλοξυμμετρήσουμε τη λειτουργική σχέση του αντικειμένου, ως προς τη θέση του στο χώρο ή το μνημείο από το οποίο προέρχεται. Αναφερόμαστε ιδιαίτερα στην έκθεση ψηφιδωτών, όπου αλλοτε επιλέγεται να εκτίθενται στα δωμάτια και αλλοτε, ακόμα και μέσα στην ίδια εκθεσιακή ενότητα, να τοποθετούνται σε αντιδιαστολή με την αρχική χρηστική και διακοσμητική τους θέση, σε κατακόρυφα επίπεδα, προσδίδοντας τους την αλήτη ερμηνεία του διακοσμητικού στοιχείου.

β. Η διαδικασία:

1. Τα μουσεία παραδίδονται πλήρως εξοπλισμένα, με πλήρη φωτισμό και ηλεκτρομηχανολογικό εξοπλισμό, ερμηνυτών εκθεμάτων, και τις περισσότερες φορές με πλήρη έλλειψη υποδομών για σύγχρονα οπτικοακουστικά μέσα.
2. Κάποιες φορές, δεν συνυπολογίζονται καν τα εκθέματα στη φέρουσα ικανότητα των δαπέδων.
3. Τα, κάποια εκθέματα δεν μπορούν τελικά να τοποθετηθούν σε όποια θέση θα ήταν επιθυμητό, και οι συμπληρωματικές ενισχύσεις των κατασκευών είναι εξαιρετικά δαπανηρές. Αντίθετα από τις πολλές περιπτώσεις ανόητωσης, λόγω της στατικής ενίσχυσης των κτιρίων, διατηρούμεται η λειτουργική και οπτική επικοινωνία των χώρων, μπαίνοντας σημαντικά το μέγεθος των εκθεσιακών χώρων [Μουσείο Ηρακλείου].

Εικ. 3: Hawara, σε ανασκαφές από τον Petrie (1911) τοποθετούνται αντικείμενα του Λαδινίου Βασίλειου σε θέσεις του Petrie.

Εικ. 4: Έθνη Μουσείο - Βερολίνο, τομολογικό - το Μουσείο ανάλυσε σε δύο γυμνάσια, από τα οποία η μία είναι κενή και η άλλη από τις πολλές κομμάτια. Είναι φανερό ότι το κενό κενό από τα κενά. Εκεί είναι ένα διαφορετικό σημείο από το κενό κενό.

Εικ. 5. Το Εθνικό Μουσείο στο Βερολίνο: η είσοδος – ονάσιον (<http://www.daniel-libeskind.com/projects/nauseum-berlin/>.)

Εικ. 6. Γιανκός του Ματσακ εκφράζοντας την έννοια «ήλεκτρολόγιον» στους Ανδρείους.

Το έκθεμα με την υλική του υπόσταση, πέρα των παιδαγωγικών μουσειολογικών ερμηνειών και συμβολισμών, έχει και υλική υπόσταση – τρεις διαστάσεις, χ, ψ, z και συγκεκριμένο βάρος, που με καθαρά πρακτικούς όρους σπραίνει χωρδείθεν χωρσει στο συγκεκριμένο κέλυφος, και σε σχέση με τα προβλεπόμενα φορτία από την υφιστάμενη κατασκευή. Σαν χαρακτηριστικό παράδειγμα αναγκαστικών συμβιβασμών παρουσιάζεται ο τρόπος έκθεσης της προτάσης των Καρυάτιδων, οι οποίες τοποθετήθηκαν σε εξώστη του μουσείου της Ακρόπολης (Εικ. 7α). Είναι προφανές ότι οι απαιτήσεις για τον τρόπο έκθεσής τους δεν είχαν προαβιβάσει στο αρχικό στάδιο της μελέτης, και κυρίως δεν είχε αποσαφηνιστεί η σχέση τους με το μνημείο, δηλαδή οι Καρυάτιδες αποτελούν δομικό στοιχείο, με συγκεκριμένη αρχιτεκτονική λειτουργία, αυτή της πρόστασης, και ότι σε καμία περίπτωση δεν πρόκειται για διακοσμητικό στοιχείο του μνημείου (Εικ. 7β).

11. Αρχιτεκτονική ομάδα Μουσείο Μ. Παυλάκου Μουσείο Ορολογιών στην Ακρόπολη των Αθηνών (Γιανκούς Βασίλειος Μουσείο (Εικόνη) Ροζιόπουλος – Πιστολάκης και η ομάδα αρχιτεκτονικών συμβούλων των Αθηνών (Ε. Βασιλάκης)

Οι παρατηρήσεις μας παρατίθενται επιλεκτικά εστιάζοντας σε κάποια από τα εκθεσιακά προβλήματα, τα οποία καταδεικνύουν με τον πιο άμεσο τρόπο την απουσία συνεργασίας των αρχιτεκτόνων σε πολύ αρχικό στάδιο της μελέτης ή του έργου με ειδικούς επιστήμονες (αρχαιολόγους, μουσειολόγους, μουσειογράφους) ώστε να διαμορφωθούν οι απαραίτητες εκθεσιακές συνθήκες ως προς τη διαμόρφωση και την επιλογή των χώρων, ή ακόμα των προτεινόμενων εκθεσιακών συστημάτων. (Εικ. 8α, 8β: Θείριος).

Συνθήκες έκθεσης - υποδομές εξοπλισμού

Τεχνικές υποδομές – φωτισμός, έλεγχος συνθηκών μικροκλίματος

Η ενόπτιο της μελέτης μουσειακού φωτισμού ταυτίζεται πάρα πολύ τα χρόνια τους μελετητές και συνδέεται άμεσα με την ελλιπή διαβήωση στοιχειώδους προγραμματισμού. Αναφερόμαστε στον εξειδικευμένο μουσειακό φωτισμό, σαν μέσον ανάδειξης των εκθεμάτων, αλλά και σαν ένα πανίσχυρο εργαλείο στον τρόπο ανάδειξης της μουσειολογικής ιδέας, σε σχέση με το μουσειογραφικό σχεδιασμό, κυρίως δε με το μουσειακό περιβάλλον. Ο συγκεκριμένος όγκος σικών των παραμέτρων έχει σαν βάση τις αρχές συντήρησης και προστασίας των εκθεμάτων (συνθήκες φωτισμού, θερμοκρασίας, υγρασίας, αυτό που γενικά προαβιβάσει το μικροκλίμα των εκθεσιακών χώρων).

Στοιχεία έργο

Ζαρού, Α., 2009-2010. «Το Βικτωριανό Μουσείο: μια ηρωική και τοπική ιστορία». *ISSA 5-8* (Βόμβα: BKM)

Στοιχεία έργο

Rimmon-Baron, Shlomith. 2002. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London and New York: Routledge.

Museum of Dust: Wunderkammer - The John Soane's Museum. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://museumofdust.blogspot.com/2006-7-9/archive.html> (επιστροφή κρούση 07/2011)

Bau P. 1930. *The Labyrinthine Aesthetic in Contemporary Museum Design*. MacDonald / Exhibition Experiments

Shade, N., Grajetzki, W. 2000. «A virtual exploration of the lost labyrinth: developing a reconstructive model of Hawara Labyrinth pyramid complex». *LASA Working Papers* 29, 5-8. University College London, Centre for Advanced Spatial Analysis

Gide, A. 1925. *Les Faux-Monnayeurs*. Paris: Gallimard, Gallimard Arrière (εμπ.)

Dellenbach, L. 1977. *Le #cit spéculaire: Essai sur la machine d'opère*. Paris: Seuil

Fargn, S. 2005. «Building the museum: knowledge, conflict and the power of place». *his 96* (4) Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.jstor.org/stable/10.1086/498594>. (επιστροφή κρούση 07/2011)

Libeskind, D. 1990. *Between the Lines: Extension to the Berlin Museum, with the Jewish Museum*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.berlin-portal.org/show?siid=08891012%20199008%290%34%3018%3A87C0FF%3E2-0-0%3B2-6-> (επιστροφή κρούση 07/2011)

Tong, J. E. 2000. *Daniel Libeskind's Jewish Museum in Berlin: The Untimely Arts of Memorial Architecture*. *Jewish Social Studies*. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.mica.jhu.edu (επιστροφή κρούση 07/2011)

Διαβίβω

SIR JOHN SOANE'S MUSEUM

The Petrie Museum: The monument displays at the British Museum are what first inspired Dr Clarke to study Egyptology. Images by Rebecca Bugge and Ann Wulps

<http://www.coversgateslife.com/images/photos/large/soane.jpg> (επιστροφή κρούση 07/2011)

<http://editor.spire.com/images/sirjohnsoanes.jpg> (επιστροφή κρούση 07/2011)

wikimedia.org/wiki/pedia/en/thumb/1/19/Soane-The_Sarcophagus_Room_ILN_1864.jpg/270px-Soane-The_Sarcophagus_Room_ILN_1864.jpg (επιστροφή κρούση 07/2011)

THE JEWISH MUSEUM

Libeskind The Jewish Museum

<http://www.daniel-libeskind.com/projects/showall/jewish-museum-berlin/>

http://www.daaospace.daaop.uc.edu/~jarsong/Libeskind/Pack03theofe_files/LibesJewish.pdf (επιστροφή κρούση 07/2011)

MISE EN ABYME

http://fr.wikipedia.org/wiki/Mise_en_abyme (επιστροφή κρούση 07/2011)

<http://www.google.gr/imgres?imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3ae/Mandelpart3.jpg/600px> (επιστροφή κρούση 07/2011)

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3ae/Mandelpart3.jpg/600px> (επιστροφή κρούση 07/2011)

THE CAGLIARI MUSEUM

<http://www.google.gr/imgres?imgurl=http://www.giuseppelabua.it/wp-gallery/otizie/facio-cagliari> (επιστροφή κρούση 07/2011)

THE ALHOPOLI MUSEUM

<http://heritage.kelcy.com/greece/interview-new-actopoli-museum-architect-kenwal-tschum-building-home-missing-marbles> (επιστροφή κρούση 07/2011)

Ιστορίες των Μυκηνών. Ο σχεδιασμός ψηφιακής αφηγηματικής εμπειρίας με θέμα τους Ταφικούς Κύκλους Α' και Β' των Μυκηνών¹

Αθηνά Χιώτη
Αρχαιολόγος – Μουσειολόγος

Περίληψη

Το παρακάτω άρθρο πραγματεύεται το σχεδιασμό μιας ψηφιακής εμπειρίας με σκοπό την ανθρωποκεντρική παρουσίαση των Ταφικών Κύκλων Α' και Β' των Μυκηνών και με αποδεκτό το μειδικό κοινό. Το θεωρητικό πλαίσιο της ψηφιακής εφαρμογής διέπεται από τις σύγχρονες τάσεις της μουσειολογίας και αξιοποιεί τις εκπαιδευτικές δυνατότητες του διαδικτύου. Οι εννοιολογικοί άξονες του εγχειρήματος αυτού είναι η αφηγηματικότητα και η διαδραστικότητα. Στο άρθρο παρουσιάζεται η μεθοδολογική προσέγγιση και η διαδικασία παραγωγής της ψηφιακής εφαρμογής, περιγράφεται το αποτέλεσμα και αναφέρονται συνοπτικά τα συμπεράσματα της όλης προσπάθειας.²

Οι Ταφικοί Κύκλοι είναι δύο νεκροτοφεία στην προϊστορική ακρόπολη των Μυκηνών, όπου τάφηκαν μέλη της ανώτερης κοινωνικής τάξης. Η ονομασία «Κύκλοι» οφείλεται στο κυκλικό σχήμα των περιβόλων που περιέκλειαν τις τάφους. Ο Ταφικός Κύκλος Α' ανακαλύφθηκε το 1876 από τον ερασιτέχνη αρχαιολόγο Η. Schliemann και χρονολογείται στα 1600-1500 π.Χ. Βρίσκεται πολύ κοντά στην Πύλη των Λεόντων, την είσοδο της μυκηναϊκής ακρόπολης, και περιείχε 6 τάφους και 19 ταφές (Schliemann, 1878). Ο Ταφικός Κύκλος Β' ανακαλύφθηκε το 1952 από τους Γ. Μιθωναί και Ι. Παπαδημητρίου υπό την αιγίδα της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας και χρονολογείται στα 1650-1550 π.Χ. Βρίσκεται εκτός των Κυκλώπων Τειχών και περιείχε 24 τάφους, στους οποίους υπολογίζεται ότι τάφηκαν 40 περίπου νεκροί (Μιθωνάς, 1972).

Η ακρόπολη των Μυκηνών έχει ανακηρυχθεί από το ICOMOS «Ελληνικό Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς» και κατατάσσεται στους δέκα ελληνικούς αρχαιολογικούς χώρους με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα. Ειδικότερα, οι Ταφικοί Κύκλοι παραμένουν σε διεθνές επίπεδο αντικείμενα μελέτης και σημεία αναφοράς στην ιστορία της αρχαιολογικής έρευνας.

¹ Το κείμενο αποτελεί μέρος της διδακτορικής εργασίας ειδίκευσης που ολοκληρώθηκε στο ΠΜΣ Μεσορραϊκή Γραμμάτιση του Πανεπιστημίου Αθηνών με τη μεντορική επίβλεψη των Καθ. Π. Βασιλάκη, Γ. Κ. Κούρτη, Κ. Παπαρηγοπούλου, Δρ. Μ. Ραυτοπούλου.

² Ερευνητικό έργο στο πλαίσιο της Επιτροπής Περιφερειακής Ανάπτυξης για τη διαδραστική ψηφιακή παρουσίαση της ιστορίας. Βασικές πληροφορίες σχετικά με το έργο: Διεύθυνση Έργων Πληροφορικής και Επικοινωνιών του Υπουργείου Πολιτισμού, Πύλη των Λεόντων, Μυκηνές, Αθήνα, 2021.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας διεκρινήθη-
κώς παρουσιάζονται οι Ταφικοί Κύκλοι Α' και Β' α] στα ελληνικά μινωεία, β] στα σχετικά εκπαιδευτικά εγχειρίδια⁴ της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την αρχαία ιστορία και γ) σε ιστοχώρους, επιστημονικούς και μη, με αναφορές στον αρχαιολογικό χώρο των Μικηνών. Επιπλέον, ιδιαίτερη αναφορά έγινε στο εκπαιδευτικό CD-ROM «Θρησκευτική και Ηθική Γενική ΒΥΜΗΣΙΣ», στο οποίο επιχειρείται η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας μέσα από εικονικά περιβάλλοντα που υλοποιούνται με τη χρήση κινουμένων σχεδίων και την αξιοποίηση αφηγηματικών στοιχείων. Ο μαθητής, ακολουθώντας τον θύσο σε ένα εικονικό ταξίδι, ξενονείται στα εικονικά μινωεία του μικηνού πολιτισμού (Χιωτή 2005, 70-71).

Τα βασικά μειονεκτήματα που διαπιστώθηκαν συνοφίζονται στα εξής:

- Η προβολή των Ταφικών Κύκλων Α' και Β' είναι αποσπασματική και μονόπλευρη. Για παράδειγμα, στις μουσειακές εκθέσεις προτάσσεται στην επιλογή των εκθέσεων και στην παροχή πληροφοριών το αισθητικό κριτήριο. Εκθέτονται, κυρίως, τα κτερίσματα και μάλιστα εκείνα από παύσημα υλικά και αναγνωρισμένες καλλιτεχνικές δεξιότητες. Προβάλλονται ως έργα τέχνης και αποκομμένα από το κοινωνικό, πολιτιστικό και ιστορικό περιβάλλον που τα διακλαύρησε.

- Δε συμβαδίζουν με τις τρέχουσες επιστημονικές εξελίξεις. Για παράδειγμα, στο διδακτικό βιβλίο της Γ' Δημοτικού περιγράφεται η θεωρία περί καθόλη των δωριέων, η οποία έχει ξεπεραστεί, καθώς έχουν υπερισχυθεί άλλες θεωρίες για τη φυλετική ταυτότητα των Μικηνών και τον τρόπο επικράτησής τους (Ραμού-Χασιδάκη 1982, 20-24).

- Όσον αφορά τους ιστοχώρους που δεν είναι προϊόν επιστημονικών φορέων και απευθύνονται στο ευρύ κοινό, τίθεται θέμα αξιοπιστίας των παρεχόμενων πληροφοριών, καθώς τα κείμενα είναι αμφιβόλου προέλευσης. Επομένως, η ανισοπροβλητή των Ταφικών Κύκλων Α' και Β', σε συνδυασμό με την επιλεκτική προβολή δεδομένων, καθιστούν ελλείψεις τις παρουσιάσεις που απευθύνονται στο ευρύ κοινό και, εν τέλει, υποβαθμίζουν τα μνημεία αυτά. Μέσα από αυτές τις διαπιστώσεις, διαμορφώθηκε ο θεωρητικός πυρήνας μιας διδακτικής και εικαστικής για το ευρύ κοινό ψηφιακής παρουσίασης. Βασική ιδέα της είναι η τοποθέτηση του περιεχομένου των τόφων πάνω στις κατάψεις τους, η δυνατότητα επιλογής των ευρημάτων και η προβολή γραπτών πληροφοριών με στόχο την ισότιμη παρουσίαση των ευρημάτων στο φυσικό τους περιβάλλον και την οργάνωσή τους σε σημανόντα σύνολα.

4. Τα εγχειρίδια αυτά εστάθησαν προσαρμοσμένα με βάση τις εκδόσεις της μεταπολεμικής εποχής. Πρόκειται για: [1005.2.006] και τα εγχειρίδια: α) Ακωνάς, Δ., Κούτς, Μ., Κατσιμάνος, Α., Παπαδημητρίου, Γ., Καραγιάννης, Κ. 2005. Το πρώτο βιβλίο ελληνικά, κλάση Γ' Δημοτικού. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, Παράρτημα Ινστιτούτου Τεχνολογίας Παιδείας (ΙΤΕΠ), Τμήμα Παιδαγωγικών Τεχνολογιών (ΕΚΕΤΑ). β) Γεωργιάδης, Α., Σίδηρος, Μ. 1995. Πρώτο βιβλίο ελληνικά, κλάση Γ' Δημοτικού. Αθήνα: ΟΕΔΒ και ΥΠΕΠΘ. γ) Μπαρτζώλης, Α.Ν. 2003. Το πρώτο βιβλίο ελληνικά, κλάση Γ' Δημοτικού. Αθήνα: ΟΕΔΒ. Τα δύο πρώτα βιβλία έχουν επανωριθεί και επανεκδοθούν.

Όμως, ο πόθος και η αξία των Ταφικών Κύκλων δεν εντοπίζεται μόνο στα ευρήματα. Υπάρχει ένα πλήθος πληροφοριών και ιστοριών που δεν μπορούν να αποδοθούν με μια κόψη. Η προβολή της παραμέτρου αυτής κρίθηκε απαραίτητη, όσο και ενδιαφέρουσα, προκειμένου η θεωρία του μυκναικού πολιτισμού να πραγματοποιείται υπό το πρίσμα του ανθρώπου, ως δημιουργού και μελετητή, και όχι υπό το πρίσμα των αντικειμένων, όπως έχουμε συνηθίσει. Στόχος μας είναι, μέσω της αφηγηματικής προσέγγισης του θέματος και της παραγωγής ενός άριου αισθητικού αποτελέσματος, να παρακινήσουμε τον επισκέπτη να πληρηγηθεί στην εφαρμογή και να διαμορφώσει την προσωπική του εμπειρία και άποψη.

Σε θεωρητικό επίπεδο, ο σχεδιασμός της ψηφιακής εφαρμογής βασίστηκε στις σύγχρονες μουσειολογικές τάσεις που ενθαρρύνουν

- Την αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων ερμηνείας των μουσειακών συλλογών

- Τη στροφή του ενδιαφέροντος των μουσείων προς τον επισκέπτη και την αλληλεπίδραση με αυτόν

- Την έμφαση στην εκπαιδευτική λειτουργία του μουσείου.

- Την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών για την επίτευξη των παραπάνω στόχων
- Η ερμηνευτική προσέγγιση της ψηφιακής εφαρμογής απορρέει από δυο εννοιολογικούς άξονες: της αφηγηματικότητας και της διαδραστικότητας.

Όσον αφορά την αφηγηματικότητα, επιτεύχθηκε διπλή είναι: ένας τρόπος αντίληψης και αναπαράστασης των πραγμάτων- οι άνθρωποι τείνουν να διαμρφώνουν τις πληροφορίες σε ιστορίες για να τις σφραδίσουν (Berger 1997, 9: 1). Η αφηγηματικότητα μπορεί να συνδεθεί με τη μουσειολογία αφού *ο ρόλος των μουσείων δεν είναι μόνο να παρέχουν πληροφορίες, αλλά και να βοηθούν τους επισκέπτες να νοηματοδοτήσουν τις πληροφορίες αυτές* [Manissey & Worts 1998: 147-171].

Όσον αφορά τη διαδραστικότητα, μπορεί να περιγραφεί ως *μια σύνθετη, δυναμική σύζευξη ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα νοήματα με την [Kirsti, διαθεσιμότητα ηλεκτρονικά]. Σύμφωνα με τον Sims, η διαδραστικότητα είναι ένας απαραίτητος και βεβηλωδής μηχανισμός για την απόκτηση γνώσεων και την ανάπτυξη γνωστικών και ψυχικών ικανοτήτων* [Sims 1997, διαθεσιμότητα ηλεκτρονικά].

Η δυναμική της είναι τέτοια, που έχει διαπιστωθεί ότι λειτουργεί σαν *διαχειριστικό εργαλείο, χρήσιμο όχι μόνο για τη μετάδοση πληροφοριών αλλά και για τη ρύθμιση συμπεριφορών και ψυχολογικών καταστάσεων* (Wiscomb 2003, 130-133). Η αλληλεπίδραση με μια ιστορία μοιραία διεγείρει το συγκινησιακό στοιχείο και, δεδομένης της διαφορετικότητας και της ποικιλομορφίας της ιδιοσυγκρασίας κάθε ανθρώπου, συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας εξατομικευμένης εμπειρίας (Ρούσσου 2002, 13-28). Οπότε, αν και η έννοια αυτή έχει έντονα συνδεθεί στην εποχή μας με τις νέες τεχνολογίες, πρέπει να επισημανθεί ότι η παρουσία των πομπών από μόνη της δεν προκαλεί διάδραση.

Στην περίπτωση του σχεδιασμού της ψηφιακής εφαρμογής με θέμα τους Ταφικούς Κυκλούς Α' και Β', η αφηγηματικότητα συντελεί στη δημιουργία ενός μαθησιακού περιβάλλοντος, το οποίο «κτίζει» βαθμιαία την εμπειρία της ανακάλυψης και προκαλεί τη συναισθηματική συμμετοχή του χρήστη. Η διαδραστικότητα, η οποία συμπληρώνει την εμπειρία αυτή, εξυπηρετεί την εγρήγορση του αποδέκτη σε νοητικό και συναισθηματικό επίπεδο. Στην υλοποίηση του φιλόδοξου αυτού σχεδίου συμβάλλουν οι νέες τεχνολογίες, οι οποίες συνιστούν ένα μέσο μαζικής επικοινωνίας, ικανό να συνδυάζει την ενημέρωση με την αισθητική απόλαυση.

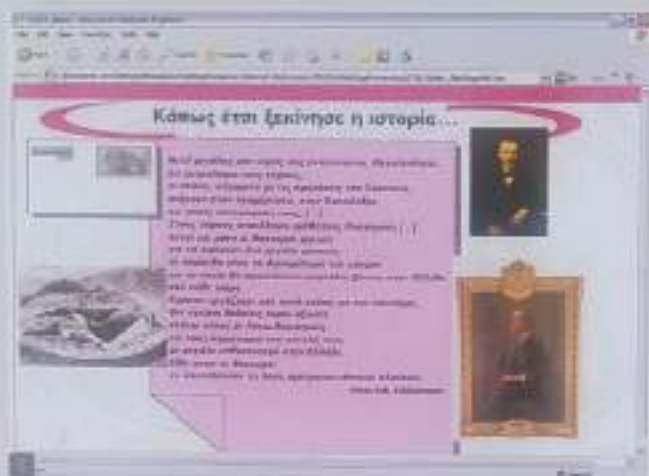
Ιδιαίτερη βαρύτητα για την κατανόηση της ψηφιακής εφαρμογής έχει η σταδιοδύνη της επιλογής του διαδικτύου έναντι άλλων εκπαιδευτικών μέσων, αναλογικών και ψηφιακών. Αναμφισβήτητο, το διαδίκτυο είναι ένα πανίσχυρο –και ανάλογο με τη χρήση του έως και επικίνδυνο– εργαλείο και στην εποχή μας συνιστά δείκτη αλλά και ρυθμιστή της ανθρώπινης προόδου. Είναι προσβάσιμο σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων και εύχρηστο στην πλήρη χρήση. Παράλληλα, είναι πεδίο διατύπωσης και εφαρμογής νέων ιδεών. Επιπλέον, συμφέρει σε επίπεδο οικονομίας χρόνου και υλικών πόρων γιατί οι τροποποιήσεις των ιστοσελίδων είναι εφικτές άμεσα και με μικρό κόστος.

Επί του πρακτέου, η παραπάνω ιδέα υλοποιείται από δύο ιστοχώρους, οι οποίοι συνθέτουν μία ενιαία ψηφιακή εφαρμογή:

1. Το βασικό ιστοχώρο με τίτλο «Ιστορίες των Μυκηνών» (Εικ. 1), ο οποίος πραγματώνει την ανθρωποκεντρική προσέγγιση με αφηγηματικό και διαδραστικό στοιχεία. Η πλήρη χρήση του επιστέφεται στις ιστορίες ξεκινά από τις κατόψεις των δύο Ταφικών Κυκλών (Εικ. 2). Με την επιλογή ενός τάφου εμφανίζονται οι ιστορίες που τον αφορούν. Αν πρόκειται για ιστορίες που δεν απορρέουν από κάποιο συγκεκριμένο τάφο, τότε οι τίτλοι τους αναγράφονται δίπλα στην κατοψη του νεκροταφείου με το οποίο σχετίζονται, και εμφανίζονται με την επιλογή του αντιστατικού διασυνδέσμου.

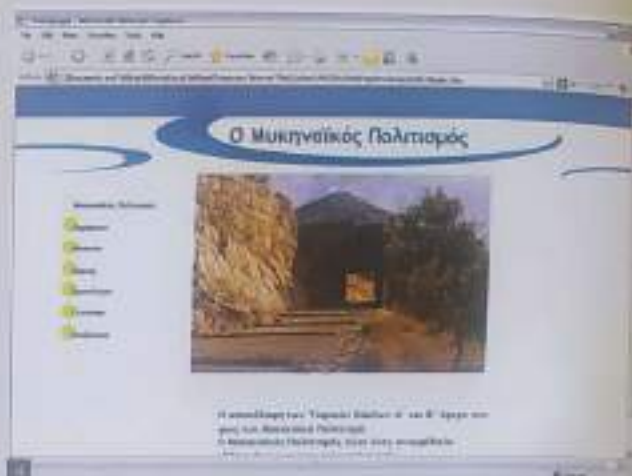
Εικ. 1. Η εφαρμογή «Ιστορίες των Μυκηνών» (επίπεδο «Ιστορίες των Μυκηνών») ο διακοσμημένος για τη ψηφιοποίηση ιστοσελίδα «Μυκηνολογία Προϊστορίας»

Εικ. 2. Η κατοψη του Ταφικού Κυκλού Α' στην ιστοσελίδα «Ιστορίες των Μυκηνών». Η σημαντική για την ανάδραση ιστορία που αφορούν σε εξημερωμένες ιστορίες [Υλωναίου Α. Χάδης]

Εικ. 3. «Κόπως έτσι ξεκίνησε η ιστορία...» Η πρώτη ιστορία από τον ιστοχώρο «Ιστορίες των Μυκηνών» με θέμα το πηγαίο κείμενο του H. Schliemann από Βασίλειο Γεώργιο Α' (Υπόπλοιας Α. Χυτή).

Εικ. 4. Η ιστολογική σελίδα του ιστοχώρου «Μυκηναϊκός Πολιτισμός». Διακρίνεται (στο ερυθρό) η ψηφιακή εδαφολογία (Υπόπλοιας Α. Χυτή).

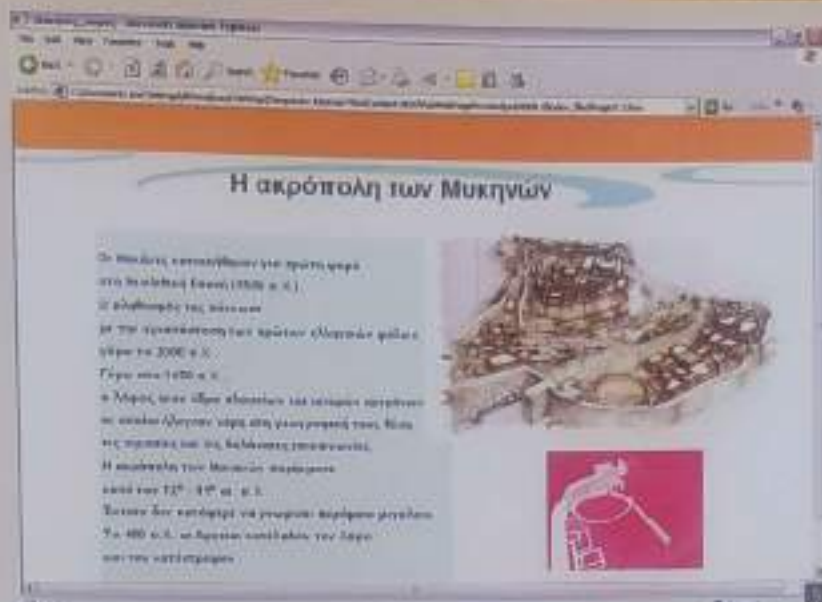
Ενδεικτικοί τίτλοι των αφηγηματικών ιστοριών είναι οι ακόλουθοι: «Κόπως έτσι ξεκίνησε η ιστορία... Το πηγαίο κείμενο του H. Schliemann στον βασιλιά Γεώργιο Α'» (Εικ. 3), «Ο ενθουσιασμός των αρχαιολόγων μπροστά στην ανακάλυψη του Ταφικού Κυκλώου Β'», «Φωτογραφίζοντας τις Μυκηνές, Ν. Τσαρλζόν: Ευτυχώς που ήταν ορειβήτης!» (Εικ. 4), «Το μυστήριο της μάχης του Ταφού V», «Ο νεαρός πολεμιστής του Ταφού Γ'».

2. Τον ιστοχώρο «Μυκηναϊκός Πολιτισμός» (Εικ. 5), ο οποίος λειτουργεί ως διασυνδεδεμένος του ιστοχώρου «Ιστορίες των Μυκηνών». Ως προς τη δομή μπορεί να χαρακτηριστεί παραδοσιακή ιστοσελίδα γιατί στηρίζεται σε μια μόδα πλοήγησης με συγκεκριμένες θεματικές ενότητες, που δεν ακολουθούν την αφηγηματική προσέγγιση. Ένα από τα στοιχεία που προσεγγίζει τον επισκέπτη για τον Μυκηναϊκό Πολιτισμό και να περιγράφει το πλαίσιο – ιστορικό, κοινωνικό, γεωγραφικό – των Ταφικών Κυκλώνων. Τα κείμενα είναι σύντομα και κατανοητά και συνοδεύονται από αρκετές εικόνες. Οι τίτλοι των θεματικών ενότητων είναι: «Μυκηναϊκός Πολιτισμός», «Ευρήματα», «Μουσεία», «Χάρτες» [Λειτουργεί διαδραστικά

Ο επισκέπτης επιλέγει ένα τοπωνύμιο και πληροφορείται επ' αυτού], «Χρονολόγιο», «Γλωσσάρι» και «Αναζήτηση» [Αφορά τα ευρήματα των Ταφικών Κυκλώνων]. Οι παράμετροι αναζήτησης είναι το είδος του αντικείμενου, το νεκροταφείο και ο τάφος προέλευσής του, το μουσείο στο οποίο εκτίθεται, εφόσον εκτίθεται, η χρονολόγησή του, ο χρήστης του αντικείμενου και το υλικό κατασκευής.

Το περιεχόμενο, δηλαδή οι πληροφορίες της ψηφιακής εφαρμογής, προέκυψε από επιστημονική έρευνα. Αφού συνειληφθησαν, ταξινομήθηκαν σε μια ψηφιακή βάση δεδομένων. Εν συνεχεία, αποδόθηκαν ψηφιακά με τη μορφή ιστοχώρων και σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο ορίστηκε εξ αρχής.

Βασικά δομικά στοιχεία της ψηφιακής εφαρμογής είναι ο λόγος και η εικόνα. Πσον αφορά το λόγο, δηλαδή τα συνοδευτικά κείμενα, καταβλήθηκε προσπάθεια να είναι συνοπτικά σε έκταση και σαφή στη διατύπωση των νοημάτων με στόχο την βέλτιστη κατανόησή τους. Στην περίπτωση του ιστοχώρου «Μυκηναϊκός Πολιτισμός», το έργο ήταν δυσκολότερο γιατί οι πληροφορίες έπρεπε να αποδοθούν εκλαϊκευμένες χωρίς ωστόσο να απολέσουν την επιστημονική τους διάσταση και αξιοπιστία.

Οι αφηγησόμενες ιστορίες, οι οποίες κυριαρχούν στην ιστοχώρο «Ιστορίες των Μυκηνών», συνιστούν μια προσπάθεια επανέγνωσης της αρχαιολογικής κληρονομιάς πληροφορίας. Αποσκοπούν στην ευχεπή παρουσίαση της λιγότερο προβεβλημένης πλευράς των Ταφικών Κύκλων. Κάθε μια ιστορία προϋποθέτει ενδελεχή έρευνα και τεκμηρίωση. Όσον αφορά το δεύτερο δομικό στοιχείο της ψηφιακής εφαρμογής, στις εικόνες, το ενδιαφέρον μας επικεντρώθηκε στην ποσοτική και ποιοτική επάρκεια του εποπτικού υλικού. Επιπλέον, αναζητήθηκαν οι εικόνες που αντιπροσωπεύουν τα τρέχοντα επιστημονικά δεδομένα. Στην παρούσα φάση, δεν μπορεί να διαπιστωθεί ο βαθμός απήχησης της ψηφιακής εφαρμογής «Ιστορίες των Μυκηνών» στο ευρύ κοινό, θα πρέπει να ολοκληρωθεί ο σχεδιασμός της και να αποτυπωθεί η διαμεσολάησή της στο διαδίκτυο. Κατόπιν τούτων, εξαιρετικά χρήσιμη και κατατοπιστική θα ήταν η διενέργεια αξιολόγησης. Η αξιολόγηση είναι μια μακρά και κοπιαστική διαδικασία, η οποία βοηθά τα μουσεία να διερευνηθούν αφενός το προφίλ των επισκεπτών τους και αφετέρου την ανταπόκρισή τους στις εκθέσεις, τα προγράμματα και τις υπόλοιπες υπηρεσίες που προσφέρουν οι οργανισμοί αυτοί (Οικονόμου 2003, 105-107).

Στοχεύει στη συγκέντρωση πληροφοριών για συγκεκριμένες ενέργειες στο άμεσο μέλλον και πηγάζει από την ανάγκη του μουσείου να αυξήσει την επιστημονική και επαγγελματική του γνώση και να αναπτύξει γενικά νοητικά πλαίσια (Οικονόμου 2003, 98-103). Ο προσδιορισμός των στοιχείων των επισκεπτών γίνεται μέσω της έρευνας κοινού, η οποία επιχειρεί να εξακριβώσει τα κίνητρα, τις δυνατότητες, τις προαποκλίσεις, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους. Απαιτεί ειδικές γνώσεις και διεπιστημονική συνεργασία (π.χ. αναλυτές στατιστικών μετρήσεων, χειριστές ειδικών ηλεκτρονικών προγραμμάτων κ.λπ.) και προϋποθέτει την έγκριση και την υποστήριξη ολόου του οργανισμού (Badman 1990, 18-20). Η ευελιξία του διαδικτύου παρέχει τη δυνατότητα για διερωτησικές αλληλεπιδράσεις στην εφαρμογή αλλά και τον εμπλουτισμό της. Θα μπορούσε, για παράδειγμα, να διεκρινθεί θεματικά με νέες ενότητες, που θα συνδέονταν με τους Ταφικούς Κύκλους (π.χ. άλλους ταφικούς κύκλους, διαχρονική θεώρηση ταφικών εθίμων, συνολική θεώρηση της ακρόπολης Μυκηνών και του μυκηναϊκού πολιτισμού).

Fig. 5: Screenshot of the development for the Web «Mykenes» in the National Archaeological Museum of Athens (National A. Museum).

Αποτελεί, πάντως, ενδιαφέρουσα πρόκληση να διερευνηθεί, με αφορμή τη συγκεκριμένη ψηφιακή εφαρμογή, κατά πόσο η σύγχρονη μουσειολογία έχει, τελικά, αφογκραστεί τις πραγματικές ανάγκες του κοινού και αν, με το προβάδισμα που δίνει στις νέες τεχνολογίες, επιτυγχάνει να τις καλύψει. Μια ενδεχόμενη αξιολόγηση θα μπορούσε να κινείται προς αυτόν την κατεύθυνση.

Συμπερασματικά, η εμπειρία μας από το σχεδιασμό μιας αυταπειτούς εκπαιδευτικής ψηφιακής εφαρμογής με κυρίαρχο το αφηγηματικό στοιχείο, κατέδειξε καταρχάς ότι η μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες. Η «αφηγηματικότητα» και η «διαδραστικότητα» είναι πολύπλοκες έννοιες και απαιτούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις για να ερωδωθούν. Σε κάθε βήμα απαιτείται μια ανασκόπηση της συντελεθεισας προόδου, προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσο το παραγόμενο προϊόν συμπεριφέρεται με τον αρχικό θεωρητικό προσανατολισμό. Σε περίπτωση που το αποτέλεσμα δεν είναι το αναμενόμενο, ενδεχομένως χρειάζεται να επανεξεταστεί το θεωρητικό πλαίσιο και η μεθοδολογική προσέγγιση.

Επιβεβαιώθηκε, επιπλέον, και από τη δική μας περίπτωση ότι οι νέες τεχνολογίες συνιστούν ένα ευέλικτο και χρήσιμο εργαλείο για τη δημιουργία ψηφιακών χώρων, οπεριόριστων σε έκταση και δυνατότητες, όπου μπορούν να πραγματοποιηθούν εκπαιδευτικές διαδικασίες.

Διαπιστώθηκε, τέλος, η αδήριτη ανάγκη διεπιστημονικής ομάδας, με την ισότιμη συμμετοχή πολλών ειδικοτήτων, και ο συντονισμός των εργασιών για την υλοποίηση τέτοιων εκχειρημάτων. Η «επέλαση» των νέων τεχνολογιών, η διεπιστημονικότητα και η εξειδίκευση είναι σημεία των καιρών μας, που έχουν καταστεί εμφανή στο χώρο των μουσείων και, εν γένει, του πολιτισμού. Τα μουσεία, ως φορείς με κοινωνικοπολιτική ευθύνη, δεν μπορούν να γυρίσουν την πλάτη στην πρόοδο, αφελλδουν, όμως, να αντισταθούν στην υποτίμηση της ανθρώπινης οντότητας και στην αυτοματοποίηση της ζωή μας σε κάθε επίπεδο. Η πρωτεριάτητα που δίνουν τα μουσεία στις μέρες μας στο άνοιγμα στο κοινό και στην επικοινωνία με αυτό – και που επιδιώξαμε με την παρούσα ψηφιακή εμπειρία – αποτελεί αισιόδοξο μήνυμα ότι μουσεία και κοινό μπορούν να κλέψουν τις εξελίξεις και να διαμορφώσουν ισχυρή άποψη επί αυτών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική γλώσσα

- Βασιλάκης, Μ., 2001. Μουσείο: Αποδοχή ή ζωντανός οργανισμός. Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα. Αθήνα: Καστανί.
- Κυριακός, Γ., 1972. Ο Ταφικός Κώδικας Β' των Μυκηνών, Τόμος Α και Β'. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, σφ. 33.
- Παπαγεωργίου, Α., 1982. Άσπρη ψηφιακή κωδικοποίηση στην Ελλάδα. Αθήνα: Καρβέλας.
- Ραφαήλ, Μ., 2002. Η Αθήνα ως Μουσείο για τη Δημιουργία Πολιτισμικών και Εκπαιδευτικών Επιστημονικών Εικονικών Προγραμμάτων. ΜΕΡΟΣ 1. Περιοδική έκδοση για τον Πολιτισμό και την Τεχνολογία 7: 19-28.
- Σαββίδης, Α., 2006. Ιστορίες των Μυκηνών. Ο άξιος πατέρας ψηφιακής ψηφιακής εμπειρίας με Βίβλο τους Ταφικούς Κώδικες Α' και Β' των Μυκηνών. Αθήνα: Επιμελησιακή εργασία Χειμώνα 2006 στο Παιδαγωγικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Μουσεία και Γραμμάτιστοι» Αθήνα και Κοινοβουλευτικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

-ενοχλήσει

- Badman, J., 1990. Small scale evaluation. *Environmental Interpretation*, July, 18-20.
- Berger, A.A., 1997. *Narratives in Popular Culture, Media, and Everyday Life*. USA: Sage Publications.
- Rish, J., *Interactivity and Multimedia interfaces: Διαδίκτυο και ψηφιακή τεχνολογία* http://interactivity.upit.edu/articles/interactivity_brock_single.html [επιστολή εντοπισμού: 01/12/11].
- Munoz, K., Worts, D., 1996. "A Place for the Muses? Negotiating the Role of technology in Museum", see Thomas, S., Mintz, A. [comp.], *The Virtual and the Real, Media in the Museum*. Washington: American Association of Museums.
- Schliemann, H., 1878. *Mycena*. Translated into english. *Mycenae: A Narrative of Researches and Discoveries of Mycenae and Tiryns* [1878] (reissued by Cambridge University Press).
- Sims, R., 1997. *Interactivity: A Forgotten Art?* Διαδίκτυο και ιστορία <http://www2.gsu.edu/~www/edocs/interact/> [επιστολή εντοπισμού: 01/12/11].
- Wilcomb, R., 2003. *Re-imagining the Museum: Beyond the Museum*. London & New York: Routledge.

Museum Making

Narratives, Architectures, Exhibitions

Επιμ. Suzanne Macleod, Laura Hourston Hanks, Jonathan Hale

Εκδόσεις Routledge

ISBN 978-0-415-67603-8

Πολλά μουσεία και ιστορικά μνημεία από τον κόσμο επενδύουν στην ανακάλυψη τους ή την κατασκευή νέων εκθέσεων χαρών. Επίσης, την εποχή αυτή κινούνται νέες μορφές με ειδικές μουσειολογικές προδιαγραφές, προτείνοντας νέους τρόπους επανοξιοποίησης της διαδικασίας σχεδιασμού και διαμόρφωσης των μουσείων. Το βιβλίο αναλύει αυτή την επανεξέταση με το να εξερευνά τον σύγχρονο χωρικό χαρακτήρα της σφήλας στο μουσείο και την πρακτική του να συνδέεται βαθιά με την ανθρώπινη αντίληψη και φωνάζει. Τα κεφάλαια του βιβλίου διερευνούν τη δύναμη της αφήγησης ως διαμνημένη εμπειρία που ξετυλίγεται στο χώρο και το χρόνο, καθώς και η χρήση του θέατρου, του φιλμ και άλλων τεχνολογικών αφηγήσεων από σύγχρονους σχεδιαστές μουσείων, προκειμένου να δημιουργηθούν χώροι μουσείων που να προσελκύουν αποτελεσματικά τον επισκέπτη και να τον συγκινήσουν.

Exhibition Design (Portfolio)

Philip Hughes

Εκδόσεις Laurence King

ISBN 978-1-85669-640-1

Το βιβλίο κάνει μια ενδελεχή παρουσίαση των αρχών σχεδιασμού εκθέσεων και παρέχει πολυτιμες οδηγίες σε κάθε φοιτητή και νέο σχεδιαστή εκθέσεων. Περιγράφει τις ικανότητες που χρειάζονται για να γίνει κανείς σχεδιαστής εκθέσεων, όπως η δημιουργία πλάνου και η συνεργασία με τους πελάτες, ο σχεδιασμός προδιαγραφών για τα γραφικά, το φωτισμό, την κυκλοφορία μέσα στην έκθεση και την προσαρμοστικότητα, η παρουσίαση των ιδεών σχεδιαστής της έκθεσης και τα πρακτικά ζητήματα της υλοποίησης. Τα οπτικά υλικά περιλαμβάνουν φωτογραφίες ολοκληρωμένων εκθέσεων από διάσημους σχεδιαστές, σχέδια σεναρίων, ψηφιακές αποτυπώσεις, πίνακες πληροφοριών και πολλά στοιχεία που έχουν αντληθεί από μια μεγάλη γκάμα μουσειολογικών εκθέσεων από τον κόσμο, μόνιμων και περιοδικών, φεστιβάλ και επιτοκικών εκθέσεων.